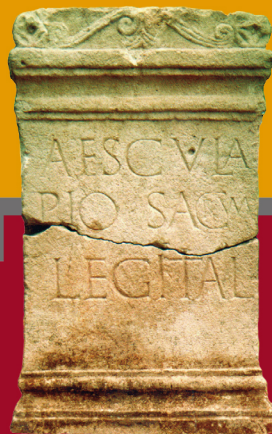

FRONTIERS OF THE ROMAN EMPIRE
ГРАНИЦИ НА РИМСКАТА ИМПЕРИЯ

THE LOWER DANUBE LIMES IN BULGARIA
ДОЛНОДУНАВСКИЯ ЛИМЕС В БЪЛГАРИЯ

DAVID J. BREEZE
PIOTR DYCZEK

ARCHAEOPRESS PUBLISHING LTD

Summertown Pavilion

18-24 Middle Way

Summertown

Oxford OX2 7LG

www.archaeopress.com

ISBN: 978-1-80327-779-0 (print version)

ISBN: 978-1-80327-780-6 (eBook)

Cover/Корица:

Altar dedicated to Aesculap – from the *valetudinarium* in Novae / Олтар, посветен на Ескулап – от валетудинариума в Нове

Base for a silver statuette of Hygia – from the *valetudinarium* in Novae / База за сребърна статуетка на Хигия – от валетудинариума в Нове

This project has been financed from resources provided by the National Science Centre, Poland (DEC 2018/31/B/HS3/02593) and by a grant from Richard Beleson.

© Archaeopress and the Authors 2024

Second and revised edition 2024

First edition 2008

Translation by Peti Donevski, Milena Dragančeva, Rumiana Veleva-Stanisławska (Bulgarian),

Iwona Zych (English)

Designed by Anna Adamczyk

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

This book is available direct from Archaeopress or from our website www.archaeopress.com

Frontiers of the Roman Empire
Граници на Римската империя

David J. Breeze

The Lower Danube Limes in Bulgaria
Долнодунавския лимес в България

Piotr Dyczek

*The publication is dedicated to all researchers
who contributed to the discovery of Roman remains on the Lower Danube Limestone.
Archaeologists conducting research in the past and present on legionary fortresses
and Roman cities in Moesia Inferior. First of all, those who devoted their scientific lives
to the excavations in Novae – from the University of Warsaw, the Institute of Archeology of the Bulgarian
Academy of Sciences, the Adam Mickiewicz University, the University of Wrocław
and a large international group of student, as well as our field workers*

*Изданието е посветено на всички изследователи,
допринесли за откриването на римски останки по Долнодунавския лимес.
Археолози, провеждащи проучвания в миналото и настоящето на легионерски крепости
и римски градове в Долна Мизия. На първо място тези, които са посветили научния
си живот на разкопките в Новае – от Варшавския университет, Института по археология на БАН,
Университета „Адам Мицкевич“, Университета във Вроцлав
и голяма международна група студенти, както и нашите работници на терен*

The authors / Автори

Professor David J. Breeze has published several books on Roman frontiers and the Roman army. He is a former chairman of the International Congress of Roman Frontier Studies .

Професор Дейвид Бриз е публикувал редица книги за границите на Римската империя и за римската армия. Той също е и бивш председател на организационната колегия на Международния конгрес за изследване на границите на Римската империя (ICRFS).

Prof. Piotr Dyczek (University of Warsaw) – Director of the Center for Research on the Antiquity of Southeastern Europe, Head of the Department of Classical Archeology, Faculty of Archeology, University of Warsaw. Fieldwork supervisor in Tanais (Russia) and Serax (Turkmenistan). Currently he is carrying out fieldwork in Novae (Bulgaria), Scodra and Bushati (Albania) Risan (Montenegro).

Проф. Пьотр Дичек – Директор на Центъра за изследване на античността на Югоизточна Европа, ръководител на катедрата по класическа археология на Археологическия факултет на Варшавския университет. Супервайзер на терен в Танаис (Русия) и Серакс (Туркменистан). В момента той провежда теренна работа в Новае (България), Шкодра и Бушати (Албания) Рисан (Черна гора).

CONTENTS

FRONTIERS OF THE ROMAN EMPIRE

Foreword by David J. Breeze	5
Common cultural heritage of the Roman Empire	7
The Roman Empire	8
Frontiers and trade	11
The 'Frontiers of the Roman Empire' World Heritage Site	13
The definition of a World Heritage Site	15
The task ahead	16
History and extent of frontiers	19
Rome's foreign policy	20
The location of frontiers	21
The army and frontiers	24
The purpose of frontiers	26
Soldiers and civilians	28
Military administration	28
Research on Roman frontiers	30
Inscriptions and documents	30
Survey and excavation	31
Aerial survey and remote sensing	32
Protection and presentation of frontiers	33
Future perspectives	35

THE LOWER DANUBE LIMES IN BULGARIA

Preface	37
The limes on the Lower Danube: establishment and development	40
The Bulgarian section of the limes	48
Gazeteer of Bulgarian limes sites on the Lower Danube	92
Bibliography	94
Illustration acknowledgements	96

СЪДЪРЖАНИЕ

ГРАНИЦИ НА РИМСКАТА ИМПЕРИЯ

Предговор от Дейвид Дж. Бриз	5
Общо културно наследство на Римската империя	7
Римската империя	9
Граници и търговия	11
"Границите на Римската империя" Обект на световното наследство	13
Дефиниция на Паметниците на световното наследство ...	15
Бъдещи задачи	17
История и развитие на границите	19
Римската външна политика	20
Разположение на границите на империята	21
Армията на границите	25
Функции на границите	27
Легионери и цивилни граждани	29
Войскова администрация	29
Изследване на римските граници	30
Инскрипции и други писмени документи	30
Изследователски разкопки	31
Изследване на въздушното и дистанционното наблюдение	32
Съхраняване и представяне на границите на римската империя	33
Перспективи за бъдещето	35

ДОЛНОДУНАВСКИЯ ЛИМЕС В БЪЛГАРИЯ

Увод	37
История на възникването и формирането на Долнодунавския лимес	40
Българският участък на лимеса: Описание на останките ...	48
Gazeteer на българските обекти от долнодунавския лимес	92
Библиография	94
Извори	96

1. View on the Danube near Novaе (Bulgaria)

Изглед на Дунав в околностите на Novaе (България)

FOREWORD

Today's world offers many challenges. Roman frontiers defined a single state, albeit one which no longer exists. Their remains are now spread across our countries in Europe, the Middle East and North Africa. Not surprisingly, our knowledge of the archaeological resource varies from country to country. Yet, the common features of Roman frontiers demand that they are treated as a single monument. Roman frontiers are the joy of the aficionado of cultural tourism – here is one great cultural route running right round the Roman empire, offering not just different sites but a wide range of landscape and scenery.

Protection is a complex issue in the face of our modern society and its demands. Archaeological investigation is an increasingly complex operation requiring more resources. Access to existing information can be difficult owing to the range of languages and styles of documentation. Visitors have high expectations, fuelled by television and other media presentations. To create and manage a single large monument such as the 'Frontiers of the Roman Empire' demands a management philosophy in which the whole frontier complex is treated holistically while local traditions and practices are respected: This is a considerable challenge as well as a great opportunity for international co-operation.

It is clear that the protection and enhancement of our common heritage requires much energy and tolerance, between and among the scientific community and administrators, at every level from the local to the international.

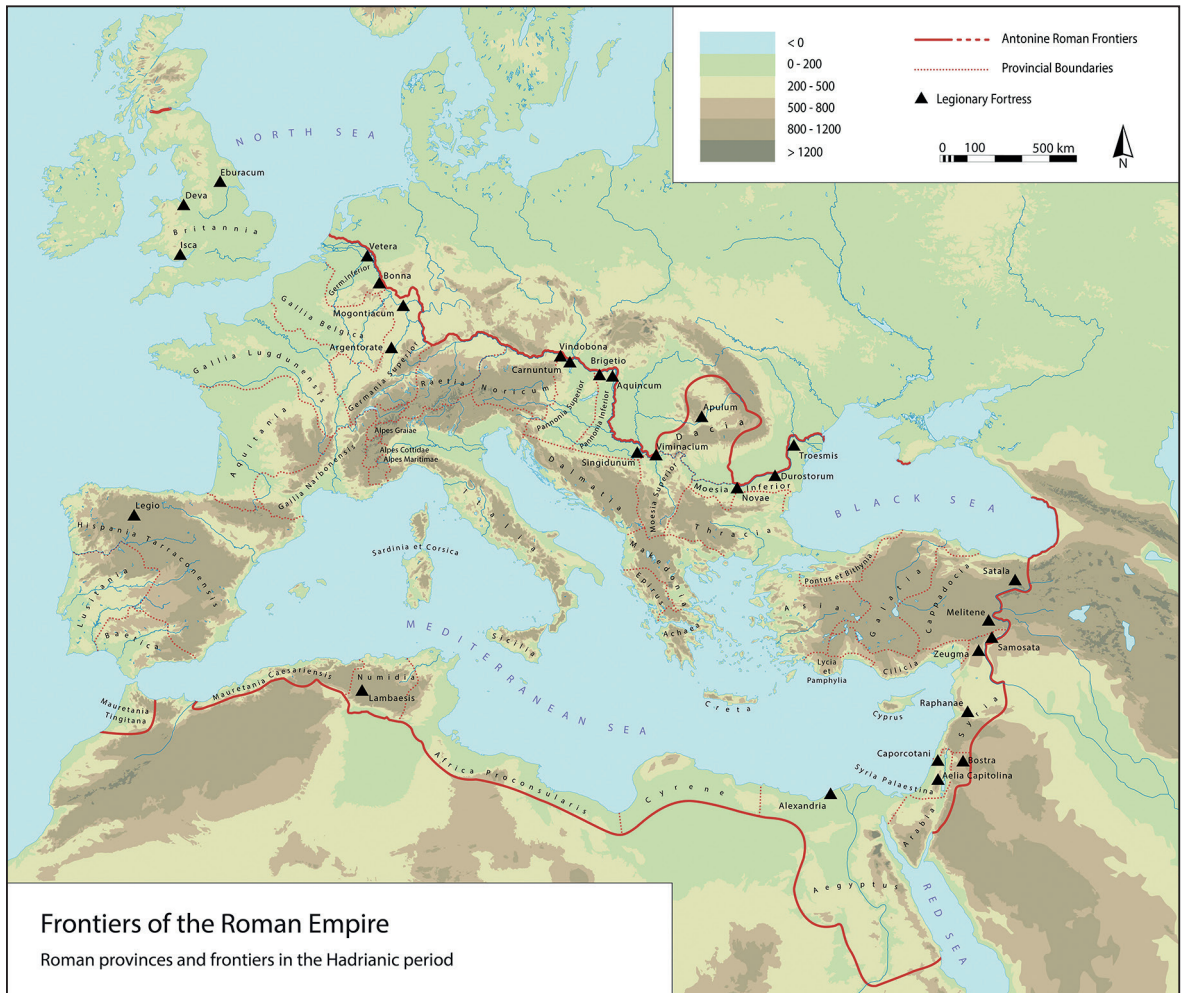
ПРЕДГОВОР

Днешния свят ни предлага множество изпитания. Границите на Римската империя от политическа гледна точка не съществуват. Но до наше време се е запазила само малка част от тях. Тяхни останки се намират в много райони в много европейски държави, Близкия изток и в Северна Африка. Във всяка от страните отделните обекти са в различно състояние. Но техните общи черти са основание за това, че цялата граница може да бъде разглеждана като един отделен древен обект. Също така римската граница е и туристическа атракция – от там минава туристическото трасе водещо по цялата някогашна Римска империя. Там могат да се видят не само отделни места, но и можем да си представим античния пейзаж и живот.

Защитата на границата е наше задължение. Археологическите изследвания ни дават все по-нови данни. Въпреки това достъпа до техните резултати е труден – повод за това са езиковата бариера и разликите в системите за документиране. Но посетителите имат големи изисквания породени от средствата за масова информация. Такива проекти като "Граници на Римската Империя" дават възможност да се изработи обща философия, позволяваща за цялостното разглеждане на римския лимес с отразяването на местните традиции и със запазването на местните обичаи. Това най-голямото предизвикателство и едновременно проблем, който трябва да се преодолее в рамките на международното сътрудничество.

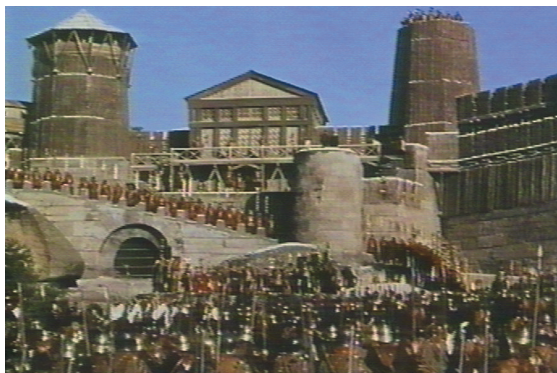
Това сътрудничество изисква консенсус между нуждите на археолозите и изискванията на местните общности и власти, както на местно, така и на международно ниво.

David Breeze
Дейвид Брийз

2. Map of the Roman empire under the Emperor Antoninus Pius (AD 138–161)

Карта на Римската империя в средата на II в.н.е., по времето на Антонинус Пиус (138–161 г.н.е.)

3. Marcus Aurelius (Alec Guinness) addressing the soldiers in Anthony Mann's 'The Fall of the Roman Empire' (1964)

Марк Аврелий (Алек Гинес) се обръща към войниците в "Падането на Римската империя" на Антъни Ман (1964)

FRONTIERS OF THE ROMAN EMPIRE

Common cultural heritage of the Roman Empire

Roman frontiers are part of a common heritage of the countries circling the Mediterranean Sea. Successive generations have built on that heritage and modified it, thus helping to create our modern world themselves. Today, our world appears to be diverse, divided by language, religion and traditions. Yet, our heritage is more common and interconnected than we sometimes appreciate. Much knowledge of the ancient world has come to us through the Arab world, the real inheritors of the late Roman empire.

How the Romans managed to rule their enormous empire with a relatively small professional army is a spectacular statement of power and a constant fascination. The Romans were not only experts in the use of power – and force – but also in portraying a strong image about themselves. Indeed, that image was so strong that it still excites our imagination today. Great literature and fantastic films demonstrate our continuing fascination with that image.

4. The walls of Constantinople (Turkey). It was in 1453 that they fell to the Turks and the Roman empire came to an end

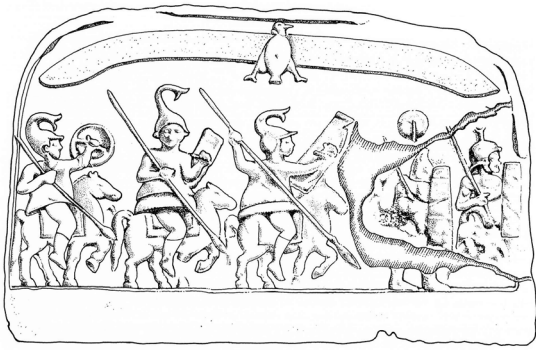
Стените на Константинопол (Турция), който в 1453 година е бил превзет от турците, което е било причината за окончателния упадък на Римската империя

ГРАНИЦИ НА РИМСКАТА ИМПЕРИЯ

Общо културно наследство на Римската империя

Границите на Римската империя са част от културното наследство на всички страни разположени около Средиземно Море. От поколение на поколение това наследство се е обогатявало и променяло, а в резултат на това нашият свят е придобил сегашния си вид. Днес изглежда на диференцирано и поделено от езикови, религийни и традиционни разлики. Въпреки това спомена за общо наследство е силен сполителен елемент. Голяма част от познанията за антика е просъществувал до днес благодарение на арабския свят, който е бил действителният наследник на късната Римска империя.

Често си задаваме въпроса: как римляните са управлявали толкова голяма империя? Успявали са с помощта на сравнително малката, но за това пък много добре обучената армия. Не трябва обаче да се забравя, че римляните не са били само специалисти в използването на сила, но са провеждали ефективна пропаганда. За ефективността на тези действия свидетелства факта, че и до днес той е в нашето въображение. Великата литература и прекрасните филми посветени на Римската империя доказват, че това обаяние продължава да е живо.

5. Relief with soldiers wearing elephant helmets, Tell el-Herr (Egypt)

Релеф представящ войници в тъй наречените слонски шлемове, Tel el-Herr (Египет)

其二封皆張掖太守章詔守封書一皆十
一封十月戌戌起皆諸居延都尉府
一封河東太守章詔起諸居延都尉封十
甲子起一十月丁卯起一封府君章詔有火

8. Military documents of the Han period, 200 BC – AD 220 (China)

Войскови документ от епохата на Хан (Китай)

6. The Arch of Severus in the Forum Romanum in Rome (Italy)

Арка на Септимий Север в Рим (Италия)

7. The Roman city of Volubilis (Morocco)

Римския град Volubilis (Мароко)

The Roman Empire

The Roman state, in one form or another, survived for over 2000 years. Its empire was one of the greatest states which the world has seen, close only to China in its size and longevity. Indeed, our knowledge of the administrative arrangements of the Chinese empire, which have survived in better condition and more detail than those for the Roman empire, aids our understanding of the workings of Roman frontiers.

Many great monuments of the Roman empire are World Heritage Sites, including Rome itself, but also many of its important cities such as Mérida and Lugo (Spain), Orange and Arles (France), Split (Croatia), Istanbul (Turkey), Petra (Jordan), *Lepcis Magna* (Libya) and *Volubilis* (Morocco). Yet these most developed parts of the Roman world were protected and at the same time defined by frontiers. It was as if these frontiers were, as Aelius Aristides remarked in the 2nd century AD, 'enclosing the civilised world in a ring'. The frontiers did define the Roman empire and were essential for the stability and therefore economic growth of the interior: they allowed the cities of the empire to flourish. An essential part of the Roman genius was its ability to win the support of the people it conquered. It respected local traditions and ethnic characteristics, so long as the superior status of Rome was not challenged.

9. The Great Wall of China, World Heritage Site since 1987

Великата китайска стена, вписана в списъка на Световното културно наследство в 1987 година

Римската империя

Променяща облика си, Римската империя просъществува повече от 2000 години. Била е една от най-големите страни в света. По величина и време на съществуване може да се сравнява само с китайската цивилизация. За това не бива да учудва факта, че изследвайки проблематиката за границите на Римската империя използваме по-добре запазените китайски източници.

Много римски постройки, започвайки от тези, които знаем в самия Рим, са общо световно наследство. Можем да ги открием в много страни. До днес ни възхищават такива градове като: Мерида и Луго (Испания), Оранж и Арл (Франция), Сплит (Хърватия), Истамбул (Турция), Петра (Йордания), Лептис Магна (Либия) и Волубилис (Мароко). Днес тези найразвити части от античния римски свят са защитени. За нас границите на Римската Империя до днес са ментална граница, разбирана така както е казал живеещия в II в.н.е. Аелиус Аристидес. Той е написал, че границите на могъщата държава са "обкръжавали целия цивилизован свят". Наистина по някакъв начин те дефинират империята и са основата за нейната стабилизация и икономическо развитие; давали са възможност за грандиозното развитие на градовете. Същността на римската гениалност е било умението да

10. Tombstone of civilians from Aquincum (Hungary) wearing the local Pannonian dress

Надгробна плоча с образа на жител на Aquincum (Унгария) в местно панонско облекло

It encouraged local self-government, merely placing on top the relatively small imperial administration. This imperial administration helped to hold the whole fabric of the empire together. Members of the aristocracy criss-crossed the empire from one appointment to another. The army brought a touch of Rome to the furthest corners of the empire. More than that, it was a catalyst, helping to create a new frontier society.

помага на хората да побеждават и да възбужда развитието. Уважавани са местната традиция и етническият произход толкова дълго, докато господството на Рим не е било застрашено. Тази политика е била заздравявана от местната римска администрация. Целта на централната власт е била да поддържа единството и да управлява посоката на развитие, а често и на експанзия. За това е помагала еластичността на администрацията. Аристократичните служители са били изпращани в различни краища на империята. Често техните задължения са били сменяни. От друга страна задачата на армията е била да бди за спокойствието и да брани дори найотдалечените места, да заздравява чувството за безопасност и защита. По този начин армията е подпомогнала за създаването на ново гранично общество.

11. The tombstone of Regina, wife of Barathes of Palmyra, from South Shields (UK). The inscription reads in Palmyrene: 'Regina, the freedwoman of Barathes, alas'
Надгробна плоча на Regina жената на Barates от Палмира, открита в South Shields (Великобритания). Надписа на палмирската азбука гласи: Regina освободена от Barates, жалко

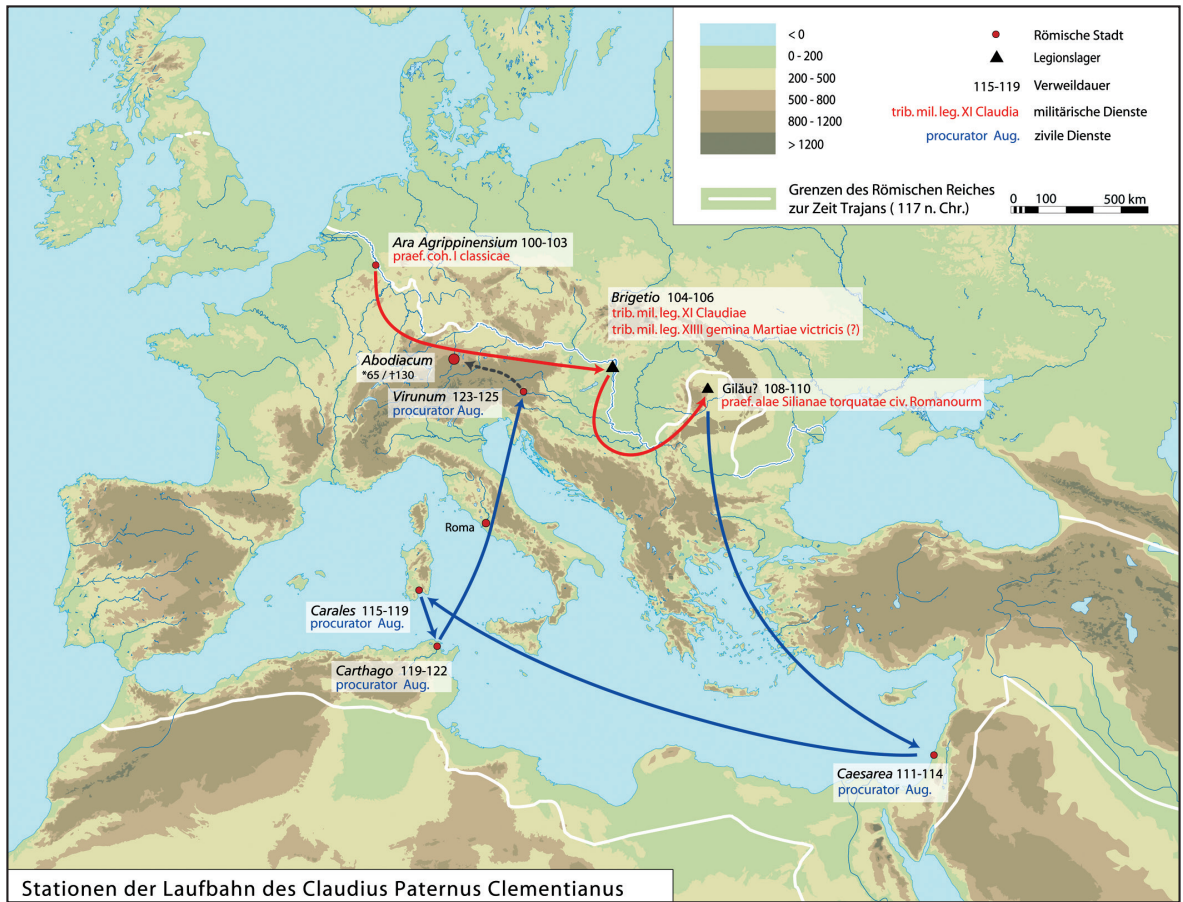
12. Artefacts from Berenice (Egypt): obverse and reverse of a silver coin of the Western Indian monarch Rudrasena III (AD 362)

Аверс и реверс на монета на крал Рудрасен II (362 г. пр.н.е.) намерена в Berenice (Египет)

13. A graffito in Tamil-Brahmi on a Roman Dressel 2–4 amphora. The text mentions a man named Korra, a south Indian chieftain, from the mid-1st century AD (Berenice, Egypt)

Graffito поместено на амфора от тип Dressel 2–4 от средата на I в. н.е., открита в Tamil-Brahmi (Индия)

14. Career-map of Claudius Paternus Clementianus, a senior officer, who made his way from the lower Rhine, to the Danube, to the Middle East, to Sardinia, Tunisia and finally Austria

Схема на кариерата на Claudius Paternus Clementianus, висш офицер, който е започнал своята кариера край долен Рен, след това е служил край Дунав, на Близкия Изток, в Сардиния, в Тунис, а я е завършил в Австрия

Frontiers and trade

Frontiers were the membrane through which Roman ideas as well as artefacts percolated into the outside world. Roman trade extended eastwards to India and beyond, southwards into the Sahara Desert and northwards to the shores of the Baltic Sea, and, in return, brought a vast range of goods and products into the empire. The museums of many countries beyond the empire contain Roman artefacts and hint at the extent of Roman influence.

Граници и търговия

Границите са представлявали вид мембрана, през която в двете посоки са прониквали както идеи, така и стоки. Търговската мрежа е стигала до Индия, пътищата са достигали до Сахара и Балтийско море. До днес в много музеи откриваме материални доказателства за този търговски обмен, а едновременно за влиянието на Римската империя на други антични култури.

15. Fragment of Chinese silk from Palmyra (Syria) with an inscription in Chinese characters
Фрагмент от копринена тъкан с китайски надпис, намерена в Палмир (Сирия)

16. Finger ring with the depiction of a female bust from Aquileia (Italy) made of amber from the Baltic Sea region
Изображение на женски бюст върху пръстен изработен от балтийски янтар – Аквилея (Италия)

17. Bandoleers with the depiction of eagles from the war booty sacrifice at Vimose (Funen, Denmark)
Апликация на бандолет с изображения на орли, произхождаща от дарове от военна плячка Vimose (Финландия, Дания)

18. Stone masonry in Bratislava-Dúbravka (Slovakia), beyond the empire, built in the Roman manner, is just one of the buildings beyond the frontier which imitated Roman styles

Стени открити в намиращ се извън границите на империята обект в Братислава-Дубравка. При издигането им е имитиран римския начин на строеж

The 'Frontiers of the Roman Empire' World Heritage Site

In 1987 Hadrian's Wall (UK) was added to the list of World Heritage Sites. In 2005 the German frontier between the rivers Rhine and Danube, known locally as the Obergermanisch-Raetische Limes, achieved the same accolade. By this act a new, transnational World Heritage Site, Frontiers of the Roman Empire, was created. This was the first step of many towards the creation of a truly transnational World Heritage Site encompassing countries in Europe, the Middle East and North Africa. In 2008, the Antonine Wall in Scotland was added to the World Heritage Site. In 2021, the frontiers in Lower Germany, that is in modern Germany and the Netherlands, and along the Middle Danube in Germany, Austria and Slovakia were inscribed as World Heritage Sites. Now the frontiers from the river Clyde in Scotland to the fort at Iža in Slovakia are World Heritage Sites.

„Границите на Римската империя” Обект на световното наследство

През 1987 г. Адриановият вал (Великобритания) е включен в Списъка на световното наследство на ЮНЕСКО. През 2005 г. със същото отличие е удостоен и германският участък от лимеса на империята, между Рейн и Дунав, т.нар. Obergermanisch-Raetische Limes. Така се създава нов международен обект на културното наследство, наречен „Граници на Римската империя”. Това е първата от многото стъпки, водещи до формирането на единен голям обект на културното наследство, преминаващ през страните от Европа, Близкия изток и Северна Африка.

През 2008 г. към проекта е включена Антониновата стена в Шотландия, а през 2021 г. – участъци от лимеса в Германия, Нидерландия, Австрия и Словакия. Понастоящем римският лимес от река Clyde до крепостта в Iža в Словакия е обект на културното наследство.

This project is a truly challenging concept with no real precedent. It involves the co-operation of archaeologists and cultural resource managers in many countries – and in international agencies. Certain rules have to be accepted and standards met. Yet, each country has its own traditions of undertaking its archaeology, protecting and managing its sites, and presenting and interpreting its monuments to the public. There is no intention to force each country to change its traditions. Rather, archaeologists and administrators are working together to create overarching frameworks within which each country can adapt and enhance its own ways of working.

Този проект представлява една много амбициозна и безпрецедентна идея и предполага сътрудничество на археолози и администратори отговарящи за управляването на културното наследство в много страни и международни институции. Трябва да се приемат определени правила и да се спазват определени стандарти. Всяка страна обаче има свои собствени традиции по отношение на археологическите проучвания, опазването и управляването на паметниците, а също така публичното представяне и интерпретиране на резултати от разкопки. Проектът не принуждава държавите да променят или хармонизират правилата, а предполага съвместна работа на археолози и администратори за изграждане на всеобхватна рамка, която всяка страна може да прилага и да подобрява собствените си начини на работа.

19. Hadrian's Wall at Highshield Crags near Housesteads (UK)

Участък от Адриановия вал на хълмовете Highshield Crags, близо до град Housesteads (Великобритания)

20. The wood-covered frontier in the Taunus mountains (Germany)

Палисада в планината Таунус (Германия)

The definition of a World Heritage Site

To that end, the co-ordinators of those countries which have already declared their intention to nominate their stretches of the Roman frontier as a World Heritage Site have formed themselves into a group. Named the Bratislava Group after the location of their first meeting in March 2003, it contains delegates from Austria, Bulgaria, Croatia, Germany, Hungary, the Netherlands, Romania, Serbia, Slovakia, and the UK.

The Bratislava Group acts as an adviser on archaeological and scientific aspects of the frontier. It has proposed the following definition for the Frontiers of the Roman Empire World Heritage Site:

'The Frontiers of the Roman Empire World Heritage Site should consist of the line(s) of the frontier at the height of the empire from Trajan to Septimius Severus (about AD 100 to 200), and military installations of different periods which are on that line. The installations include fortresses, forts, towers, the limes road, artificial barriers and immediately associated civil structures'.

Дефиниция на Паметниците на световното наследство

Координаторите от страните, които са декларирали готовност за предприемането на общи действия за съхраняването на границите на империята са сформирали работна група, носеща името на мястото където за първи път се срещат през март 2003 година – Братиславска група. В нея влизат представители от Австрия, Хърватия, Германия, Унгария, Словакия и Великобритания. Ролята на Братиславската група е да съветва по археологическите и научни въпроси. За да е ефективна, групата предлага дефиниция на границите на империята:

„Границите на Римската Империя, съставляващи Световното културно наследство, са гранична линия (линии) оформена в периода от Траян до Септимий Север (ок.100 до 200г.н.е) и прилежащите до нея военни съоръжения от различни периоди (21–23). Освен това войсковите конструкции – заедно с крепости, фортове, кули – и намидаците се по дължината на границите пътища, изкуствените военни укрепления, а също и свързаните с тях конструкции и цивилни комплекси“.

21. Statue of the Emperor Trajan (AD 98–117), who conquered Dacia (Romania) and Parthia (Iraq), Rijksmuseum Leiden (Netherlands)

Статуя на Траян (98–117 г. н.е.), който е превзел Дакия (Румъния) и Партия (Ирак)

22. Coin depicting the Emperor Septimius Severus (193–211), who campaigned on many frontiers and expanded the empire to the east, south and north

Монета на Септимий Север (193-211 г.н.е.), който е разширил границите на империята

This definition excludes outpost and hinterland forts. But it has the main advantage that it is relatively simple, an important element when seeking to undertake an entirely new concept. Roman military installations stretch across many kilometres of the Roman empire and to seek to include all within this single World Heritage Site would involve enormous tasks of definition, too complex to undertake at this most early stage in the process. It would, of course, be possible to amend the proposed definition in due course.

The task ahead

The present task is daunting enough. Agriculture, and later industrialisation and the growth of towns and cities, has dealt harshly with some sections of the frontier. Many sectors are now no longer visible to the naked eye, yet they remain in the ground as an important archaeological resource. Their preservation is imperative for they hold the key to understanding frontiers better through controlled scientific research. The Frontiers of the Roman Empire are therefore well suited to convey the message that the protection of archaeological sites whether visible or invisible is vital for the preservation of the collective memory of mankind. The best way to protect the remains of the frontier in urban contexts has yet to be determined. This is all the more important because

23. The east-gate of the Roman fort at Traismauer on the Danube (Austria) dates to the 4th century but qualifies for nomination under the proposed definition

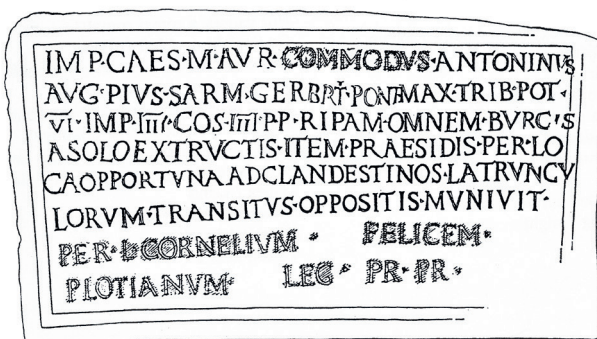
Източния вход на римски форт в Traismauer край Дунава (Австрия), произхождаща от IV в. н.е., но – съгласно с приетата дефиниция – може да подлежи на защита в рамките на програмата "Граници на Римската империя"

Дефиницията изключва крепостите лежащи както вътре, така и извън границите на империята. За да бъдат включени е необходим съвсем нов подход. Неговото разработване в бъдеще не е изключено. Въпреки това в първия, встъпителен етап на реализацията на проекта за Запазване на културното наследство увеличаването на броя на целите и разширяването на дефиницията не изглежда възможно и уместно. Пробягващите хиляди километри обронни снаряжения и така създават множество проблеми при итерпретацията и организацията.

Бъдещи задачи

Те са много. Някои от тях са например проблемите със селското стопанство, занаятите, създаването и развитието на градовете. Част от конструкцията не се вижда с голо око, оставащи скрити под земята те са бъдещите археологически източници. Тяхната защита е основна задача. Трябва да се опазват, за да е възможно тяхното изследване в бъдеще от учените с помоща на най-новата техника. Важно е също да достигне до общественото мнение информацията, че независимо от това дали археологическите обекти са видими или не, тяхната защита е от огромно значение за запазването на общата памет. Трябва да се обърне внимание и на факта, че от особено значение са паметниците in situ намиращи се в границите на днешните

24. This inscription from Intercisa (Hungary) is one of several recording the erection of watch-towers to protect the empire from the illicit incursions of bandits during the reign of the Emperor Commodus (161-180)

Една от множеството инскрипции от времето на император Комодус (161-180г.н.е.) открита в Intercisa (Унгария). На нея е записано завършването на строежа на поредната наблюдателна кула охраняваща територията от атаките на разбойници

modern excavation has demonstrated that archaeological deposits often survive better in towns than in the countryside.

A further problem stems from the way that we protect our heritage. Museums cannot be World Heritage Sites. Yet parts of Roman frontiers – inscriptions, sculpture, pottery, artefacts, in short all the material which aids our understanding of life on the frontier – are displayed and stored in museums. Inscriptions are vital to our understanding of frontiers. They inform us when they were built, why and by whom, and what the constituent parts were called. Cramp holes demonstrate that they were once fixed to frontier buildings. In some manner, a way has to be found to associate them with the World Heritage Site itself.

градове. Там – както учи практиката – те се запазват по-добре и са по-добре съхранени.

Следващия проблем възниква във връзка с начина, по който съхраняваме артефактите. Музеите не са зачислени към Паметниците на културното наследство, а точно там се съхраняват преносимите експонати съставляващи част от границите на империята. Инскрипции, скулптури, керамика, дребни предмети за употреба, всичко това, което ни помага да разберем всекидневния живот на границите се намират във показните витрини или в складовете. Изключително важни са инскрипциите, от които разбираме, кога са възникнали строежите, по какъв повод и за кого. От друга страна остатъците от фундаметите или негативите от зидове ни информират за граничните постройки. Трябва, следователно, да се намери начин за това, как всички тези уникални, важни и ценни предмети могат да станат съставен елемент на Културното наследство.

25. The Roman fort at Gerulata lies in the outskirts of Bratislava (Slovakia)

Римски форт Gerulata в околността на Братислава (Словакия)

26. An inscription from the Antonine Wall (Scotland, UK) recording the construction of a section of the frontier

Инскрипция произхождаща от Стената на Антонинус (Шотландия, Великобритания), на която е увековечено завършването на строежа на поредната част от укрепленията

History and extent of frontiers

The Roman perspective was that they had subjected the entire *orbis terrarum* to the rule of Roman people – as far as they had knowledge about it or considered it worth conquering. This philosophy did not encompass the idea of boundaries at all except the idea that 'barbarians' should stay outside the Roman concept of the civilised world. However, Rome's boundaries rarely remained stable. Constant political crises, major warfare and even border skirmishes created situations to which Rome had to react. In time, firm lines came into existence.

The man who did most to define the edges of the Roman state was its first emperor, Augustus (27 BC–AD 14). Towards the turn of the Common Era he completed the conquest of the Alps and Spain, defined the eastern boundary by treaty with the Parthians, sent expeditions up the Nile and into the Sahara Desert, and brought Roman arms to the Danube and the Elbe. He famously gave advice to keep the empire within its present boundaries; advice conspicuously ignored by many of his successors, though their achievements were much less than his.

История и развитие на границите

От гледна точка на римляните империята е била *orbis terrarum*, който са управлявали. Външния свят ги е интересувал дотолкова, доколкото са го познавали или е бил терен за завоюване. Тази философия не означава, че „варварите“ трябва да останат извън цивилизования свят. Границите рядко са оставали ненарушени. Постоянните политически кризи, битки, а дори нападения принуждавали Рим да реагира.

Човекът, който е направил най-много за определянето на границите на Римската империя е бил първият император, Август (17 г.п.н.е – 14г. н.е). На прелома на ерите присъединява към империята Алпите и завладява Испания. Определил е източната граница подписвайки договор с Партите. Изпраща разпознавателни експедиции до Нил, до Сахара. Изпраща римски войски до Дунав и Елба. Съветвал е да се запази империята с тези граници. За съжаление много от неговите последователи не се вслушало в този съвет в стремежа си да надмине неговите постижения.

Rome's foreign policy

Yet, Rome's expansion was slowing down and her main aim became the maintenance of imperial security. In doing so Rome's foreign policy used a wide range of different instruments and strategies to maintain her superior status. Her army did not rely only on force but also on the image of Rome itself as a policy instrument. Adrian Goldsworthy has stated that 'the Roman genius was to combine the practical with the visually spectacular so that the army's actions were often designed to overawe the enemy with a display of massive power before they actually reached him'. Thousands of military buildings and installations erected along the borders of the empire, many of which have survived until today, represent this two-fold demonstration of Roman power and influence, at once both architectural and imaginative.

27. The Tropaeum Alpium at La Turbie (France) commemorates the conquest of the Alps by the Emperor Augustus
Тропеум Алпиум в La Turbie увековечаваша завземането на Алпите от император Август

Римската външна политика

Когато териториалната експанзия на империята отслабва, главната задача на властите е била да осигури безопасността. Това увеличило значението на външната политика. За нейната ефикасна реализация е служело цяло множество инструменти. Един от тях е била армията. Тя е била не само оръжейна сила на властта, но самият факт за силата и е бил вежен обезкуражителен елемент. Както е казал Адриан Голдсуорти: "римската гениалност е била комбинация от реални действия и демонстрация на сила, което е причинило, че враговете сами са се отказвали от своите планове, преди Римляните да пуснат в действие своята армия..." По дължина на границите са се издигали хиляди войскови построения и съоръжения, много от които са се запазили до днешни времена. Те са доказателство за тази двойственост на римската политика. От една страна демонстрация на сила, а от друга културни вляния; от една страна великолепна архитектура, а от друга нейното въздействие на представите на врага.

28. A Roman centurion named Aurelios carved his name on the rock at the Garamantian hill-fort of Zinkekra deep in the Sahara Desert (Libya)

Остатъци от дървена кула от времето на император Клавдий, открити край Рен в Холандия

29. Recent archaeological investigations have led to the discovery of towers erected beside the Rhine in the Netherlands under Claudius (41–54)

Остатъци от дървена кула от времето на император Клавдий, открити край Рен в Холандия

30. Towers, such as this one in Turkey, aided communication along the frontier roads

Кули, приличащи на тази в Турция, са били разположени по дължината на ганичните пътища

The location of frontiers

The Roman empire encircles the Mediterranean Sea – *Mare Nostrum*, Our Sea, as they called it – and beyond that lay its frontiers. These, in time, stretched from the Atlantic Ocean, across Europe to the Black Sea, through the deserts and oases of the Middle East to the Red Sea, and thence across North Africa, skirting the edge of the Sahara Desert, to the Atlantic coast of Morocco.

In the UK the frontier became established on the line of Hadrian's Wall, though for a time even that was abandoned in favour of a more northern frontier, the Antonine Wall. Through much of Europe the frontier lay initially along the rivers Rhine and Danube. In the later 1st century AD, the first steps were taken to shorten the line between the headwaters of the rivers. Under Antoninus this was formalised through the construction of a palisade for about 500 km. In contrast to the usual practice for purely defensive installations, its course is often mathematically straight, completely ignoring the topography of the land. The territory now brought into the empire developed into a rich agricultural area supporting many villas and farms.

Разположение на границите на империята

Римската империя е ограждала Средиземно море – *Mare Nostrum* или „Наше море“ както са казвали римляните – а цялата нейна територия е била определена от граници. В II в.н.е. те са се простирали от Атлантическия океан, по диагонал на сегашна Европа до Черно море. По-нататък през пустините и оазисите на Близкия и Средния изток до Червено море. А накрая по дължината на северната граница на Сахара до днешно Мароко и атлантическия бряг.

В Британия (Воликобритания) *limes'a* се е разпростирал по дължината на Стената на Хадриан – макар че за кратко време е бил изоставен, тогава за граница на империята е служела лежащата по на север Стена на Антонинус. В по-голямата част от Европа границата е била разположена по дължината на двете главни реки: Рен и Дунав. Вече в края на I в.н.е. са започнали опити за свързването и заздравяването на част от *limes'a* намиращ се между планинските участъци на двете погореспоменати реки. Това дело е довършил Хадриан поставяйки там палисада с дължина 500 км. Противно на нормалната практика за изграждането на този вид конструкции, който

31. A wall at Bir Oum Ali in Tunisia controlled access through a mountain pass along a wadi

Стената в Bir Umm Ali, Тунис, ограничаваща преминаването през прохода Вади

32. The northern fringes of the Carpathian mountains (Romania)

Северната част на Карпатите

From Bavaria (Germany) to the Black Sea (Romania) the frontier ran along the river Danube. An exception to this was Dacia (modern Transylvania in Romania) which was conquered by the Emperor Trajan in 106. The frontier now moved from the river to the more difficult terrain of the Carpathian Mountains.

In the East, the Romans faced two enemies, the powerful kingdom of the Parthians and the desert. Together, these defined Rome's Eastern frontier. No running barrier was erected, unnecessary in the desert, though a stretch of a major river, the Euphrates, was used. A significant feature of this frontier were the roads running for hundreds of kilometres along the edge of the desert and to all intents and purposes defining the frontier itself.

The Sahara Desert defined most of the frontier in North Africa. In Egypt, the army monitored the population of major cities, the distribution of wheat, the mineral resources of the desert, the commercial routes, and, of course, the southern frontier. Where necessary, as in modern Algeria, barriers controlled the movement of the transhumance farmers.

33. The limes-gate of Dalkingen (Germany). It has been argued that this special façade was created to mark the visit of the Emperor Caracalla in 213

Вход от лимесния Dalkingen (Германия). Твърди се, че нейната декоративна фасада е била изработена по случай визитата на император Каракала в 213 година

Разположение на границите на империята Римската империя е ограждала Средиземно море – *Mare Nostrum* или „Наше море“ както са казвали римляните – а цялата нейна територия е била определена от граници. В II в.н.е. те са се простирали от Атлантическия океан, по диагонал на сегашна Европа до Черно море. По-нататък през пустините и оазисите на Близкия и Средния изток до Червено море. А накрая по дължината на северната граница на Сахара до днешно Мароко и атлантическия бряг.

В Британия (Воликобритания) *limes*'а се е разпростирал по дължината на Стената на Хадриан – макар че за кратко време е бил изоставен, тогава за граница на империята е служела лежащата по на север Стена на Антонинус. В по-голямата част от Европа границата е била разположена по дължината на двете главни реки: Рен и Дунав. Вече в края на I в.н.е. са започнали опити за свързването и заздравяването на част от *limes*'а намиращ се между планинските участъци на двете погореспоменати реки. Това дело е довършил Хадриан поставяйки там палисада с дължина 550 км. Противно на нормалната практика за изграждането на този вид конструкции, който

34. A reconstruction of a section of the palisade and a tower in Germany

Реконструкция на част от палисада и наблюдателна кула в Германия

35. One of the earliest archaeological parks was that at the Saalburg (Germany)

Един от най-ранните археологически паркове е този в Заалбург (Германия)

36. The legionary fortress at Satala (Turkey) on the Euphrates River was carefully placed to control a potential invasion route

Легионната крепост в Сатала (Турция) на река Ефрат е внимателно поставена, за да контролира потенциален път за нахлуване

37. The fortlet of Boljetin (Serbia) on the bank of the Danube was excavated in 1969 and flooded after the construction of the dam across the river

Укрепление в Boljetin (Сърбия), разположено на брега на Дунав, открито през 1969 г. и в резултат на изграждане на язовирна стена на реката залято при наводнение

38. The north gate of the fort at Bu Njem (Libya) in 1967 before the present campaign of excavation
Северна порта на укреплениео Бу Нџем (Либия) през 1967 г., преди разкопки

39. Trajan's Column in Rome (Italy) shows soldiers building a fort

Колоната на Траян в Рим (Италия), фрагмент, показващ как легионери изграждат крепостта

The army and frontiers

Rome always reacted to the local situation and developed individual solutions to its different problems. The military installations on every frontier were connected by a road, often forming a major highway. Indeed, it appears that the very name of a frontier – *limes* – derives from the Roman name for a frontier road.

The Roman army used local materials to construct its forts and frontiers. Stone, turf, clay, mud-brick, timber, tile, slate, thatch, mortar and plaster were amongst those used. Nor were these plain, unadorned or make-shift structures. Walls, whether of stone or timber, were often plastered and even painted. Painted wall-plaster has even been found in barrack-blocks.

40. Model of the legionary fortress of Bonn (Germany) with the harbour and the civil settlement in the background

Модел на легионна крепост в Бон (Германия), на фона на пристанище и селище

41. Qasr Bshir (Jordan) is typical of the forts in the desert, yet unique in its state of survival

Kasr Bashir (Йордания) е типична римска отбранителна структура в пустинен район и е изключителна поради съхранения си вид

Армията на границите

Рим винаги е реагирал бързо на местните пробреми и е изработил добър начин за тяхното индивидуално решаване. Всички гранични войскови конструкции са били свързани с улици, част от които са били главни транспортни артерии. Затова не е учудващо, че терминът *limes* в началото е означавал гранична улица.

За строителството на крепости и фортове римската армия е използвала местни материали: камъни, торф, глина, различни видове тухли, в това число сушени, дървесина, керемиди, стряхи и хоросан от различен вид. Конструкциите винаги са били солидни и добре планирани. Често са били окрасявани със стенописи, фрагменти от които намираме дори във войсковите бараки.

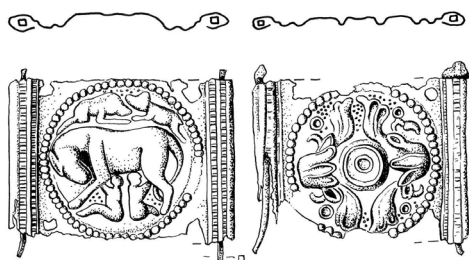
42. Dura-Europos on the Euphrates River (Syria).

As in many cities along the Eastern frontier, it contained a regiment of the Roman army

Dura Europos край Еуфрат (Сирия), в която, също като в другите градове намиращи се край тази река, са били разположени части на римската армия

43. The Antonine Wall (Scotland, UK) was built of turf, which survives as a low mound; the ditch is to its left
 Стената на Анонинус (Шотландия, Великобритания) изградена от торф

44. Roman military equipment from Augst (Switzerland)
 Фрагменти от войскова екипировка от Аугст (Швейцария)

45. A terracotta model of a fort gate, found at Intercisa (Hungary)

Теракотен модел на порта на форт, открит в укреплението Intercisa (Унгария)

The purpose of frontiers

Although bristling with military structures of every kind, and the base of armies whose main purpose was to defend the empire, the primary function of the frontiers themselves was the control of movement into and out of the empire, including the prevention of raiding. The buildings – walls, fortlets and towers – were supplemented by scouts whose duties were to maintain watch on land, and fleets whose sailors maintained surveillance over the river and sea boundaries of the empire.

The core of the provincial armies was formed by the legions. Only about 30 of these existed at any one time and they were strung out along the frontiers of the empire, sometimes on the actual line, elsewhere some distance to the rear. The main body of the provincial army was formed by auxiliary units – literally support troops – and these occupied much smaller forts than the legions. In the disturbed times following the fall of the Roman empire, fort walls provided protection. Many of today's major cities have at their centre a legionary fortress.

46. Milecastle 42 (Cawfields) on Hadrian's Wall (UK). Gates such as this allowed passage through the frontier
 Форт (анг. milecastle) № 42 в Cawfields на Адриановия вал (Великобритания). Укрепени порти от този тип са охранявали преминаването на границата

Функции на границите

Въпреки че може да ни се струва, че единствената цел на границата е да охранява територията, трябва да помним, че главната им функция е била да контролира движението; хора и стоки влизащи и излизачи от империята. Освен постройките – зидове, крепости и кули – за безопасността на сухоземната граница са бдели групи разузнавачи, а флотата е патрулирала реките и морските граници.

Основната част на армията са били легионите. Те са били около 30. Били са разположени както на постоянните граници, така и на временните им части, а понякога и извън граница. Главните отряди на армията в провинциите са били *auxilia* – дословно помощни отряди – разположени в малките фортове. В бурните времена, когато империята е клоняла към упадък, техните стени са осигурявали безопасен подслон. До днес центрите на много градове са разположени върху руините на крепости и фортове.

47. Tile stamp of the First Legion Italica from Novae (Bulgaria) depicting a boat

Печат с името на I Италийски Легион от Novae (България) записано в очертанията на кораб – *liburny*

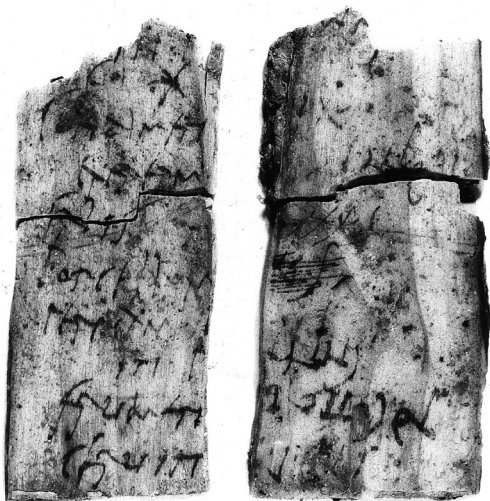
48. Strasbourg (France), one of the seats of the European Parliament, has at its core the fortress of the Eighth Legion Augusta

Strasbourg (Франция) едно от креслата в Европейския Парламент, с образа на крепостта на VIII августовски легион

49. Aerial view of the town outside the legionary fortress of Carnuntum (Austria)

Въздушна снимка на селище намиращо се извън легионната крепост в Carnuntum (Австрия)

50. This writing tablet found at Vindolanda by Hadrian's Wall (UK) is a list of food

Списък на хранителни продукти от таблица намерена в Vindolanda, във форта на стената на Хадриан (Великобритания)

51. An ostrakon, a drawing on a pottery sherd from Mons Claudianus, showing an auxiliary cavalryman such as we know from the documentation was involved with communication and control along the desert roads (Egypt)

Остракон – рисунка изобразяваща конник върху фрагмент от глинен съд от Mons Claudianus (Египет). Както е известно от източници, кавалерийски формации са участвали в поддържането на комуникациите между крепостите и наблюдателните кули в пустинята

Soldiers and civilians

Nearly every fort in the empire attracted civilians to cater for the needs of the soldiers. Civilian settlements sprang up along the frontier. The military installations together with these civilian settlements created a significant economic power, which can only be compared to the great cities of the interior of the empire. This market sucked in goods and attracted trade from both its hinterland as well as from the people beyond the frontier.

Military administration

Both soldiers and civilians required management. The Roman army was excessively bureaucratic, even to our eyes – a receipt in quadruplicate, for example, survives. Every soldier had his own file, and even every horse. Each regiment created a day report. Strength returns were regularly made to Rome. A tiny sample of such documents survive from frontier forts, but they cast strong light on the workings of the Roman army.

52. The remains of the headquarters building of the legionary fortress at Lambaesis (Algeria)

Остатъци от войсково комендантство в крепостта Lambaesis (Алжир)

Легионери и цивилни граждани

Най-близкото обкръжение на фортовете е било изкуштелно място за цивилното население. Те от части са се занимавали със снабдяване на войските и са правили различни услуги на войниците. Нищо чудно, че много бързо по дължина на границите са се образували множество цивилни селища. Заедно с войсковите постройки те са ставали важни стопански центрове, чиято икономическа сила е била равна по сила с големите градове разположени във вътрешността на империята. Те са били места с интензивен търговски обмен, както с другите римски центрове, така и с народите обитаващи териториите извън граница.

Войскова администрация

Както войската, така и цивилните граждани са имали нужда от изправна администрация. Тя е била невероятно развита, дори като за нашия опит. Всеки войник е имал свои актове, имали са дори и конете. Всеки отряд е изготвял дневен рапорт. Отчетите редовно са били изпращани до Рим. Въпреки че знаем това от частично запазените документи открити във войсковите крепости, на тяхна основа можем вече да си представим как е действала цялата организационна структура.

53. After 25 years of service the auxiliary soldiers were rewarded with the Roman citizenship, which was confirmed and certified by a military diploma

След 25-годишна служба войниците са награждавани с признаването на римско гражданство, което е потвърждавано със специално изготвена за случая военна диплома

54. Soldiers, including the flag-bearer (*vexillarius*), painted on the wall of a room in Dura (Syria)

Легионери, в това число знаменосци (*vexillarius*), представени на стенопис от Dura Europos (Сирия)

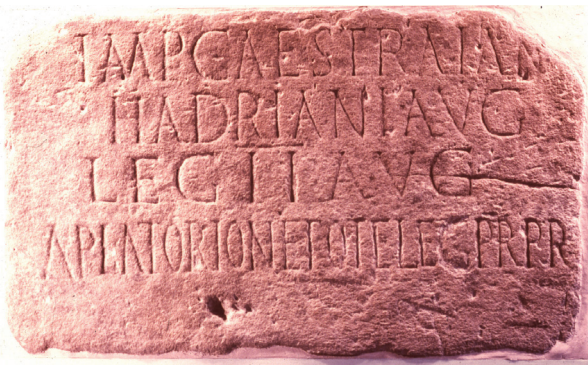
Research on Roman frontiers

Roman literature and other ancient sources have long provided a valuable source of information about frontier installations. These sources include several military treatises describing the Roman army and its structures, though, alas, generally not frontiers. They also include specific documents such as the report of the governor Arrian on the forts along the eastern shore of the Black Sea.

Inscriptions and documents

Literary sources are supplemented by thousands of inscriptions from every frontier describing the construction and purpose of military structures as well as providing details of the careers and movements of the officers and soldiers of the Roman army. More recently, documents on papyrus, parchment and wood have been discovered through excavation and provide another valuable source of information.

Scholars started describing and planning Roman remains in the 16th century. Their records are especially valuable today in view of the great changes in the landscape and the damage to the archaeological remains inflicted during the following centuries. They also collected inscriptions and sculpture, and these frequently form an important element of great national and regional collections.

Изследване на римските граници

Литературните също източници, и други писмени източници, са за нас богат извор на информация на тема функционирането на границите и намиращите се там постройки. Сред тях са също трактати, в които са описани структурата и функционирането на армията, въпреки че не винаги се отнасят непосредствено за войските разположени на границите. Затова също важен за нас източник на информация е рапорта писан от губернатора Арриан отнасящ се до фортите намиращи се на източното крайбрежие на Черно море.

Инскрипции и други писмени документи

Информациите съдържащи се в литературните източници са допълвани от хилядите инскрипции открити на много места. В тези сравнително кратки текстове често откриваме много детайли на тема структурата на армията, кариерата на отделните войници, движението на частите и самите офицери. Тези данни са допълнени от откритите последно текстове записани на папируси или дървени таблици.

Любителите и учени са започнали да описват римските руини и находки в XVI в. Сега тези описания за нас са от изключително значение, защото често се отнасят за несъществуващи вече постройки. Тогава също, по времето на ренесанса, е започнало събирането на инскрипции, скулптури и други дребни предмети, които често са били началото на големи колекции както с регионално, така и с по-голямо значение.

55. This inscription from milecastle 38 (Hotbank) records its building under Hadrian by the Second Legion

Тази инскрипция от форт (анг. milecastle) 38 в Hotbank свидетелства за изграждането на фортификацията от войници на II Легион, по време на управлението на император Адриан

Survey and excavation

Although excavations were undertaken in the earlier 19th century, it was the 1890s which saw the beginning of the modern era of scientific archaeological investigations. This work did not just encompass excavation; an important element was the surveying and recording of existing remains. This work was often undertaken by institutions such as the Reichs-Limeskommission in Germany, founded in 1892 by the great German historian and winner of the Nobel Prize Theodor Mommsen.

Research in the 20th century was dominated by excavation. Early work focussed on uncovering structural remains often neglecting the more detailed history of each site. Whole forts might be laid open. Yet at the same time, members of the Reichs-Limeskommission in Germany were able to confirm that the frontier had indeed a timber palisade, while in Scotland it was revealed that the Antonine Wall was built of turf as described in the *Historia Augusta*. Techniques soon improved. Better use was made of dating evidence such as coins and pottery and, in time, weapons and other small finds. The advantages of stratigraphy in helping understand the history of sites was also appreciated.

Изследователски разкопки

1980 година е призната за началото на съвременните археологически изследвания, въпреки че тогава не винаги са били провеждани по сегашните начини. Найчесто са били изследвани съществуващи и видими руини. Често разкопките са били провеждани от специално създадени местни институции такива като Reichs-Limeskommission в Германия. Тя е била основана в 1892 година от големия немски историк и носител на нобеловата награда – Теодор Момсен.

Изследванията през 20 век са доминирани от разкопки. Ранните разкопки се фокусираха върху разкриването на структурни останки, често пренебрегвайки по-подробната история на всяко място. Цели крепости могат да бъдат археологически проучени. И все пак в същото време членовете на Reich-Limeskommission в Германия успяха да потвърдят, че границата наистина е имала дървена палисада, докато в Шотландия беше установено, че стената на Антонин е изградена от торф, както е описано в *Historia Augusta*. Археологическите изследователски методи скоро се подобриха. По-добре са използвани доказателства за датиране, като монети и керамика и след време оръжия и други дребни находки. Предимствата на стратиграфията за подпомагане на разбирането на историята на обектите също бяха оценени.

56. The timber palisade in Germany, excavated in 1894

Фрагменти на откритата в 1894 година гранична палисада в Германия

57. Excavations started in Vienna during the major construction work removing the former city defences in the second half of the 19th century

Разкопки във Виена по време на разрушаване на старите градски стени, през втората половина на XIX в.

58. The military fortification at Hân al-Manqûra (Syria), probably dating to the middle of the second century AD, recorded by A. Poidebard in 1930

Военни укрепления в Hân al-Manqûra (Сирия), датиращи от средата на II в. сл. Хр., описани за първи път от А. Poidebard през 1930 г.

Aerial survey and remote sensing

From the 1920s aerial survey has provided another valuable tool. The study of wartime photographs and satellite imagery from the Cold War onwards has led to unexpected discoveries of Roman military sites across Europe. Today, terrestrial and aerial survey is supplemented by remote sensing methods, in particular geophysical survey and now LiDAR (light detection and ranging), a method that reveals highly detailed structures in relief by laser scanning the ground from the air. Much of this work is facilitated by advances in computer technology in helping documentation and mapping.

International co-operation began in the 19th century. In 1949 the Congress of Roman Frontier Studies was founded and has met regularly since in various countries. Today, research on the Frontiers of the Roman Empire brings together scientists from all over the world: the 2022 Congress in Nijmegen was attended by over 400 scholars.

Изследване на въздушното и дистанционното наблюдение

От 20-те години на миналия век проучванията от въздушното пространство започват да се използват като пореден важен инструмент за изследване. Анализът на въздушни и сателитни снимки от периода на Студената война довежда до неочаквани открития на римски военни обекти в цяла Европа. В днешно време както повърхностните, така и въздушните проучвания се допълват от методи за дистанционно проучване, по-специално геофизични проучвания, както и използване на лазерно сканиране (LiDAR – метод, който разкрива много подробни структури в релефа на земята чрез лазерно сканиране на земята от въздуха). Анализът на изображенията е улеснен от напредъка на компютърните технологии, които подпомагат документирането и картографирането.

Международното сътрудничество започва през 19-ти век. През 1949 г. е основан Международният конгрес за изследване на границите на Римската империя (ICRFS), който от тогава се организира редовно в различни страни. Днес изучаването на границите на Римската империя събира учени от цял свят. На конгреса, организиран в Nijmegen през 2022 г., взимат участие повече от 400 учени.

59. Geophysical survey of the fort and civil settlement at Maryport (UK)

Геофизически изследвания на форта и цивилното селище в Maryport (Великобритания)

Protection and presentation of frontiers

The survey, excavation and recording of archaeological sites are but one part of the story. From the very beginning of excavation in the late 19th century, visitors wanted to see the remains which had been uncovered. Often, such archaeological sites were left open and unprotected. Archaeologists removed the valuable finds to museums, but visitors also wanted their own souvenirs and as a result some sites practically disappeared.

The same years saw the first steps towards protecting ancient monuments. Country after country passed legislation to secure the future of their heritage. Agriculture had long threatened the survival of archaeological remains; now industry and its infrastructure competed with its destructive power.

Съхраняване и представяне на границите на римската империя

Археологическите изследвания, документацията на археологическите обекти, теренните проспекции, това е само една част от историята. Вече от края на XIX век, когато са започнати разкожите на границата на империята, много хора са искали да видят откритите постройки и структури. Често те са оставали незащитени на открито. Най-ценните открития са пренесени в музеи. Случвало се е също, че някои находки, които са били намирани от туристите по време на посещението на археологическите обекти, са си оставяли за спомен. В резултат някои обекти са се разрушили, а находките разпръснали. През последните години, в много страни, това е ясно осъзнато и са взети защитни мерки. Това се постига с помощта на

60. Aquincum museum in Budapest (Hungary) founded in 1894

Музей в Aquincum (Унгария), основан в 1896 година

61. Roman stone monuments and inscriptions in Osijek Museum (Croatia)

Римски инскрипции и каменни паметници от музея в Osjek (Хърватия)

Vast economical developments everywhere gradually changed the face of archaeology, leading to large and complex rescue excavations.

The needs of increasing numbers of visitors required to be met. Military sites were laid out for public inspection; museums were built to house the large collections of artefacts, and, in time, other facilities were provided, such as archaeological parks, many containing reconstructions, and reaching out to involve the public by means of re-enactment and Roman military displays.

приемане, стъпка по стъпка, на съответни правни норми. Става въпрос също за защита от последиците от селскостопанската дейност и развитието на промишлеността и инфраструктурата. Тези икономически смени са променили също и работата на самите археолози, които все почесто се концентрират на спасителни изследвания. Растящата численост на туристите принуждава да се отварят съответни структури помагачи им при посещенията на музеите и археологическите обекти. На някои места са основани археологически паркове, в които са реконструирани антични постройки.

62. Tourism is not a modern phenomenon. This bowl was probably made as a souvenir of Hadrian's Wall (UK) in the 2nd century

Туризмът не е съвременна измислица. Съд от II в.н.е., намерен на Стената на Хадриан (Великобритания),

Future perspectives

Today's world offers many challenges. Roman frontiers defined a single state, albeit one which no longer exists. The very commonality of Roman frontiers demands that they are treated as a single monument. Roman frontiers are the joy of the aficionado of cultural tourism – here is one great cultural route running right round the Roman empire, offering not just different sites but a wide range of landscape and scenery.

Protection is still a complex issue in the face of our modern society and its demands. Archaeological investigation is an increasingly complex operation requiring more resources. Visitors have high expectations, fuelled by television and other media presentations. To create and manage a single large monument such as the Frontiers of the Roman Empire demands a management philosophy in which the different parts of the frontier complex are treated holistically while respecting local traditions and practices: this is a considerable challenge as well as a great opportunity for international co-operation.

It is clear that the protection and enhancement of our common heritage requires much energy and tolerance, between the scientific community and administrators, at every level from the local to the international.

Перспективи за бъдещето

Днешният свят е изправен пред много предизвикателства. Границите на Римската империя обхващат една държава, която вече не съществува, а често срещаните останки от нейния лимес налага необходимостта той да бъде разглеждан като един паметник. Римските граници представляват важен обект за любителите на културния туризъм – това е един голям културен маршрут, който обикаля Римската империя и предлага не само разнообразни обекти, но и широк спектър от пейзажи и местности. На фона на нашето съвременно общество и неговите изисквания, опазването на това наследство понастоящем е сложен проблем.

Археологическите изследвания стават все по-всеобхватни и изискват повече средства. Посетителите имат високи очаквания, подхранвани от телевизионни и други мултимедийни предавания. Ето защо създаването и управляването на един голям археологически паметник като Границите на Римската империя изисква стратегия, при която различните части на граничния комплекс се третираат цялостно, като се зачитат същевременно местните традиции и практики. Това е едно огромно предизвикателство, както и чудесна възможност за международно сътрудничество.

Ясно е, че опазването и обогатяването на общото ни наследство изисква много енергия и толерантност, както от страна на научната общност, така и от страна на правителствените администрации на всички нива – от местно до международно.

63. The three genii at Housesteads (UK) wear the cucullus, a long, hooded cloak, appropriate protective clothing

Три фигури на Genii в Housesteads (Великобритания), облечени в cucullus- дълги наметала с качулки, добре предпазващи от студ.

64. Novae. New excavations in the foreground; reconstruction of the principia and the episcopal complex, Danube
Нове. Нови разкопки на преден план; реконструкция на принципията и епископския комплекс, Дунав

THE LOWER DANUBE LIMES IN BULGARIA

Preface¹

The inextricability of the connection between the Roman *limes* and the lands it ran through is easily observed and there is even a regularity to be noted: some modern borders actually follow the line of the ancient defenses. At the same time there are significant differences between particular sections of the *limes*, resulting primarily from the topography, climate and changing strategic importance. The Bulgarian section of the *limes* is a perfect illustration. For a considerable distance it follows the Danube, which is at the same time the border between Bulgaria and Romania. The landform the location of major settlements at convenient river crossings, natural barriers separating the region from tribal territories and the relatively hospitable region of the Balkans all contributed to making the region north of the Haemus mons suitable for Roman urban and rural settlement, agriculture and overland commerce. The Danube was always of foremost importance. A major natural obstacle and at the same time a convenient communication route, it was easily defendable and facilitated control of trade routes, permitted quick and easy transport of goods, including army supplies, not to mention the movements of the army itself. The region was also relatively quickly romanized, the process clearly stimulated by the presence of Roman troops transferred to the provinces mainly for the Dacian wars. Other factors of influence included civilians engaged in trade and agriculture, a rapid pacification of the local tribes and the productive coexistence of different ethnic groups, with a significant cultural input of the Greek colonies and *poleis* in the Black Sea littoral, which gave in effect a synthesis of different traditions, languages and cultures. Not the least in this process of cementing unity in the region was a common enemy – the Goths, Ostrogoths, Huns, Karpai and Avars to mention just a few. Barbarians

ДОЛНОДУНАВСКИЯ ЛИМЕС В БЪЛГАРИЯ

Увод

Преглеждайки историята на римските лимеси през вековете, лесно ще констатираме, че тя е неразривно свързана с историята на държавите, през които са преминавали границите на римската империя. Подчертаваме и закономерността, че някои днешни граници също следват древните отбранителни линии. Същевременно между отделните участъци на лимеса съществуват и значителни различия, дължащи се главно на топографията, климатичните условия и променящото се стратегическо значение. Българският участък на лимеса е най-добрият пример, потвърждаващ тези закономерности. Голяма част от него преминава покрай река Дунав, която е и границата между България и Румъния. Разположението на терена, на главните антични селищни центрове на места, удобни за преминаване на реката, мрежата от естествени препятствия, разделящи племенните територии, и накрая сравнително негостоприемните райони на Балканите означават, че областите, разположени на север от Haemus mons, са били подходящи за основаване на римски градове, села и селища, за провеждане на селскостопанска дейност и за прокарване на сухоземни пътища. Река Дунав винаги е имала първостепенно значение – солидно природно препятствие и същевременно удобен комуникационен път, който е бил най-добър за отбрана, за улесняване на контрола на търговските пътища, позволяващ бързо и евтино транспортиране на стоки, както и снабдяване на легионите и на военните отряди. Процесите на приемане на римската култура в тези райони също са протичали сравнително бързо.

Несъмнено те са ускорени от притока на римските войски, свързани най-вече с дакийските войни, но също и от притока на цивилни, занимаващи се с търговия и земеделие, от бързото

¹ORCID 0000-0001-7011-524X

crossing the Danube ravaged the well-endowed regions of Dobruja, destroying vineyards and ransacking towns. At the same time, they had a lasting impact on the material and spiritual culture and with time they settled in the border zones as *foederati*.

Events on the Lower Danube tend to be historically complex and have yet to be fully explored. Administrative divisions and zones of influence formed gradually as the Empire developed territorially and successive military actions took place. By the beginning of the 2nd century AD there were three provinces: Dacia lying north of the Danube, and Upper and Lower Moesia on the southern side of the river. The borders were frequently corrected due to the volatile situation in the region and barbarian tribes continuously engaged the Roman army in skirmishes and outright wars.

The remnants of ancient architecture seen today in the landscape are witness to these stormy events. These vestiges of the past, frequently veiled in local myth and legend, attracted the attention of travelers and military strategists alike. These 'vagabonds' needed maps and instructions, hence it is hardly surprising that an atlas published in Stockholm in 1899 contained a good copy of Ptolemy's map (the first edition was printed in Bologna in 1477), with giving the exact location of ancient sites on the lower Danube. Ancient sites can be found also on two maps published in the 16th century by the famous Mercator. Meriting attention among the rich cartographic collection concerning the Bulgarian stretch of the limes is Frederic de Wit's map of 1686, showing the religious mosaic of peoples in the region and the sites of major battles with the Turks (crusade of the Hungarian king Sigismund against the sultan Bayazid), merits attention as well – it also indicates the location of important ancient centers as points of reference meaning that most of the ruins were still in relatively good condition in the 17th century. The oldest publication concerning the region, namely L. F. Marsigli's *Danubius Pannonico-Mysicus. Observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustratus et in sex tomos digestus* (Hagae Comitium Amstelodami 1726, vol. 2), confirms this. Descriptions of

умиротворяване на местните племена, а също и от вековната традиция на съвместно съжителство на различни групи от населението, от безспорното културно влияние на черноморските колонии и на гръцките градове, от синтеза на различните традиции, езици и култури. Обединяващ елемент вероятно е била и заплахата от общи врагове, които, макар и наричани с различни имена: готи, остготи, хуни, карпатци, авари и т.н. с преминаването на р. Дунав, са опустошавали богатите на житни терени на Добруджа, унищожавали са лозовите насаждения и са превземали градовете. От друга страна, тези общи врагове малко или повече повлияват върху материалната и духовната култура, а някои от тях с течение на времето се заселват в пограничните райони – *foederati*.

Сложната история на тези райони, след упадък на Римската империя, когато живеещите там народи за векове стават част от Османската империя, което, от една страна, им води до много страдания и унижения, а от друга, допринася за сравнително доброто запазване на някогашните римски руини. Някои от тези руини са били частично престроени, други са били обитавани, трети дори са били възстановени в променен вид, но запазвайки основния си древен характер. Дълго време тези „свидетели“ на миналото, често сплетени с местни митове и легенди, са привличали интереса на пътешествениците, а поради стратегическото си значение – и на военните.

Тези „скитници“ са се нуждаели от карти и пътеводители. Поради това не е учудващ фактът, че в издадения през 1899 г в Стокхолм атлас откриваме добро копие на картата на Птолемей (първото издание е от 1477 г. в Болоня) с точно обозначени антични обекти по долното течение на Дунав. Намираме ги и на две карти, издадени от известния Меркатор (XVI в.). В богатата колекция от карти отнасяща се за българската част на лимеса, заслужава да се спомене картата, публикувана през 1686 г. от Фредерик де Вит, представяща цялата религиозна мозайка на тези райони, както и местата на битки с турците (кръстоносният поход на унгарския крал Зигмунд срещу султан Баязид). Обозначени

ancient sites have come down to us also from the times of the Russian-Turkish war, including Novae where in 1877, on July 14 (July the 27th, according to the old calendar), the Russian armies crossed the Danube.

Investigations of the various different border constructions and defenses on the southern bank of the Danube in the area of modern-day Bulgaria Danubian sites have varied in intensity. Bulgarian archaeologists were joined by expeditions from other countries, with the Italians digging in Ratiaria, the Germans in Iatrus, the British in Nicopolis ad Istrum and the Polish expedition excavating in Novae. Some sites have been investigated more extensively, e.g. Oescus, Nicopolis ad Istrum, and Novae, while others, like Ratiaria and Durostorum, only in a small part; still others have been localized and surveyed or tested on a small scale. Even so, many of the sites known from ancient cartographic and written sources have never been located.

The following presentation encapsulates what is known today about the Danubian *limes* in modern-day Bulgaria.

Acknowledgments

This presentation was prepared as part of the European Union Culture 2000 program with the assistance of the University of Warsaw Rector's Office and the Antiquity of Southeastern Europe Research Center, Poland's Ministry of Science, National Science Centre, the municipal authorities of Svišov, and the Municipal Museum in Svišov.

We would like to express our most sincere gratitude to the Institute of Archaeology and the Museum of the Bulgarian Academy of Science, the staff of the Archaeological Museum in Veliko Târnovo and the local museums in Vidin, Lom, Ruse and Silistra and the Roemisch-Germanische Kommission in Frankfurt am Mainz.

са също и важни антични центрове, където през XVII век повечето от руините са били в сравнително добро състояние. Вероятно това потвърждава и най-старата публикация касаеща тези райони – произведението на L.F. Marsigli, *Danubius Pannonico-Mysicus. Observationibus geographical, astronomical, hydrographics, historical, physics perlustratus et in sex tomos digestus*, Hagae Comitum Amstelodami 1726, том. 2. От периода на Руско-турската война са запазени и описания, на древни обекти, в това число и на Нове, където руските войски пресичат река Дунав на 14 (27 по стария календар) юли 1877 г.

Интересът към различните крайдунавски обекти е бил различен. Освен български археолози в проучванията са участвали и експедиции от други страни: Италия – Ratiaria, Германия – Iatrus (Ятрус), Великобритания – Nicopolis ad Istrum (Никополис ад Иструм). Понастоящем в Нове е останала само полската експедиция. Някои обекти са по-добре и по-обстойно проучени, например Oescus (Ескус), Nicopolis ad Istrum (Никополис ад Иструм), Novae (Нове), други като Ratiaria (Рацария), Durostorum (Дуросторум) – в по-малка степен, трети са единствено локализирани и в тях са проведени само предварителни проучвания и няколко сондажи. Въпреки това голям брой обекти, известни ни от древни картографски и писмени източници, дори не са локализирани.

Благодарности

Издаването на тази разработка е осъществено в рамките на програмата на Европейския съюз – Culture 2000, с помощта на – Ректорските власти на Варшавския университет, на Института за изследване на античността в Югоизточна Европа към Варшавския университет, Министерството на науката на Република Полша, местните власти на град Свищов, Градския музей във Свищов.

Изказваме сърдечна благодарност за сътрудничеството на Националния археологически институт и музей на Българската академия на науките, на служителите на Регионалния исторически музей във Велико Търново и на работниците от музеите във Видин, Лом, Русе и Силистра, както и на Roemisch-Germanische Kommission in Frankfurt am Mainz (Римско-германската комисия във Франкфурт и в Майнц).

The limes on the Lower Danube: establishment and development

Starting from the Bronze Age the tribes living on the Danube cultivated strong economic ties with the Greek mainland and the Aegean. They formed a rich mosaic of peoples often with a common origin, continuously vying among themselves for new territory. Many tribal names have been recorded in the written sources, but even so their histories and territories can be outlined only in general.

In the 7th century BC at the latest, the Greeks colonized the western and northern Black Sea coasts. Histria and Tomis were among the successful colonies established by Miletus, and Callatis was founded by Pontic Heraklea. Roman expansion to the Lower Danube started in the first half of the 1st century BC. The first Roman commander to reach the Danube with his armies was C. Scribonius Curio. This was during the war with the Dardanai around 73 BC and the Romans engaged in several skirmishes with the Tryballoi and the Moesians. The next expedition took place in 72–71 BC, during the third war with the king of Pont Mithridates. The governor of Macedonia Marcus Terentius Varro Lucullus defeated the Odrisai and subjugated the Greek colonies on the western Pontic coast of the Black Sea. Marcus Licinius Crassus commanded the next expedition in 29 BC, repulsing an attack by the Daciai, Getai and Bastarnai on Rome's allies, the Denteletai. In 28 BC, he again defeated the Bastarnai, going on to raid the Bessai and the Getic chieftains Daryx and Zyraxes. Crassus occupied Dobruja and reached the delta of the Danube, but this did not ensure peace. In 16–11 BCE, the Bessai rebelled. After a long and bloody fight the barbarians were subdued by a big expeditionary force under the command of Lucius Calpurnius Pison. In the end, Thrace was ceded to Rome's allies, the tribal chieftains Rhoemetalces and Reskuporys II. The region was divided into two: one part south of Stara Planina (Balkans) and the other between Stara Planina and the Danube. It was given the name Ripa Thracia (Coastal Thrace) and reached from the Black Sea to the modern-day locality of Belene. The name

История на възникването и формирането на Долнодунавския лимес

Народите, населяващи тези терени още от бронзовата епоха, са поддържали силни икономически и стопански връзки с егейските/гръцките райони. Тези народи са представлявали богата мозайка от различни племена, често имащи общи корени, но въпреки това постоянно воюващи за нови земи. Многобройните наименования на тези племена са запазени в писмените източници, но познаваме, само в общи линии тяхната история и можем да посочим териториите, които са заемали.

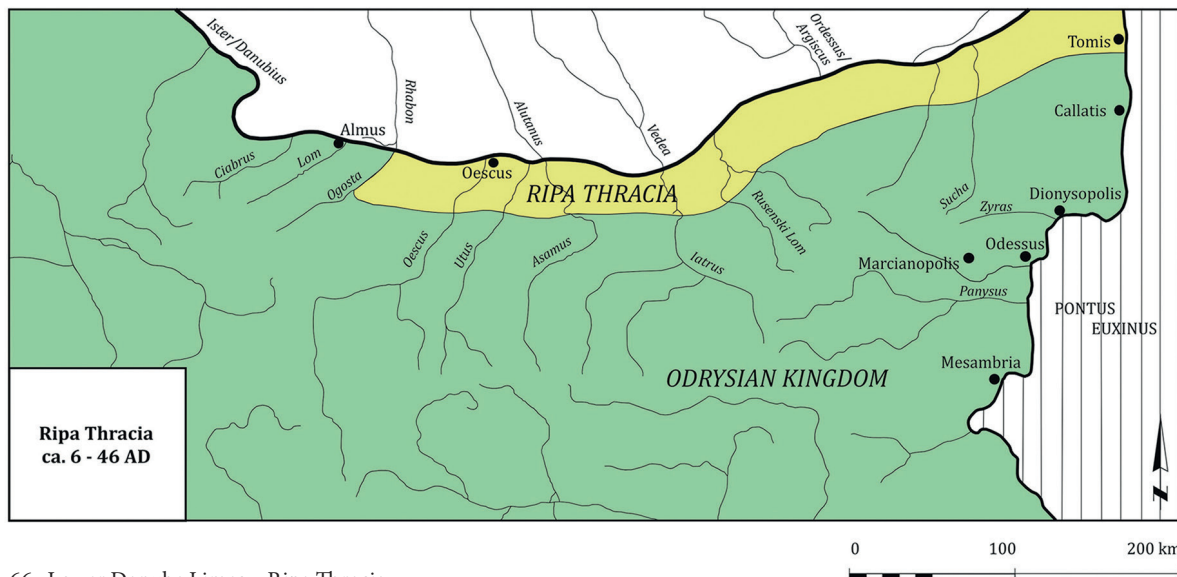
Най-късно през VII в пр.Хр. гръците колонизират западното и северното крайбрежие на Черно море. Там се развиват гръцките колонии, основани от Милет: Histria, Tomis, Apolonia и от дорийската Хераклея Понтийска: Callatis.

Римската експанзия, в районите по долното течение на Дунав, започва през първата половина на I в пр.Хр. По време на войната с дарданите С. Scribonius Curio (Скрибоний Курио) е първият римски пълководец, който около 73 г. достига с армията си до Дунав, воювайки с населяващите тези райони племена на трибалите и мизите. Пореден поход, свързан с третата война срещу Митридат – цар на Понта, е предприет от македонския наместник Marcus Terentius Varro Lucullus (Марк Теренций Варо Лукул) през 72–71 г. пр.Хр., покорявайки едновременно одрисите и подчинявайки на Рим гръцките колонии по западното крайбрежие на Понта (Черно море). Поредната кампания в този район е предприета от Marcus Licinius Crassus (Марк Лициний Крас). Поводът за започването на военните действия е нападението, извършено през 29 г. пр.Хр. от даките, гетите и бастарните срещу съюзниците на Рим, дентелетите. По време на тази военна кампания, М. Licinius Crassus (Марк Лициний Крас) отблъсква нашествениците. През 28 г. пр.Хр. бастарните повтарят атаката със същата сила. Crassus (Крас) отново предприема експедиция. Този път не се ограничава само с разгрома на бастарните, но и напада бесите и гръцките крале Дарух (Дарий)

65. Greek cities on the Black Sea coast

Гръцки градове по Черноморието

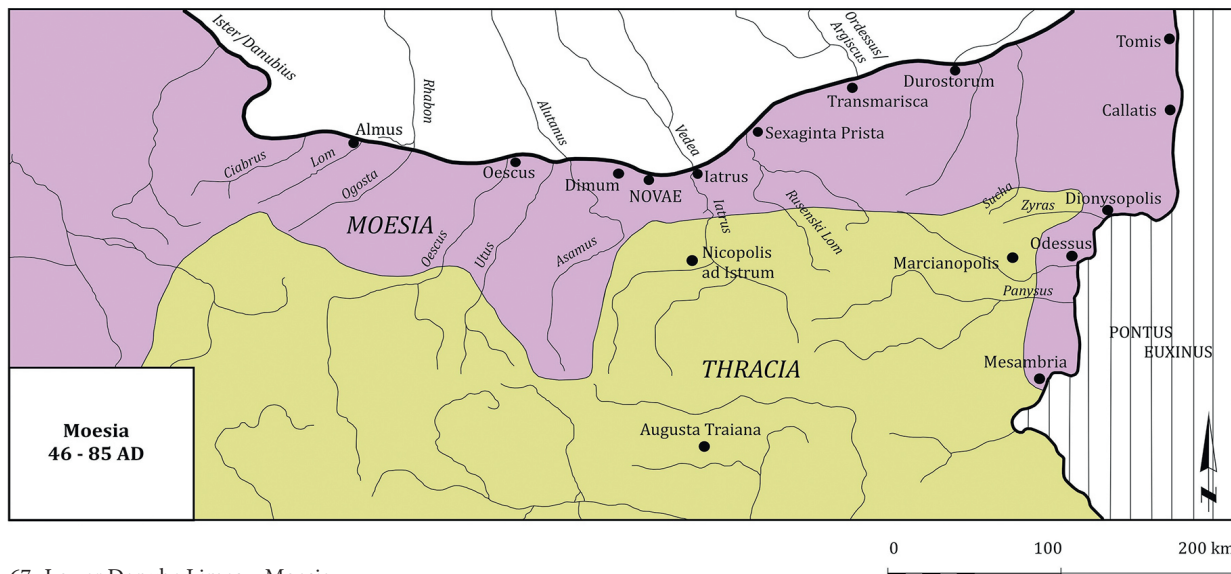

66. Lower Danube Limes – Ripa Thracia
 Долнодунавски лимес – Ripa Thracia

endured into the 2nd century AD despite later administrative changes. Presumably between year 15 and 11 BC, the *praefectura civitatum Moesiae et Treballiae* existed between the town of Nikopol and the river Vit. On these grounds and taking into consideration also Dio's account, scholars have assumed that the province was established in 6 BC. A. Caecina Severus is believed to have been the first governor of this province. An opposing view is based on an analysis of events which started in 12 BC when the Romans fought arm in arm with the Odrisai against the Getai to free the Thracian city of Aegyssus. The barbarians were ultimately defeated by the army of L. Pomponius Flaccus at the battle of Troesmis in 15 BC. In the end, all of the territory lying south of the Danube fell under Roman administration. Therefore, the prevailing opinion nowadays concurs with Tacitus' account, according to which the province of Moesia was established in 15 BC.

In 62–66 AD, Tiberius Plautus Silvanus Aelianus achieved Rome's chief political and military objectives as far as the Danubian region was concerned, that is, the pacification of the territory north of the Danube and a political and demographic stability in the region. Resettling more than 100,000 barbarians

и Zyraghes (Зираксес). В резултат на тази военна кампания, той завзема Добруджа и достига до делтата на Дунав. Това обаче не осигурява мир. През 16–11 г. пр.Хр. избухва въстанието на бесите и за потушаването му е изпратена многочислена армия, чийто пълководец е Lutius Caerulianus Pison (Луций Каплумий Пизон). След тежки и кървави боеве бунтовниците са победени и по този начин е върната Тракия на владетелите – съюзници на Рим: племенните царе Rhoemetalces (Реметалк) и Reskuporys II (Рескупорис II). Така Тракия е разделена на две части. Едната – обхваща територията от Стара планина (Балканите) на юг, а другата – областта между Стара планина и Дунав, наричана Ripa Thracia (Крайбрежна Тракия), която се е простирила от Черно море до днешния град Белене. Въпреки по-късните административни промени името Ripa Thracia се запазва до II в. Вероятно между 15 и 11 г. пр. Хр. в района, простиращ се до съвременния град Никопол и река Вит, е съществувала римска префектура: *praefectura civitatum Moesiae et Treballiae*. Този факт и записът на Дион са накарвали някои учени да приемат 6 г. за дата на създаването на провинцията, чийто първи наместник, според сведенията, е бил А. Caecina Severus (А. Кесина Север).

67. Lower Danube Limes – Moesia

Долнодунавски лимес – Moesia

in Moesia, he placed them under the civil and military administration of the province. He also annexed territory lying between the delta of the Danube and Dniester and incorporated it into Moesia, at first temporarily and later permanently in 75 AD. Dobruja was not incorporated until about 74 AD. The province of Moesia Inferior was created in 86 AD when the existing province was divided into an Upper and Lower part. The borders of this new province have yet to be determined in their full extent and remain a hotly debated issue.

The western border of Moesia Superior must have run in the neighborhood of Almus. Tracing the southern border is more problematic, because it tended to change. It is currently believed to have run along the highlands of Stara Planina, leaving Trajan's Nicopolis ad Istrum (founded after the Dacian wars) on the Thracian side. Messembria on the Black Sea, south of Odessos, belonged to Moesia Inferior. About 187 AD, Nicopolis ad Istrum and Marcianopolis were incorporated into Lower Moesia even as Messembria was excluded. The next correction of the borders took place after 271 AD when the province lost its western territories, Oescus included, to the newly established Dacia Ripensis, but incorporated the area lying south

Съществува обаче и друго мнение по този въпрос, основаващо се на анализ на събитията, започнали през 12 г., когато римските войски се сражават заедно с одрисите срещу гетите за отвоюване на тракийския Aegyssus (Егисус). През 15 г. настъпва окончателният сблъсък с враговете на Рим под пълководството на L. Pomponius Flaccus (Л. Помпоний Флак). В резултат на тези военни действия, римляните административно подчиняват териториите на юг от Дунав. Въз основа на това, преобладаващото днес мнение, съответстващо на разказа на Тацит, е че провинция Мизия е създадена през 15 г.

През 62–66 г. Tiberius Plautus Silvanus Aelianus (Тиберий Плаутус Силванус Елиан) постига окончателно успокояване на политическата и военната ситуация в района на Долен Дунав. Той преселва повече от 100 000 варвари (гети?) в Мизия. Така осъществява военен и граждански контрол над тях с помощта на администрацията на провинцията. По този начин той постига главната цел на римската политика по отношение на този район, а именно успокояване и стабилизиране на политическата и демографската ситуация на север от Дунав. Междувременно присъединява към Мизия областите,

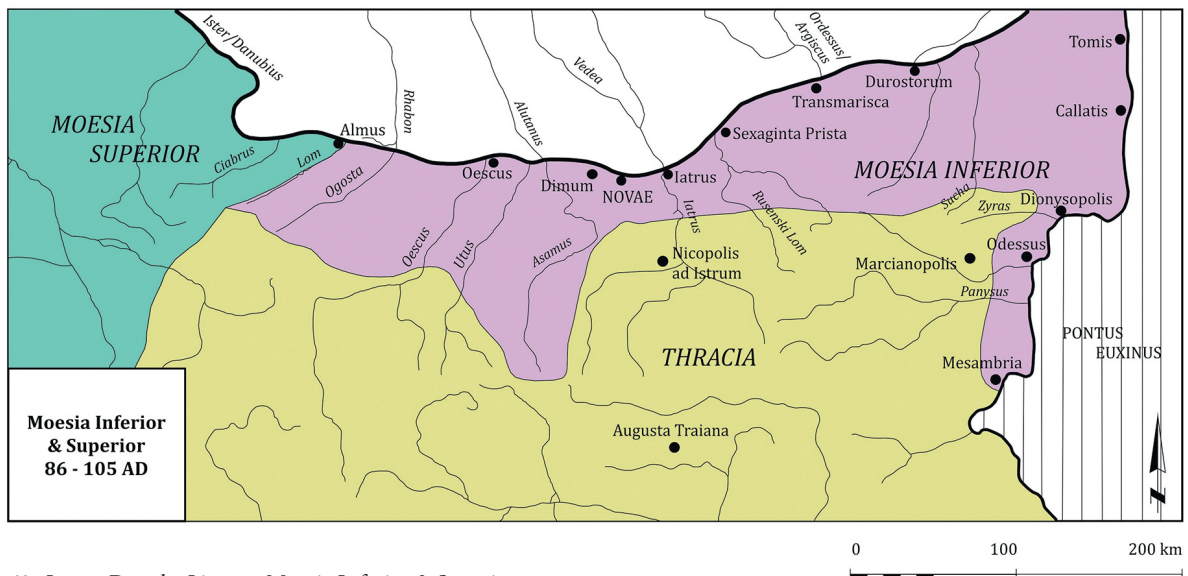
of Nicopolis ad Istrum together with the emporium of Discoduratae. Yet another modification from the end of the 3rd century was the division, in 286 or 293 AD, of Lower Moesia into Moesia Secunda in the Danubian area and Scythia Minor in Dobruja.

The Dacian wars of the end of the 1st and the beginning of the 2nd century AD strongly influenced the history of the said region. The war did not break out until 101 AD, but preparations for it were ongoing from 98 AD, proceeding under the personal supervision of Trajan who visited the region. A considerable building effort was undertaken at the time. Fortresses like the one at Novae were repaired, roads were constructed and supplies accumulated.

The continuous threat of barbarian raids resulted in a system of defenses being built on the Lower Danube. This included fortifications like Brazda lui Novac de nord, Brazda lui Novac de sud, or the later fortifications of Moldavia and Bessarabia. The fortifications, constructed over an extended time, mark territories that were under the strict control and observation of Roman troops.

разположени между делтата на Дунав и Днестър, които през 57 г. стават окончателно част от провинцията. Добруджа обаче е включена в провинция Мизия едва около 74 г. Провинцията Долна Мизия е създадена през 86 г. при разделянето на дотогавашната провинция на Горна и Долна част. Определянето на границата на провинция Inferior Moesia (Долна Мизия) все още е един от неразрешените и дискутирани проблеми.

Западната граница с Moesia Superior (Горна Мизия) вероятно е преминавала в близост до Almus (Алмус, дн. Лом). Определянето на южната граница е по-проблематично, тъй като тя е променяна неколкократно. Днес можем да твърдим, че границата с Тракия е минавала по подножието на Стара планина, като Nicopolis ad Istrum, основан от Траян след дакийските войни, е принадлежал на Тракия. На брега на Черно море, южно от Odessos (Одесос, дн. Варна) към Moesia Inferior (Долна Мизия) е принадлежала Messembria (Месембрия, дн. Несебър). Около 187 г. към Долна Мизия са присъединени Nicopolis ad Istrum (Никополис ад Иструм)

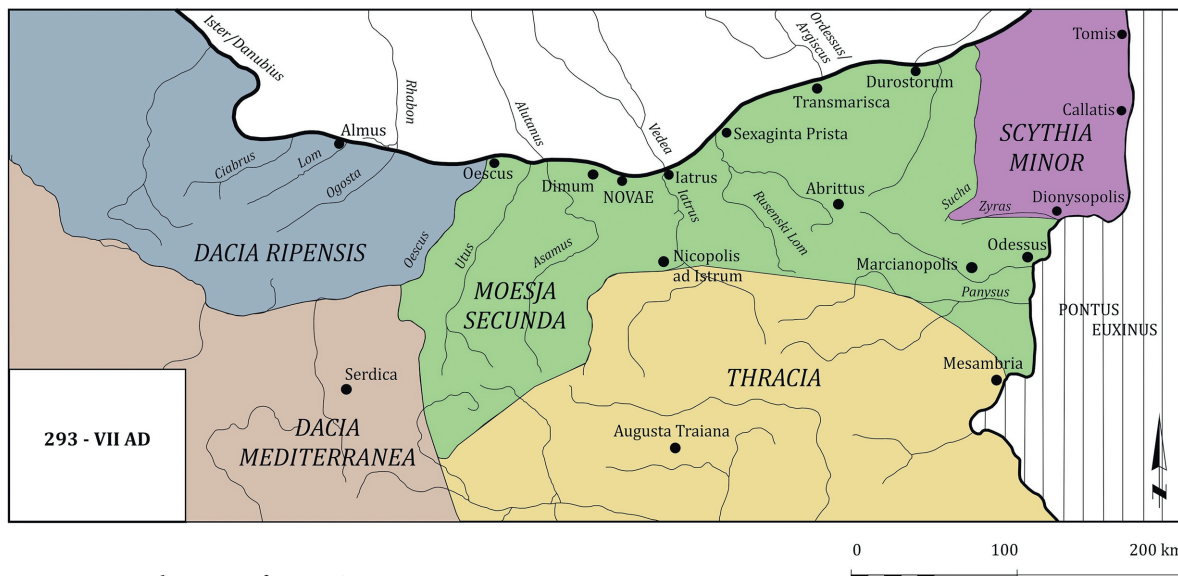

68. Lower Danube Limes – Moesia Inferior & Superior
Долнодунавски лимес – Moesia Inferior & Superior

и Marcianopolis (Марцианопол, дн. Девня), а Месембрия е изключена. Следваща промяна на границите настъпва след 271 г, когато Долна Мизия губи западната част от териториите си, включително Oescus (Ескус), в полза на новосъздадената провинция Dacia Ripensis (Крайбрежна Дакия). Вместо това придобива терените разположени на юг от Nicopolis ad Istrum, заедно с emporion Discoduraterae (тържището Дискодуратере). В края на III век сл.Хр., вероятно през 286 г или 293 г., е направена още една промяна в границите на провинцията. От Долна Мизия са обособени – Moesia Secunda (Втора Мизия) – в района на Дунав и Scythia Minor (Малка Скития) – в района на Добруджа.

Войните с даките, които се водят тук в края на I век и в началото на II век, са особено важни за историята на тази област. Подготовката за войната, която избухва през 101 г, започва през 98 г. Траян пристига лично край Дунав, за да я наблюдава. По това време се предприемат значителни строителни дейности. Ремонтират се крепости – напр. Нове – пътища, допълват се запасите на войските.

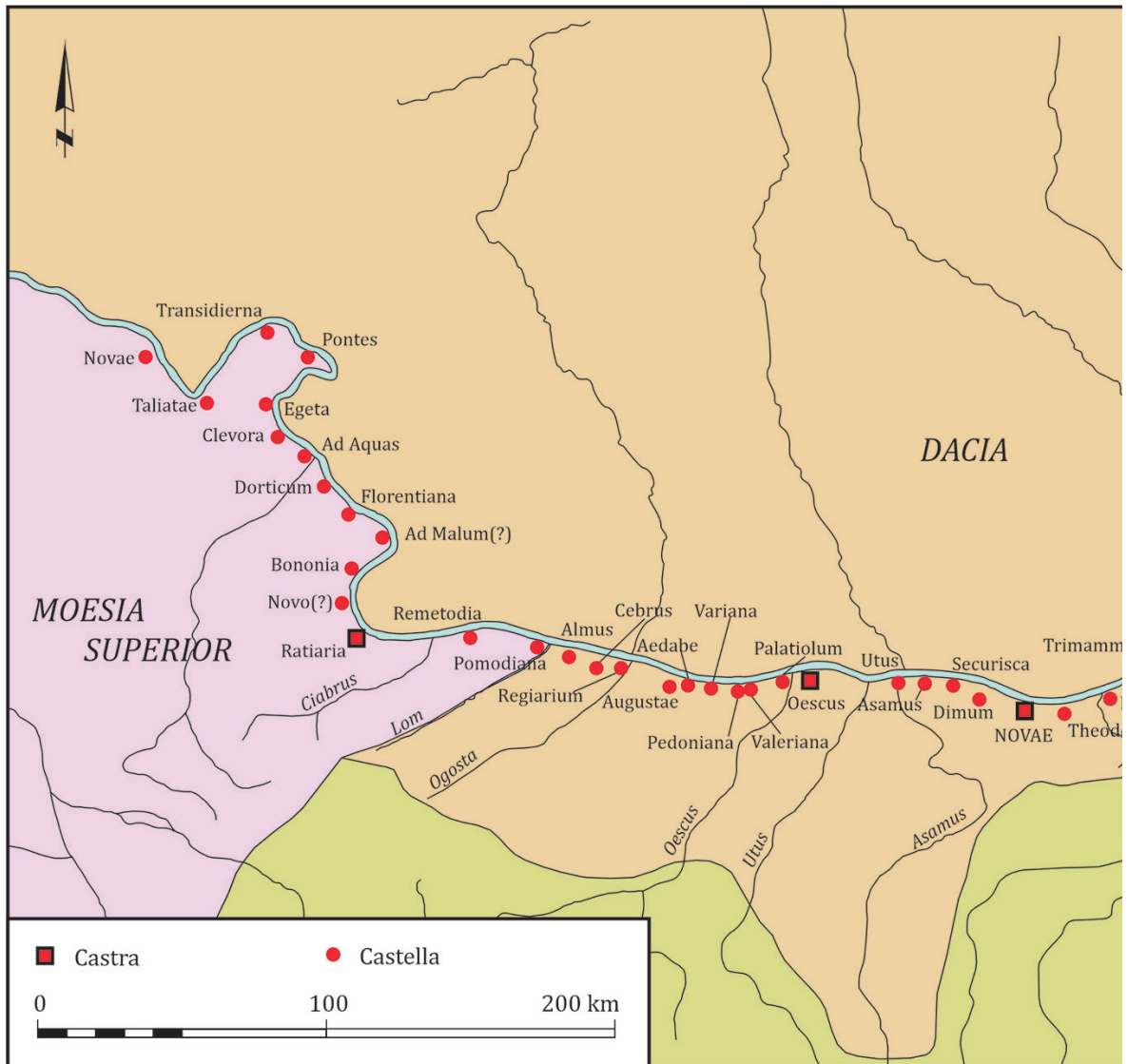
Постоянната заплаха от варварски нападения довежда до изграждането, по различно време, на системи от укрепления и ровове по долното течение на Дунав, които очертават отбранителните зони оставащи под контрола и надзора на римските войски. Например Brazda lui Novac de nord, Brazda lui Novac de sud или дори още по-късни укрепления в Молдова и Бесарабия.

69. Lower Danube Limes after 293 CE
Долнодунавски лимес след след 293

More than 40 sites have been identified on the Bulgarian stretch of the *limes*, partly with the help of the written sources, but few of these have actually been investigated archaeologically and thus verified. Four legionary camps that are currently under archaeological investigation: Ratiaria (modern Arčar, Vidin district), Oescus (modern Gigen, Pleven

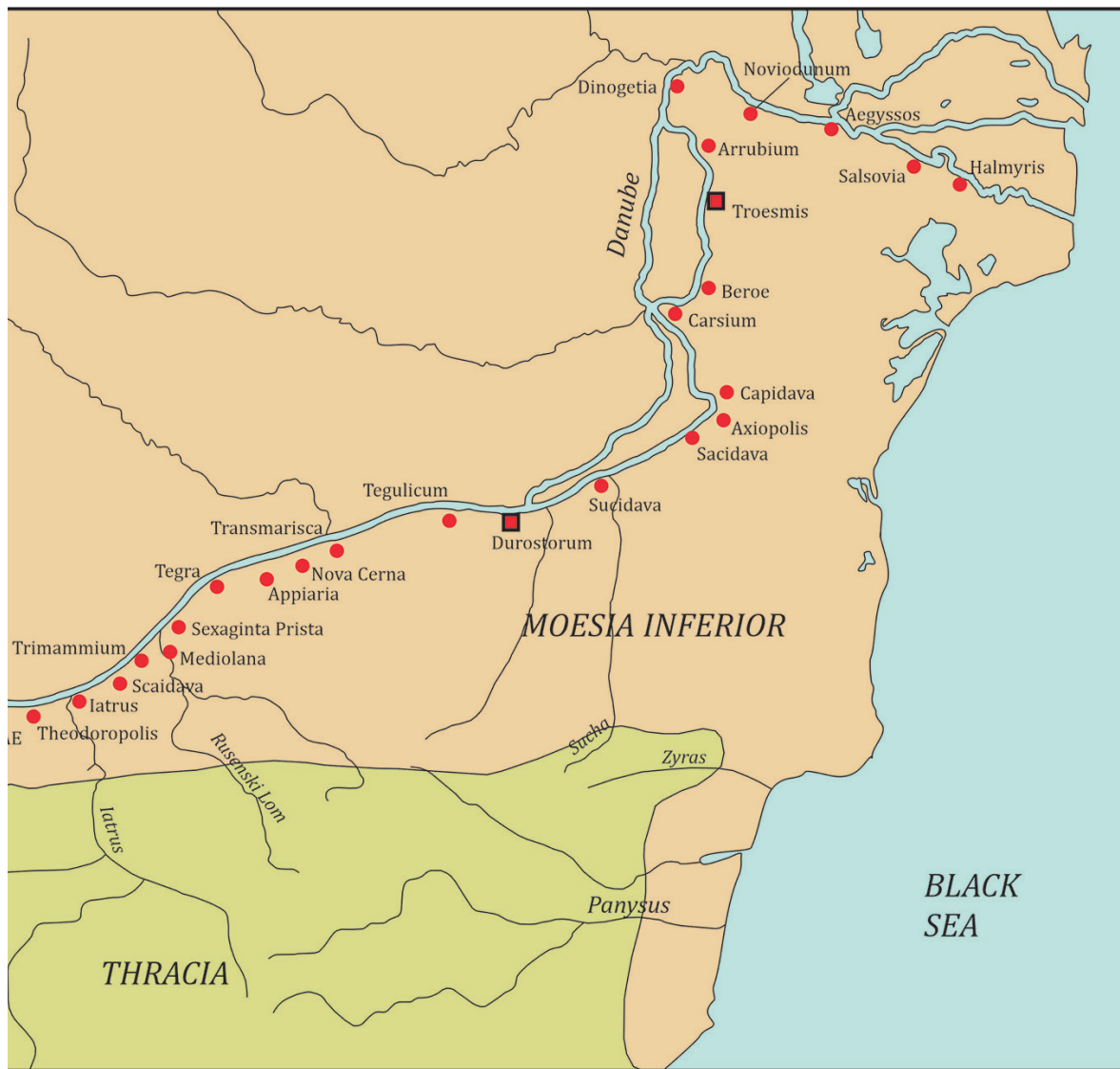
В българската част от лимеса, повече от 40 обекта са установени предимно въз основа на писмени източници, но само някои от тях са проверени от археолози. Освен малките фортове са открити и легионни лагера, които се проучват от археолозите: Ratiaria (съвременен Арчар, област Видин), Oescus (съвременен Гиген, област

70. Lower Danube Roman fortresses lying on the southern bank of the Danube
Долнодунавски римски крепости, разположени на южния бряг на река Дунав

district), Novae (near Svišov), and Durostorum (modern Silistra). There were also several small forts, but only those the ruins of which can still be seen have been presented here in detail. The others appear in the appendix gazetteer at the end.

Плевен), Novae (близо до Свищов), Durostorum (съвременна Силистра). Включени са само онези обекти, чиито останки са видими на повърхността. Другите са включени в списъка в края на тази разработка – gazetteer.

71. Fortifications on the Danube shore in Vidin (Bononia)

Укрепления на брега на Дунав във Видин (Bononia)

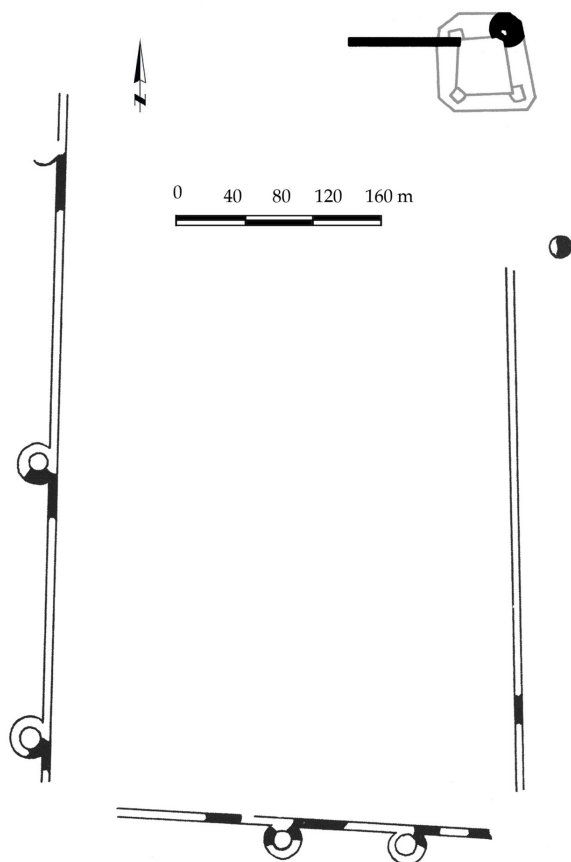
The Bulgarian section of the limes

Bononia (Vidin) in Upper Moesia was constructed in the 2nd century CE. It was a small *castellum* situated on a steep river bank. The name has Celtic roots, but it also refers to the Latin *bonum* meaning 'good'. It was mentioned in the *Itinerarium Antonini* and in later sources, such as *Notitia Dignitatum* and Procopius' text. The fort, which in all likelihood had a harbor associated with it, was manned by an auxiliary unit, like the *ala I Cispadensium*, for example. Architecture from the 2nd and 3rd century AD has not been recognized, perhaps with the exception of a section of a round tower seen inside the medieval fortress of "Baba Vida". However, excavations have revealed in several places a thick wall (3.70 m) and

Българският участък на лимеса:

Описание на останките

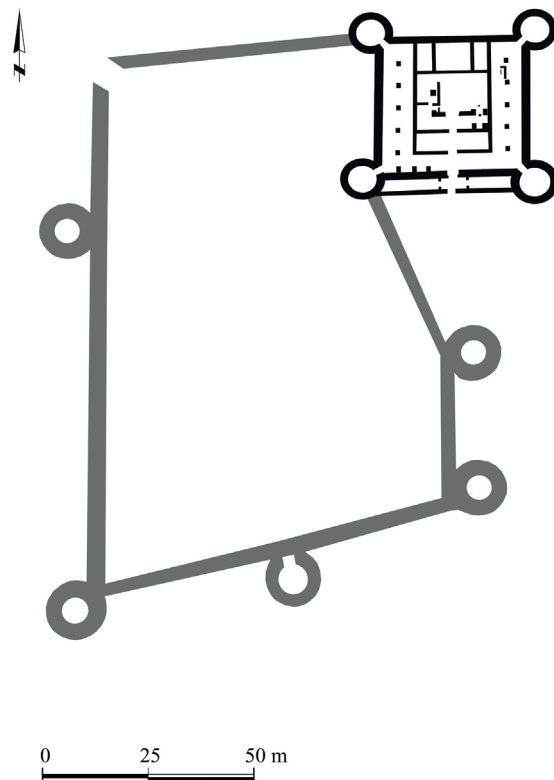
Първият, все още запазен обект в района на Горна Мизия, в който са съхранени древни останки, е Bononia – Видин – построен през II в. Малкият *castellum*, чието наименование вероятно е с келтски корени, но също се отнася и до латинското *bonum* – добър се намирал на високия дунавски бряг. Споме нава се в *Itinerarium Antonini*, но и в по-късните документи като *Notitia Dignitatum*, както и у Прокопий. В Bononia е разположен форт на *auxilii* (помощни отряди), туке стационарирала напр. *ala I Cispadensium*, а вероятно е имало и пристанище. Постройките в Bononia от II и III в. не са ни известни. Някои археолози смятат, че може би фрагмент от кръглата кула, който се вижда във вътрешността на сред-

72. The defensive system at Vidin (Bononia)
План на отбранителната система във Видин (Bononia)

towers (approximately 20 m in diameter) attributed to the 4th-century AD fortifications, by which time the fort of Bononia had grown to cover about 20 ha (365 x 600 m).

The ruins of Castra Martis lie at Kula near Vidin. They are of rather late origin. A small *quadriburgium/tetrapyrgon* (40 x 40 m) erected in the times of Diocletian constitutes one of the two fortifications at the site. The other is a fort covering an area of 1.6 ha constructed before the Goths' raid in the 70s.

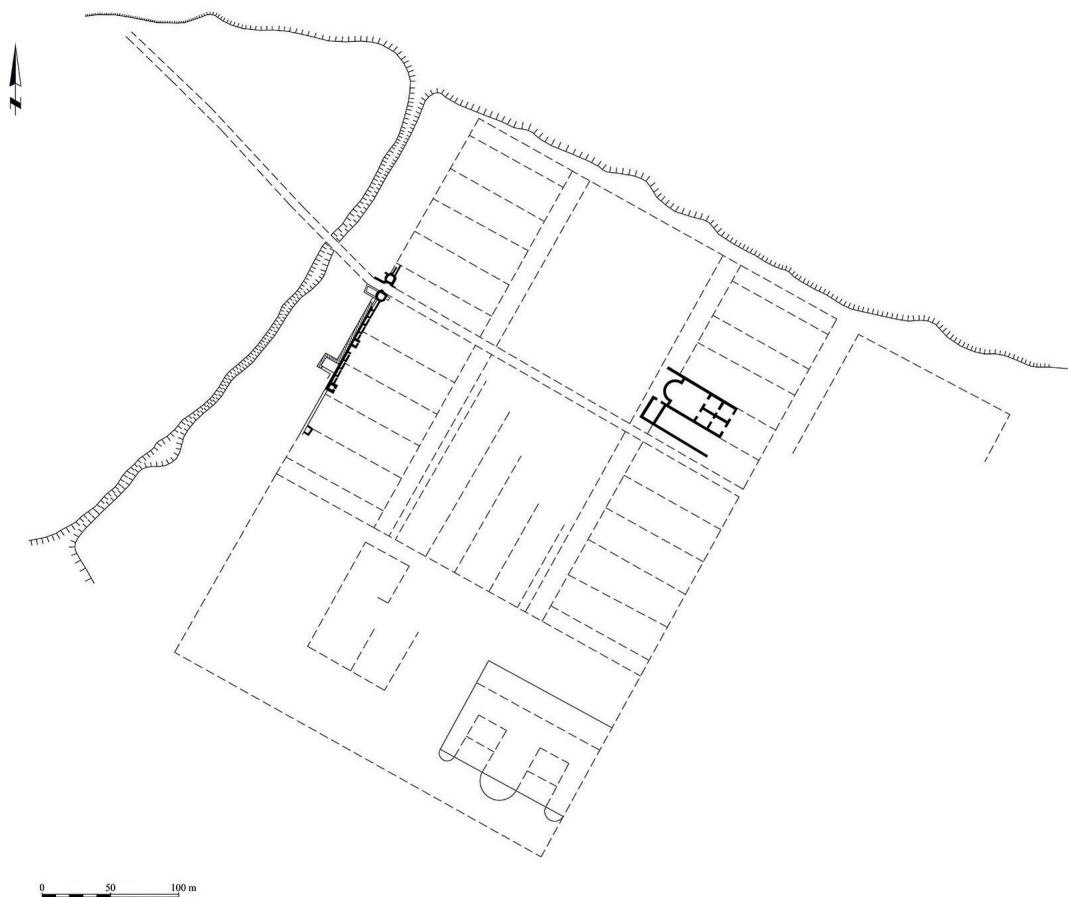
73. Fortress Kula – Castra Martis
Крепостта Кула – Castra Martis

новековната крепост „Баба Вида“, принадлежи към укрепителната система от този период. На много места са открити – кули (с диаметър около 20 м) и защитни стени широки (3,70 м), които принадлежат към укрепленията от IV век, когато Bononia е заемала площ от около 20 хектара (365 x 600 м).

Близо до Видин, в гр. Кула, се намират руините на Castra Martis (Кастра Мартис). Въпреки че са от по-късен период, заради запазения си вид, си заслужава да се видят. Тук се намират и две малки укрепления *quadriburgium/tetrapyrgon* (40 x 40 м) снимка, издигнати по времето на Диоклециан, както и форт с площ 1,6 ха, издигнат преди готското нашествие през 70-те години на IV век.

The ruins of Ratiaria, a legionary camp and town, are located on the river Arčarica in the modern village of Arčar. The name derives from the Latin *ratis* for raft, which is only natural considering that the site was once an important harbor. The fortress was built in the 1st century CE, but its origins must go back to the military expedition of Marcus Licinius Crassus. After the Dacian wars, the settlement was granted colony status as *Colonia Ulpia Traiana* in 106 AD and the military units were withdrawn. In the 1st and 2nd centuries, Ratiaria was garrisoned by the IVth Flavian and VIIth Claudian legions and perhaps also by the *ala Gallica*. These were later briefly withdrawn.

На брега на река Арчарица, в днешното село Арчар, се намират руините на Ratiaria – град и крепост на легион. Наименованието ѝ произхожда от латинската дума *ratis*, която означава сал, тъй като тук се е намирало важно пристанище. Крепостта е построена през I век, но произходът ѝ може да датира от времето на похода на Марк Лициний Красс. След дакийските войни през 106 г. тя е обявена за колония – *Colonia Ulpia Traiana* 13 – и от нея са изтеглени военните отряди. В Ratiaria през I и II век са разположени войските на IV Флавиев и VII Клавдиев легион и може би и *ala Gallica*. По-късно, за кратко време, те са изтеглени.

74. Hypothetical plan of Ratiaria

Хипотетичен план за Ratiaria

In the end of the 3rd century and in the 4th, the army returned to Ratiaria. The legio XIII Gemina was transferred in from Apulum in modern-day Romania. A navy unit, the *classis Ratiarensis*, was stationed there. More importantly, a *fabrica* producing arms, one of six known to have existed in the Balkans, was located here. Ratiaria became the seat of a bishopric in the 4th century. In 442–443 AD, the town was taken and burned down by the Huns, but was soon rebuilt by Anastasius I (491–518 AD), after which it was referred to as Anastasiana. The Avar raid of 586 AD brought its ultimate destruction.

Research in Ratiaria started in the late 19th century and were continued with breaks all through the 20th century. Some of the ancient structures can be seen today, among them the remains of an aqueduct on the banks of the Arčarica river. The wall in the western gate is also clearly visible.

Civil architecture in Ratiaria was poorly investigated. Ruins of houses and workshops from the 4th–6th centuries were noted near the western gate, as was also a monumental bath. The most monumental phase of this structure was in the end of the 5th and early 6th century AD when, after a general rebuilding, the apsed hall received a groin vault supported on huge pillars. The legate of the Dacia Ripensis province is believed to have used this complex as his official audience hall.

A *castellum* was built at Almus (modern Lom), which also served as a road station and customs house to judge by an inscription from the second half of the 2nd century AD. The name of this site located in the floodplain of the Danube is of Thracian or Illyrian origin, derived from the name of a nearby river. The local name for the fortifications was Kale Machala. From the beginning of the 2nd century AD Almus had a small army unit stationed there for the purpose of guarding the Danubian road on this stretch and its junction with a road leading inland to Serdica (modern Sofia). A small port may have also been located here. Limited excavations have provided sufficient data to determine the plan of the fort as a square. The area inside the walls was calculated at 4.1 ha. Four square towers stood at the corners and the gates

В края на III и през IV в. военните отряди се завръщат в Ratiaria (Рациария). От Apulum – на територията на днешна Румъния – тук е прехвърлен legio XIII Gemina, разположени са войски на флотата – *classis Ratiarensis*. Важно значение за развитието на града има фактът, че тук се намира една от шестте известни на Балканския полуостров фабрики, където се произвежда оръжие. От IV в. Ratiaria е седалище на епископ. Градът е завладян и опожарен от хуните между 442 и 443 г., но това не е неговия край, тъй като скоро е възстановен от Анастасий I (491–518 г.), което е отразено в прякора Anastasian. Нашествието на аварите довежда до окончателното унищожение през 586 г.

Изследванията в Ratiaria започват още в края на XIX в. и продължават с прекъсвания през целия XX в. Вътрешните постройки на града са слабо проучени. В близост до западната порта са открити руините на жилищни постройки и занаятчийски работилници, датиращи от IV–VI в. Установени са и останки от монументални бани. Най-добре проучен е голям комплекс с представителен характер, разположен в центъра на северната част на града.

Този комплекс придобива най-представителен вид, след реконструкцията, извършена в края на V и началото на VI в. Тогава в апсидната зала са издигнати големи колони, поддържащи кръстовиден свод. Смята се, че тук вероятно се е намирала залата за аудиенции на провинциалния легат на Dacia Ripensis (Крайбрежна Дакия).

Castellum, пътната станция на Алмус (днешен Лом) и, както показва един надпис от втората половина на II век, също така митнически пункт, е построен на заливната тераса на Дунав. Наименованието е с тракийски или илирийски произход и е взето от името на реката, преминаваща наблизо. Мястото, където са се намирали укрепленията, местните са нарекли: Кале махала. От началото на II в. в Алмус е разположена малка военна част, чиято задача е била да пази крайдунавската част от пътя и кръстопътя, водещ към Serdica (дн.София). Можебитукеималоималкопристанище. В резултат на ограничени разкопки е установено, че крепостта с площ 4,1 хектара е имала квадратна

were on the west side and by the southeastern tower. Nothing is known about the fort architecture inside the enceinte except that the method of construction was *opus implectum*.

Castellum Augustae lies some 5 km to the north of the village of Hârlec near Kozloduja on the Ogosta river. It was noted on the *Tabula Peutingeriana* and the *Itinerarium Antonini*. The fort was raised on a spot occupied earlier by Bronze Age and then Hellenistic settlement. Initially, it served as the seat of the ala I Claudia Gallorum Capitoniana (14–37 AD), as indicated by an inscription erected by a veteran of the said unit. The ala Augusta was also stationed here (54–68 AD). In Trajan's time, the Colonia Ulpia Oescensium was established and Castellum Augustae became part of its territory.

Archaeological explorations were concentrated on the early timber-and-earth ramparts. Vestiges of the original *fossa* were observed under the later west wall and part of the west gate. Under Trajan and Hadrian the fort was rebuilt in stone. At this time the orientation was changed insignificantly. The stone architecture inside the fort comes from the second half of the 3rd century, already after the reign of Septimius Severus. Excavations uncovered a workshop where agricultural implements were produced, as well as shops processing flint and numerous firing kilns for producing pottery and building ceramics.

Colonia Ulpia Oescus lay near the village of Gigen just 3 km from where the Iskâr joins the Danube, at a locality known as Gradišteto, some 100 m from a Late Bronze Age Thracian site. The spot was mentioned by Ptolemy as a 'town of the Tryballai'. It was marked on the *Tabula Peutingeriana* and was also noted in the *Itinerarium Antonini*. The name has Thracian roots and means 'water'. Antonio Frov's research in 1941–1943 was continued from 1947 to 1987 by Teofil and Rumén Ivanov. Currently, Gergana Kabakčijeva is in charge of the excavations at Oescus.

In the end of the first decade of the 1st century AD, a provisional army camp was located on the site. It may have even predated the establishment of the province of Moesia. Two legions are likely to have

форма и четири квадратни кули. От западната страна, както и в югоизточната кула – входи към вътрешността на лагера. Не разполагаме с данни за плана на вътрешните му сгради. Знаем само, че те са били издигнати в *opus implectum*.

Castellum Augustae (Кастелът Августе) се намира на около 5 км северно от село Хърлец, близо до гр. Козлодуй, край река Огоста. Той е записан в *Tabula Peutingeriana* и в *Itinerarium Antonini*. Крепостта е построена на мястото на селище от късната бронзова епоха и от елинистическия период. Първоначално е седалище на ала I Claudia Gallorum Capitoniana (14–37 г.), за което свидетелства надпис на ветеран от този отряд. Тук е разположена и ала Augusta (54–68 г.) След създаването по време на управлението на Траян на Colonia Ulpia Oescensium (Колония Улпия Есцензиум – Ескус), Augustae (Августе) е присъединен към нейната територия.

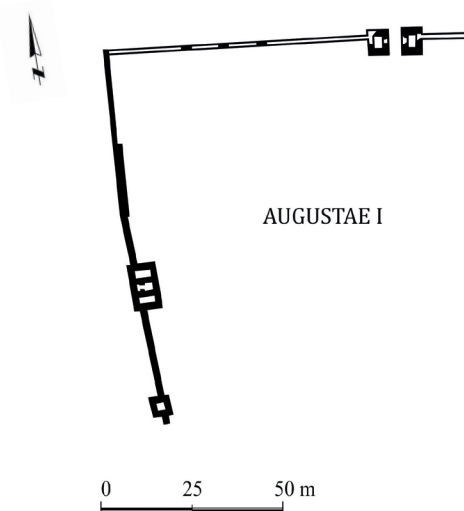
Археологическите проучвания се фокусират върху укрепленията. В резултат на тях е установено, че лагерът първоначално е изграден от дърво и пръст. Останки от първоначалната *fossa* са запазени под по-късната западна стена. Над нея е издигната и част от западната порта. По време на Траян-Хадриан, лагерът е преустроен със сгради, изградени от камък, като незначително е променена неговата ориентация. Има обаче доказателства, че каменните сгради във вътрешността са построени по-късно, през втората половина на III в., по времето на Септимий Север.

Руините на Oescus (Ескус) са едно от най-интересните места за посещение благодарение на проведените тук консервации на някои постройки. Colonia Ulpia Oescus се намира край с. Гиген, разположено на 3 км от устието на р. Искър в Дунав. Това място, наричано от местните жители Градището е на около 100 м от тракийско селище от късната бронзова епоха. Мястото е споменато от Птолемей като „град на племето трибали“. Отбелязано е и в *Tabula Peutingeriana*, както и в *Itinerarium Antonini*. Наименованието вероятно има тракийски корени и означава – вода. Археологическите проучвания са провеждани през 1941–1943 г. от А. Фрова, а по-късно през 1947–1987 г. от Теофил и Румен Иванови.

been stationed here in the early period: XX Valeria Vitrix and III Scythica. The ala Pansiana stood there in the rule of Tiberius. Overall, however, the camp is connected with the Legio V Macedonica, which was garrisoned at Oescus in 62 AD and again in 71–106 AD. In the interval, the legion was engaged in military action in the East and the cohorts III Gallorum equitata replaced it at Oecus. Upon returning from the East, the legion was first stationed at Troesmis (106–167 AD) and then at Potaissa (167–275 AD) in Dacia, returning to Oescus after 275 AD. Archaeological excavations have suggested that the first permanent camp, a timber-and-earth structure, was built in the rule of Claudius. In the 3rd century AD, it was rebuilt in stone, encircling an area of approximately 18 ha. Oescus became a colony sometime between 106 and 112 AD and retained this status until 275 AD. In late antiquity, it was a large and important center, populous enough to be the seat of a bishopric. It was

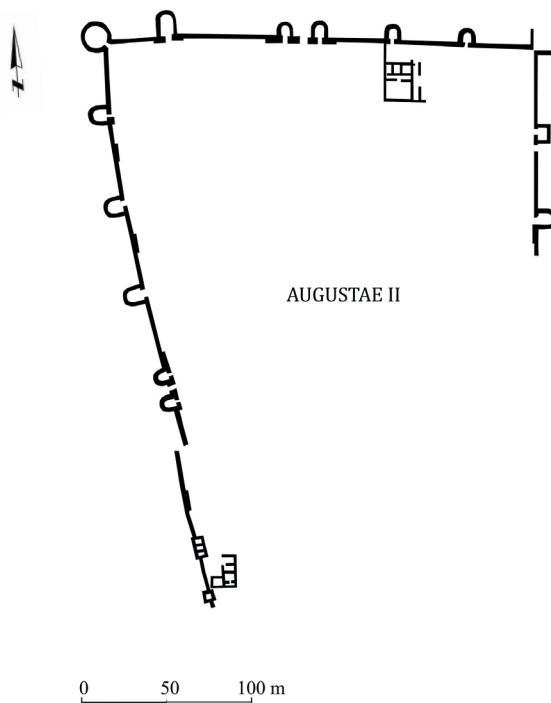
Понастоящем проучванията в Oescus се водят от Г. Кабакчиева.

В края на първото десетилетие на I век тук е разположен временен военен лагер. Възможно е той да е основан още преди създаването на провинция Мизия. Вероятно в този ранен период тук са били разположени два легиона: XX Valeria Victrix и III Scythica. В края на управлението на Тиберий в Oescus пребивава и ala Pansiana. Историята на лагера обаче е свързана с Legio V Macedonica. Той е дислоциран в Oescus през 62 г. и между 71–106 г. Между 62 и 71 г. той участва във военните кампании на изток. В Oescus е разположена и кохортата III Gallorum equitata. След приключване на източните кампании, Legio V Macedonica е прехвърлен първоначално в Troesmis (106–167 г.), а след това в Potaissa (167–275 г.) в Дакия. През 275 г. се завръща в Oescus. Археологическите проучвания показват, че първоначалният постоянен лагер

75. Plan of wooden and earth structures of castellum Augustae – the so-called Augustae I

План на дървени и земни конструкции на castellum Augustae – т.нар Augustae I

76. Plan of the stone phase – Augustae II

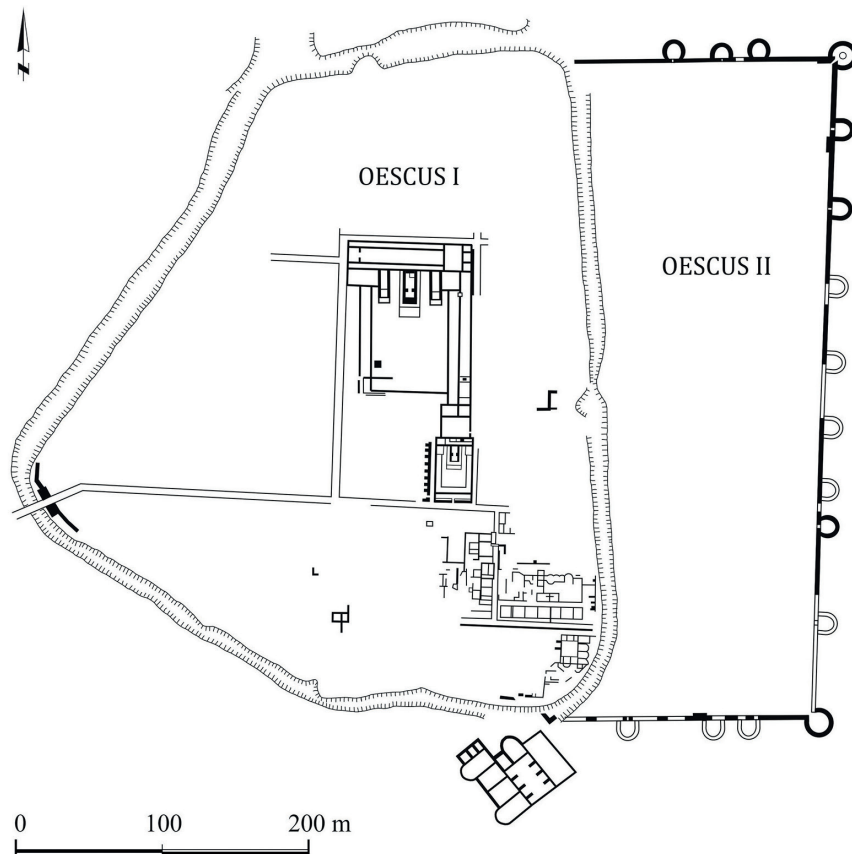
План на каменната фаза – Августии II

burnt down a number of times, twice by the Goths (in 250 AD and then between 376 and 378 AD) and by the Huns in 447 AD. It was ultimately destroyed by the Avars in 585 AD.

In this case, the lay of the ground impacted urban planning. Defense walls with inside rectangular towers were built in the time of Trajan or somewhat later. After the first raid of the Goths, a new set of walls of different construction was added, enlarging the town area to 10 ha. In the time of Constantine the Great, the towers were reconstructed on a new plan resembling a horseshoe.

е основан най-късно по времето на Клавдий и е изграден от дърво и пръст. През III век той е преустроен с каменни постройки и там е издигнат *castrum* с площ около 18 хектара. Oescus става колония между 106 и 112 г. Тя запазва този статут до 275 г. През късната античност е много важен и голям център – седалище на епископ. Градът е опожаряван неколкократно. Първоначално – двукратно от готите през 250 г. и между 376 и 378 г., а през 447 г. и от хуните. Окончателно е разрушен от аварите през 585 г.

Естественият релеф на терена оказва влияние върху неправилната форма на града. Вероятно по времето на Траян – или малко по-късно – той е ограден от защитни стени с правоъгълни вътрешни кули. Само при портите, кулите са леко издадени навън. След първото нашествие на готите, градът се разширява и площта от 10 хектара се ограда със защитна стена с различна конструкция. По времето на Константин Велики кулите са престоени и придобиват формата на подкова.

77. Plan of Oescus

План на Oescus

78. Oescus – *decumanus maximus*

79. Oescus – *cardo*

80. A partially reconstructed bastion in the village of Gigen (Oescus)

Една от кулите, открита и частично реконструирана в село Гиген (Oescus)

The town forum or main square was investigated archaeologically. It took its orientation from the cardinal directions and measured 200 m N-S by 97.60 m East-West. A Corinthian temple of Jupiter, Juno and Minerva, featuring rich architectural decoration, stood on the northern side; it was erected about 125 AD. A Corinthian colonnade decorated with bull protomes ran on three sides of the forum. North of the temple of the Capitoline triad stood a three-aisled basilica with equally elaborate architectural decoration. A Temple of Fortuna inside a peristyle courtyard was founded in 190 AD, during the reign of Commodus; it stood in the southeastern corner of the square.

A Roman *castrum* was located most probably in the small locality of Nikopol on the Danube. The ancient name is not known. Standing on the high riverbank, it must have afforded a fine view of the Danube and the territory in the vicinity. Indistinct remains of ancient walls were observed during reconstruction work on the site of the Turkish fort of Kaleto. In many places the surface is scattered with Roman pottery of the 2nd century AD. An undoubted attraction of this little town is a funerary inscription, remade into a fountain in modern times. In a poetic dedication, the grieving husband, who was a high official of the imperial administration in Lower Moesia in the times of Marcus Aurelius, extolls the virtues of his prematurely dead wife Aelia.

81. Oescus. Ruins in the central part of the city Oescus. Руини в централната част на града

От вътрешните сгради добре е проучен *forum* (форумът) на града. Той е с направление север-юг и размери 200 м x 97,60 м. Северната му част е заета от храмовете на Юпитер, Юнона и Минерва, които са построени около 125 г. в коринтски стил. Този стил се характеризира с богато украсени архитектурни детайли. Коринтска колонада, украсена с протомета на бикове, огражда форума от трите му страни. На север от светилището на Капитолийската триада е разположена трикорабна базилика, която също се характеризира – с изискани архитектурни детайли. През 190 г. сл.Хр. – по време на управлението на Комод – в югоизточния ъгъл на *forum* е построен храмът на Фортуна, разположен в перистилен двор.

През римския период, в разположения над Дунава, Никопол съществува *castellum*. Не знаем античното му наименование – *Asmus? Securisca?* Вероятно се е намирал на високия склон, от който днес се открива красива гледка към Дунава. Неясни останки от антични зидове са установени по време на реконструкцията на така нареченото Кале – крепост от турско време. По-ранните зидове се виждат на самия склон откъм Дунав. На много места могат да се намерят фрагменти от римска керамика от II в. Несъмнено атракция на градчето е превърнатата в чешма надгробна плоча с надпис.

Ptolemy's Dimum (modern Belene), lying in the marshland, is marked on the *Tabula Peutingeriana* and recorded in the *Itinerarium Antonini*. The only evidence of a *castellum* from the time of Vespasian are various imported goods. To believe the written sources (CIL III, 12 399), Dimum was also a road station and customs house on the Danubian road: '*statio Dimensis*' and '*publicum portorium Illirici utriusque et rapie Thraciae*'. Another document from 100 AD

Разположен сред блата, древният Dimum (Белене) е споменат от Птолемей и също е отбелязан в *Tabula Peutingeriana*, както и записан – в *Itinerarium Antonini*. Информацията за Dimum и Regio Dimensis е много оскъдна. Не знаем почти нищо за историята и строежа на *castellum*. Само откритите импорти сочат, че по времето на Веспасиан тук е имало крепост и най-вероятно митнически пункт, както и пътна станция на крайдунавския път.

82. Oescus. Architectural element

Архитектурен елемент

83. View on the Danube bend from the fort at Nikopol

Изглед на Дунав от крепоста в Никопол

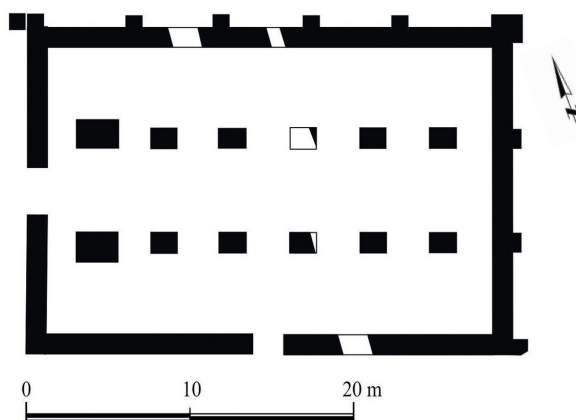
84. Part of a marble sarcophagus with inscription, built into a present day fountain at Nikopol

Страничната стена на мраморен съркофар с инскрипция в съвременен фонтан в Никопол

recorded the '*canabae Dimensium*'. The fort was garrisoned first by auxiliary units attached to the Eight Augusta Legion (first half of the 1st century AD) and then the 1st Italica. In the 2nd and 3rd centuries AD, the ala Solensium, later reformed as a *cuneus equitum Solensium*, was stationed there. The 13-km long island of Persin (ancient Peuka) stretches opposite the fort. Alexander the Great is alleged to have reached this point on the river with his armies, but it is the later history of the site that is better researched. The fort of late antiquity was rectangular in shape with U-shaped towers in the corners and entrances on every side, defended by rectangular towers. A rectangular building recently excavated in the center of the fort has been recognized as the *principia*.

Two forts, possibly meant to protect Dimum, were located on either side of the town to the east and west. *Securisca* and another *castellum* stood at Hisar near the village of Biala Woda in the west, while 3 km to the east there was a fort at Gorno Gradište and the fort of Quintodimum another 2 km beyond it.

The best explored legionary fortress in Bulgaria is *Novae*, not the least because of the concerted effort of Polish and Bulgarian archaeologists working on the site for more than half a century now. Lying 4 km east of the modern town of Svištov, the site is

85. Dimum – *principia*

Това доказват писмените документи. В един от надписите (CIL III, 12 399) се споменава: че *statio Dimensium* е център на *publicum portorium Illyrici utriusque et rapie Thraciae*. А в друг документ от 100 г. е записано: *canabae Dimensium*. Тук са разположени помощни отряди, първоначално на VIII Августов легион – през първата половина на I в., а след това на легион I Italica. През II и III в. *ala Solensium* се реформира в *cuneus equitum Solensium*. Срещу крепостта се простира дълъг 13 км остров Persin (древна Пеука). Александър Македонски със своите войски е стигнал дотук. По-добре е позната по-късната история на този обект.

От западната и източната страна на *castellum* (кастела) са разположени две крепости, които вероятно са защитавали Dimum. На запад, край село Бяла вода, в местността Хисар се е намирала *Securisca*, а недалеч от нея – друг *castellum*. На три километра на изток, при село Горно Градище е установена крепост, а на два километра по-нататък – к репостта Quintodimum.

Нове, благодарение на дългогодишното сътрудничество на полски и български археолози, е най-добре проучената легионна крепост в България. Тя е и мястото, където могат да се видят най-древни и често уникални останки от това време. Нове

located strategically on the southernmost reach of the Danube, opposite the Romanian Plain, at the junction with a road leading to Byzantium and a trail across the Balkans into Thrace. It was an important military center and (from the 4th century AD) a civil one of the Roman and Byzantine province of Lower Moesia. In modern times, the ancient remains have been referred to as 'Pametnicite', this because of the monuments that were erected near the ancient ruins to commemorate the fording of the river by the Russian army in 1877, during the war with the Ottoman Empire. The origins of the name are unclear; it may have been a Latinized form derived from the Thracian name for a local river, Noes, flowing east of the fort.

Until the middle of the 1st century AD, the fort was manned by the 8th Augustan Legion, which had been transferred to Moesia from Pannonia after the ultimate victory in the war against the Brits in 45 AD. When it was transferred to Gaul, its place in Novae was taken by the 1st Italica, presumably in 69 AD. According to Suetonius, this legion, which was formed of Italic citizens, was intended by Nero to be the core of his expeditionary forces to the Caspian Gates and on to India: The emperor '(...) also planned an expedition to the Caspiae portae. He even enlisted a new legion from among the Italics: all recruits being six feet tall [ca. 1.78 m]. He called this legion the phalanx of Alexander the Great (...)'.
 От средата на I в. Нове е първо крепост на VIII Августов легион, преместен през 45 г. след края на кампанията в Британия, от Панония в Мизия. Когато VIII Августов легион е прехвърлен в Галия, мястото му в Нове, вероятно през 69 г. заема I Италийски легион, който според Светоний, е основан от жители на Италия и задачата му е да формира ядрото на римските сили при похода на император Нерон към Каспийските порти и по-нататък към Индия.

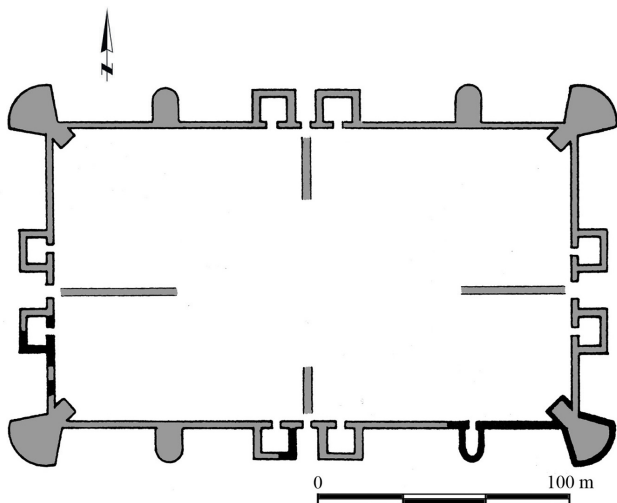
е разположен край река Дунав в Северна България, близо до днешния град Свищов. През римско и византийско време е важен център на провинция Долна Мизия – първоначално военен, а от IV в и цивилен. Днес районът на древното Нове се нарича Паметниците, които са издигнати тук, в близост до древните руини в памет на прехода на руските войски през 1877 г., по време на Руско-турската война. Разположението на Нове, на мястото, където Дунав достига най-южната точка на своето течение, срещу Румънската равнина, лежи на кръстовището на дунавския път с този водещ към Византия, както и с пътя през балканските проходи към Тракия. Това подчертава военното значение на Нове. Не е ясен генезисът на наименованието на Novae. Вероятно то е латинизирана форма на тракийското име на река Noes, течаща на изток от крепостта.

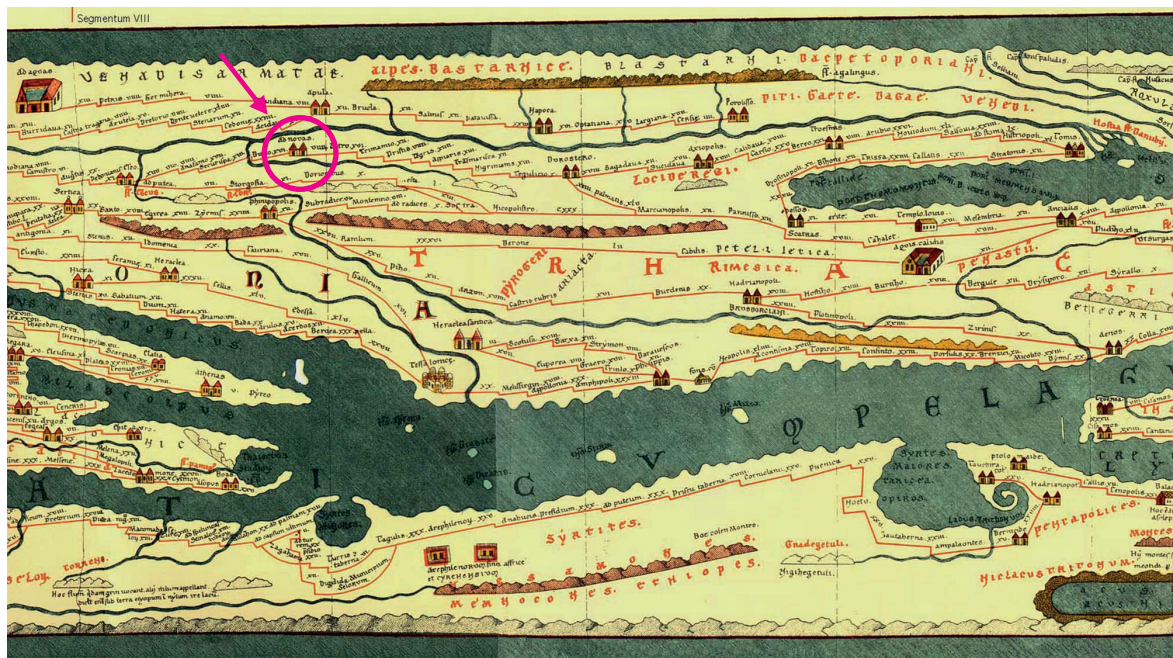
Императорът: „(...) също така е планирал поход до Caspian portae. Той вече е събрал нов легион, измежду италийците: всички новобранци са високи шест фута (1.78 м.). Той нарича този легион фалангата на Александър Велики (...)”.

Императорът: „(...) също така е планирал поход до Caspian portae. Той вече е събрал нов легион, измежду италийците: всички новобранци са високи шест фута (1.78 м.). Той нарича този легион фалангата на Александър Велики (...)”.

86. Plan of the fort discovered at Belene (Dimum)

План на castellum открит в Белене (Dimum)

87. Fragment of *Tabula Peutingeriana* with *Novae* marked
 Фрагмент от *Tabula Peutingeriana* с маркирани нови

Novae is mentioned in 17 ancient sources, from the work of Claudius Ptolemy (about 100–178 AD) through the *Notitia Dignitatum* (4th/5th century AD) and the *Notitia Episcopatum* (9th/10th century AD). It is likely that it was represented on Trajan's column commemorating the emperor's military superiority over the Dacians. It is also pictured on the oldest known map of the Roman Empire, the so-called *Tabula Peutingeriana*. In 250 AD, *Novae* was attacked by Kniva's Goths. Rebuilt after the raid, the town became an important settlement and a center of glass production. A new wave of raiding Goths in 376–378 AD put an end to its relative prosperity. In 441 AD, it was raided yet again, this time by the Huns. Inscriptions found in the *principia* confirm that from this point on it lost all military importance. In the 480s, in the rule of the Byzantine emperor Zeno, it acted as a temporary residence for the Ostrogoth Theodoric, later ruler of the Goths in Italy. A semblance of prosperity returned to the town in the reign of Justinian (527–565 AD). During its long history *Novae* was visited by some of Rome's best known emperors:

Novae е споменат в 17 древни текста на Клавдий Птолемей (ок. 100–178 г. сл.Хр.) започвайки от *Notitia Dignitatum* (IV/V в. сл.Хр.) до *Notitia Episcopatum* (IX/X в. сл.Хр.). Вероятно е представен и върху Траяновата колоната, възхваляваща военното надмощие на този император над даките. Намираме Нове и на най-старата запазена карта на Римската империя – така наречената *Tabula Peutingeriana*. През 250 г. Нове е нападнат от готите, водени от Книва. От тогава както доказват надписите, открити в *principia* Нове, престава да играе каквато и да е военна роля. През 80-те години на V в., по време на управлението на Зенон, след нападение на остроготите, техният предводител Теодорих, покъсно крал на готите в Италия, обявява, за кратко Нове за столица на своята империя. Следващият период на разцвет на Нове е по време на управлението на император Юстиниан (527–565 г.). През дългата си история Нове е посещаван от най-известните римски императори: Траян (98–117 г.), за което свидетелстват три оловни печата с надпис *Imp(eratoris) Tr(aiani)*, Адриан (117–138 г.),

88. General view of Novae

Общ изглед на Novae

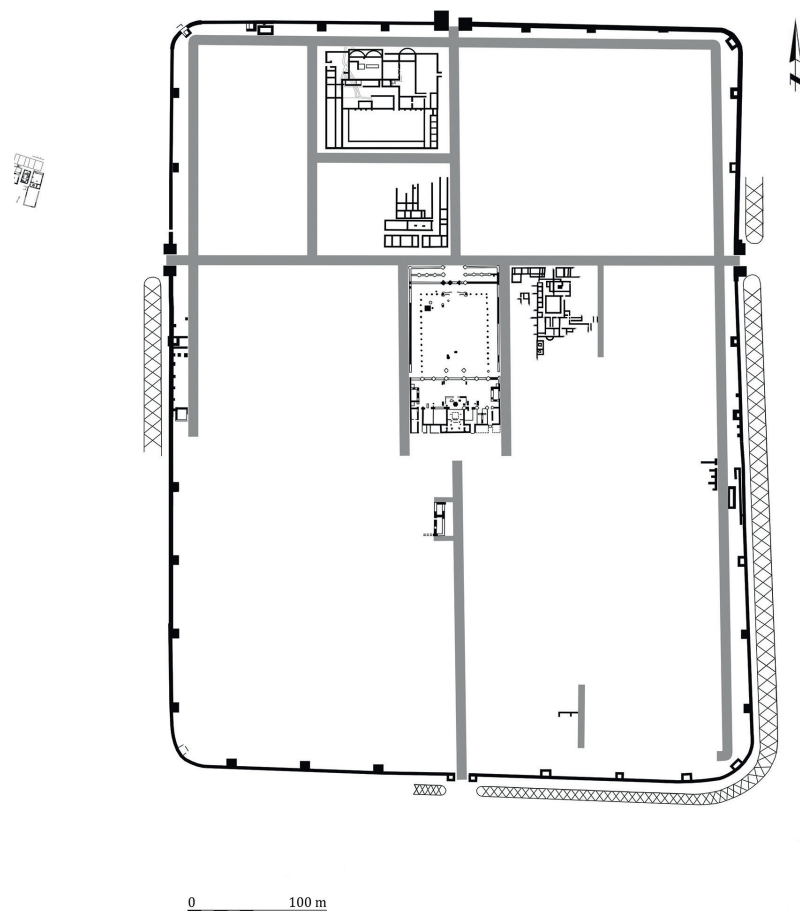
Trajan (98–117 AD), whose stay is confirmed by three lead seals with the inscription *Imp(eratoris) Tr(aiani)*, Hadrian (117–138 AD) and Caracalla (198–217 AD). The emperor Maximinus Thrax (235–238 AD) may have even been born in Novae.

Archaeological excavations at Novae, which began in 1960, were initiated by Kazimierz Majewski of the University of Warsaw and Dymitâr Dimitrov of the Institute of Archaeology of the Bulgarian Academy of Sciences. The fortifications and gates have already been explored, along with the army hospital, a legionary bath from the times of Vespasian and another one from the rule of Trajan, the *principia*, *scamnum tribunorum*, basilica and episcopal residence, as well as the so-called Portico Building. The necropolis north and east of the army camp has also been partly investigated. Current archaeological research is focused on the timber-and-earth barracks of the I cohorts of the 8th Augustan legion and the masonry architecture belonging to the 1st Italic legion (Piotr Dyczek, Warsaw), the *via principalis* and the *schola* of the I cohorts (Evgenia Genčeva, Sofia), the

Каракала (198–217 г.). Може би това е и родното място на император Максимин Трак (235–238 г.).

Археологическите изследвания в Нове започват през 1960 година. Този обект е избран от Кажимеж Майевски от Варшавския университет и Димитър Димитров от Археологическия институт към Българската Академия на Науките.

Вече е завършено археологическото проучване на отбранителните стени и порти, военната болница, легионните бани от времето на Веспасиан и една от времето на Траян, *principia*, *scamnum tribunorum*, базиликата и резиденцията на епископа, както и така наречената Постройка с портици. Частично са проучени некрополите в северната и източната част на лагера. Понастоящем археологическите изследвания са съсредоточени върху проучването на бараките на I кохорта на VIII Августов легион (дървено-землени конструкции) и I Италийски легион (Пьотр Дичек – Варшава), *via principalis* и *scholae* на I кохорта (Евгения Генчева – София), т. нар. арсенал (Анджей Бйернацки, Елена Клемина – Познан), *praetorium* (Агнйешка

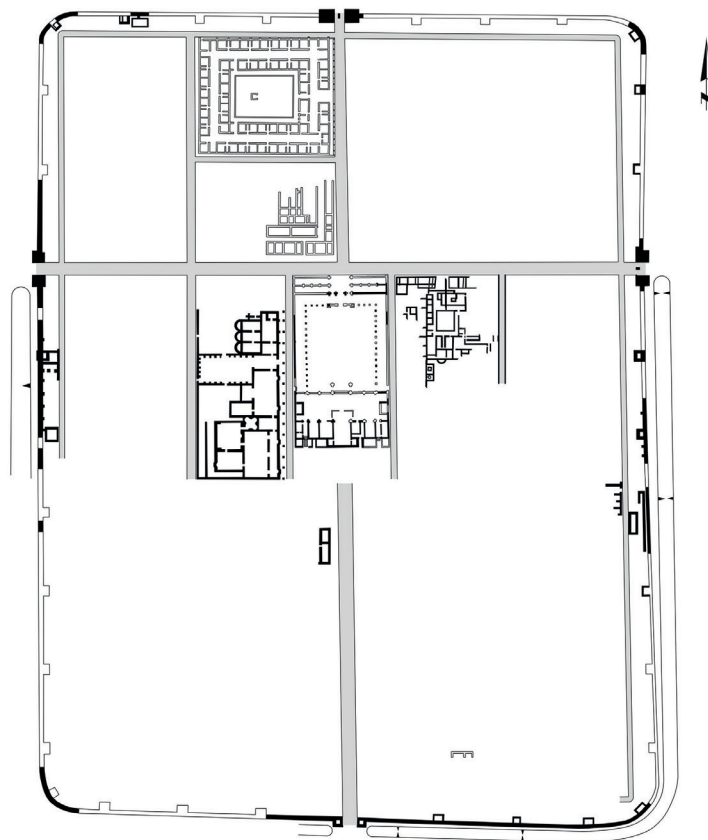
89a. Novae – 1st-3rd century CE
Novae – I-III век сл. Хр

so-called Arsenal (Andrzej Biernacki, Elena Klenina, Poznań), the *praetorium* (Agnieszka Tomas, Warsaw) and the *villa extra muros* (Pavlina Vladkova, Veliko Târnovo, Marin Marinov, Svištov).

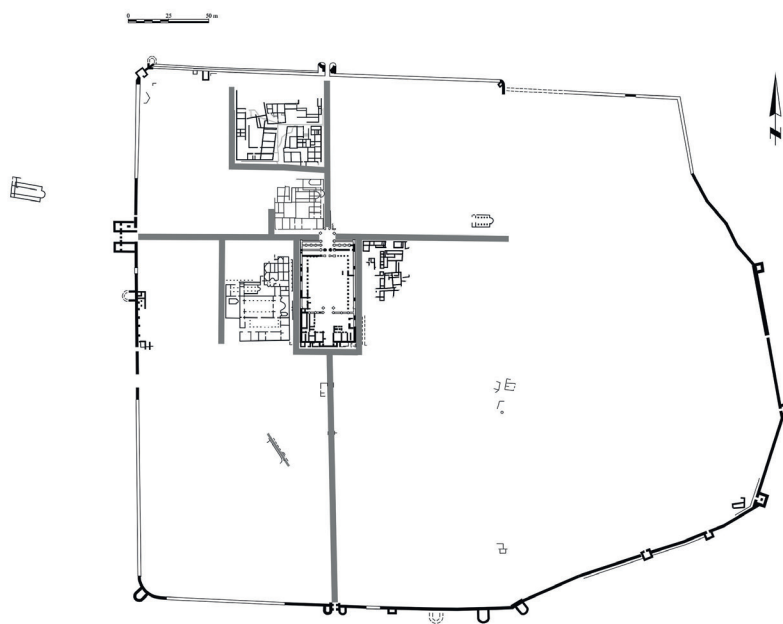
A building that appears to have functioned for 500 years without break, from the early 2nd century AD through the beginnings of the 7th, has been excavated north of a road running out from the west gate of the *castrum*, approximately 75 m from the western defense wall. An inscription from the times of Gordianus III (238–244 AD) found in the eastern part of the courtyard, in conjunction with the remains of a bronze statue, suggest that we are dealing with a residence of the legate of the legion. Later, in the second half of the 5th century AD, a cemetery occupied all of this area. So far, roughly 120 graves

Томас) *villa extra muros* (Павлина Владкова – Велико Търново, Марин Маринов – Свищов).

На 75 м от западната крепостна стена, северно от улицата, излизаща от западната порта на лагера, е открита постройка, функционирала непрекъснато в продължение на петстотин години: от началото на II в. до началото на VII в. Въз основа на надпис, открит в източната част на двора, датиран по времето на Гордиан III (238–244 г.), и фрагменти от бронзовата статуя на легионния легат, се смята, че тази постройка е служила за негова резиденция. По-късно, през втората половина на V в., целият район е зает от некропол. До този момент там са разкрити 120 гроба, в някои от които са открити златни фибули и гривни, както и предмети от бронз. Некрополът датира от периода,

89b. Novae – 1st-3rd century CE
 Novae – I-III век сл. Хр

90. Plan of Novae
 in Late Antique
 План на Novae през
 късната антика

0 100 m

have been discovered. Some of the burials were furnished with gold fibulae and bracelets, as well as items of bronze. The cemetery dates to a time when Theodoric the Great presumably resided in Novae, for the first time from the spring of 475 AD to the summer of 476 AD, and then in 483–488 AD.

The road passing by the residence entered the fort through the west gate with its three arches, rebuilt from the original single passage that existed in the end of the 1st and beginning of the 2nd century AD.

когато Теодорих Велики вероятно е пребивавал в Нове – първоначално от пролетта на 475 г. до лятото на 476 г., а след това от 483 до 488 г.

До резиденцията минава път, който води към лагера през западната порта. В началото на I в. тя е еднопроходна. От двете страни на входа са издигнати две четириъгълни кули, в които е имало стълби, водещи към върха на крепостните стени. В края на III и началото на IV в. портата е преустроена и е добавен втори вход. Непосредствено зад нея,

91. Gold jewelry from the necropolis – sector VIII A
Златни накити от некропола – сектор VIII A

92. General view of sector VIII A
Общ изглед на сектор VII A

93. Schola

There were two rectangular towers flanking it, both furnished with steps leading to the top of the ramparts. At the close of the 3rd century and in the beginning of the 4th, the gate was rebuilt to provide two passages. The remains of a *schola* of the I cohorts stand just inside the gate, on the *via principalis*. The *porta principalis dextra* and the *porta praetoria* are not as well preserved. As for the *porta decumana*, it was constructed at the close of the 1st or in the early 2nd century AD. Two square towers flanked a double passage. A water pipe ran through one of the passages. Later, in the 3rd/4th century AD, it was rebuilt into a single passage, thickening the tower walls and giving it an overall U-shaped form.

The legionary bath that lay at the crossing of the *via praetoria* and *via sagularis* was built in the rule of Vespasian. 30 It is established on square plan, measuring 80 m to the side. The main bathing chambers with hot and cold water basins were preceded by a cloakroom. The rooms were heated by

на *via principalis*, са открити останките от *scholae* на I кохорта. По-слабо запазени са останките от *porta principalis dextra* и *porta praetoria*. Разполагаме с повече данни за *porta decumana*.

На кръстовището на *via praetoria* и *via sagularis* личат останки от легионни бани, построени по времето на Веспасиан. Установените размери на обекта са 80 x 80 м. Открити са основните помещения на банята – помещение за събличане и помещението с басейни за студена и топла вода, както и три *praefurnium* с тухлени сводове а също и солидна хипокаустна система. Подовете на помещенията са изработени от керамични плочки и малки тухлички – *opus spicatum* и лента с мозаечна декорация. Стените са украсени с орнаменти и стенописи. Можем да предположим, че в миналото е била украсена и със скулптури. Намерена е една от тях. Това е мраморна статуя на нимфа в естествена големина, която най-вероятно произхожда от монументален водоизточник.

a hypocaust system that was filled with hot air from three brick-vaulted praefurnia. The floors were made of ceramic tiles and small bricks in a technique called opus spicatum, alternating with bands of mosaic. The walls were plastered and painted with ornamental motifs. Marble statuary decorated the chambers, one such find being a life-size figure of a nymph, which is likely to have been part of a group framing a monumental water fount.

Вероятно началото на подготовката за войната с даките е довело до разрушаването на банята в края на I век (Траян). На нейно място е издигната нова постройка – военна болница – *valetudinarium*, принадлежаща към най-големите открити – заема площ от почти 6000 м². Външните ѝ размери са 81,90 x 72,90 м. Вътрешният двор е заобиколен от колони и е с размер 42,23 x 32,60 м. В центъра на двора се намира малък храм, посветен на

94. Plan of the legionary baths – sector IV

План на легионните бани – сектор IV

95. Painted stucco from the decoration of the Flavian legionary bath at Novae

Фрагмент от рисувана мазилка произхождаща от декорацията на флавийската легионна баня в Novae

96. Marble sculpture of a nymph from the legionary baths

Мраморна скулптура на нимфа от легионерските бани

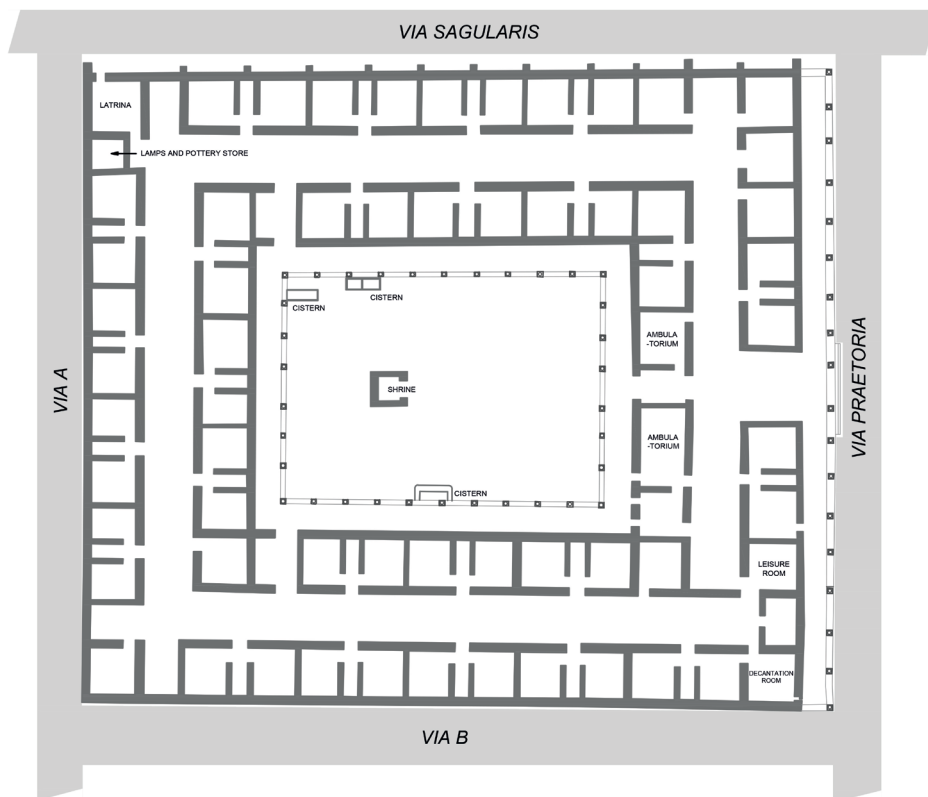
Preparations for the war with the Dacians, presumably from the close of the 1st century AD, brought entirely new investment projects, including a *valetudinarium*, an army hospital occupying an area of almost 6000 m², one of the biggest known from the Roman period. The building was erected in place of the dismantled baths. The plan of the building is surprisingly simple but functional. It measured 81.90 m by 72.90 m on the outside and contained a large inner courtyard (42.23 m by 32.60 m) lined with shaded porticoes. A small temple to Asclepius stood in the center of this courtyard. Altars, statue bases

Асклепий. Дворът е без настилка, в него е имало и олтари и вотивни плочи, посветени на други божества като Юнона или Капитолийската триоца.

Във всяко крило, обграждащо двора, са разположени два реда помещения, разделени от общ кръгъл коридор, преминаващ по средата. Покривът е с базиликална конструкция, а централната му част се намира над коридора. Главният вход води от *via praetoria*, която на това място е широка 6 м, към *valetudinarium*. По продължението на фасадата е установен широк външен портик. Болничните помещения са разположени

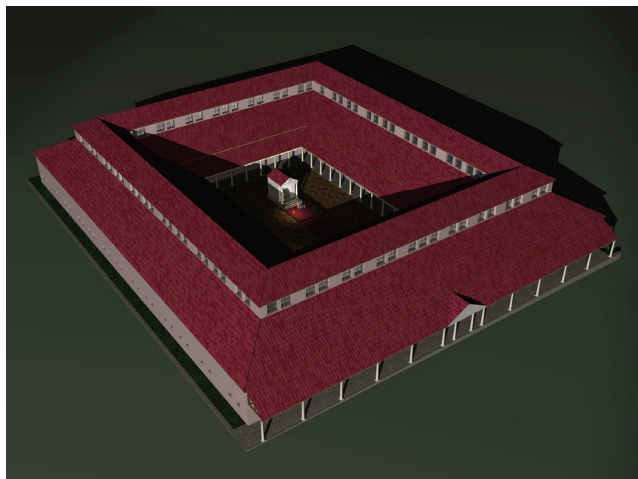

Novae, legionary hospital (*valetudinarium*), II-III cent. AD

97. Plan and view of the military hospital

План и изглед на Военна болница

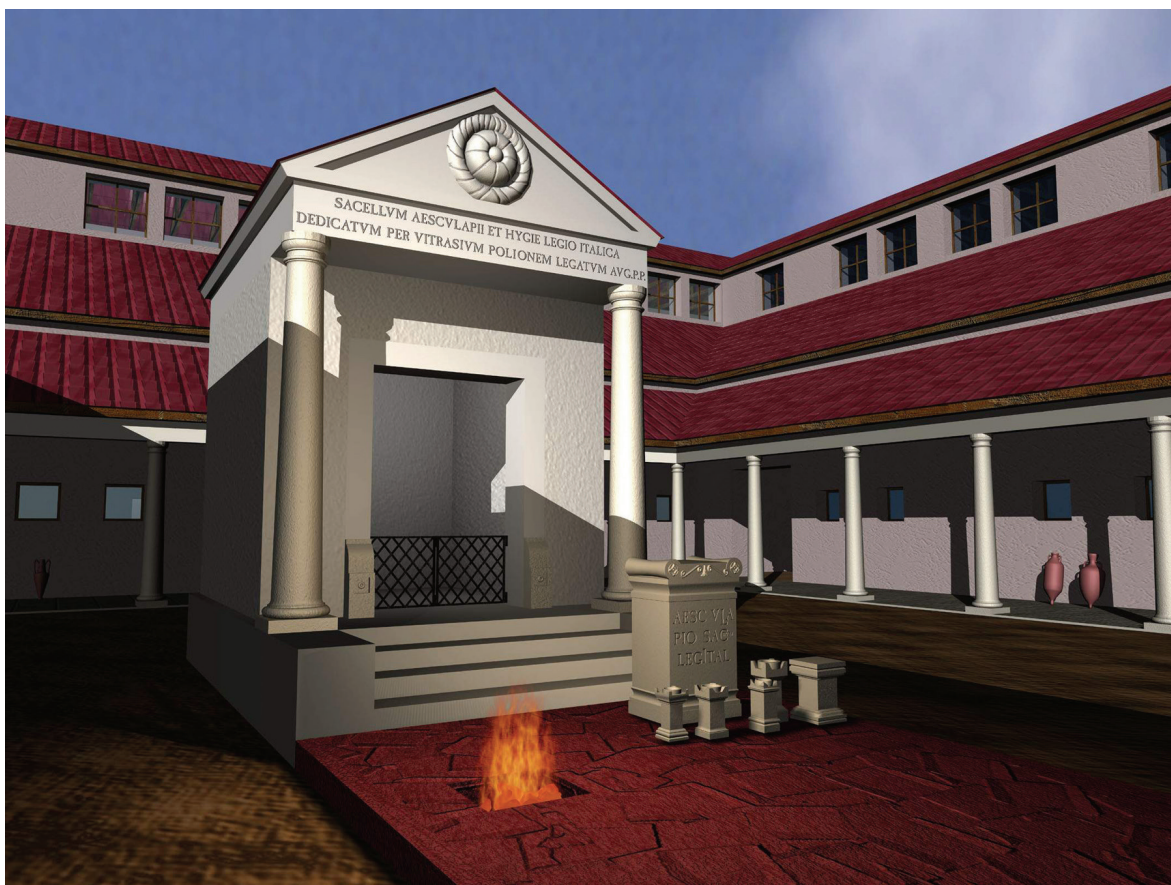
98. The architecture of the legionary hospital (*valetudinarium*) at Novae, digital reconstruction

Компютърна реконструкция на сградата на римска болница (*valetudinarium*) в Novae

99. Marble head of Asclepius discovered in the *valetudinarium* at Novae

Мраморна глава на Асклепий открита в *valetudinarium* в Novae

100. The chapel (*sacellum*) of healing gods on the courtyard of the legionary hospital (*valetudinarium*) at Novae

Компютърна реконструкция на светилище (*sacellum*) на лекуващи богове открит в двора на новойсковата болница (*valetudinarium*) в Novae

and votive slabs to other deities, such as Juno and the Capitoline Triad, were erected in the unpaved courtyard around the temple. Each wing running around this courtyard had a circuit corridor lined by chambers on either side, covered with a basilical roof. The main entrance was from the *via praetoria*, which was 6 m wide at this point. Lining the facade on this street was a wide outer portico. Hospital rooms were arranged in characteristic threes: two big rooms entered from the corridor through a shared vestibule. The inner walls were plastered and painted red. The vestibules had furniture in the form of shelves for storing whatever was needed: plates, bowls, jugs, mortars, lamps, glass vessels and amphorae. Also caskets containing medicine, surgical instruments and cosmetic utensils. The hospital also had its own latrine.

в характеристични тройки: две големи помещения, разделени от антре, в което се влиза от коридора. Вътрешните стени са измазани с мазилка и боядисани с червена боя. В антрето е имало рафтове за необходимите предмети: чинии, купи, кани, стомни, лампи, стъклени съдове и амфори. Имало е и касети с лекарства, хирургически инструменти и козметични принадлежности. Болницата е разполагала и с латрина.

Болницата е изоставена през 238 г. след *damnatio memoriae* на Максимин Тракс. Този Император, чиито произход вероятно е свързан с Нове, е по това време много популярен сред легионерите, за което свидетелства откритата негова мраморна глава. Самият легион също е обречен на забравата, което се потвърждава от анализа на един от

101. Altar dedicated to Asclepius by the 1st Italic legion, discovered in front of the chapel of healing gods in the *valetudinarium* at Novae

Олтар дарен на Асклетий от I Италийски легион, открит пред светилище (*sacellum*) на лекуващи богове

102. Medical instruments from Novae
Медицински инструменти от Novae

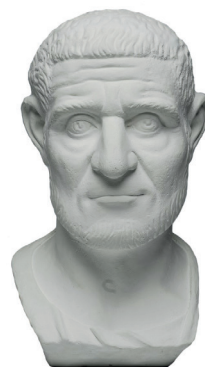

103. Military hospital – latrine

Военна болница – тоалетна

The hospital was abandoned in 238 AD after the *damnatio memoriae* of the emperor Maximinus Thrax who was born in Novae. A marble head found at the site shows the esteem of his troops. Perhaps because of this the legion itself was also condemned to oblivion – this is suggested by one of the studied inscriptions – although it was quickly formed a new owing to the volatile political situation on the Lower Danube. The *damnatio* of the legion was only the second such case in the history of the Empire.

The ruins of the army hospital were replaced with new civil architecture: a glassmaking workshop, granary (*horreum*) and the so-called Portico Building, which is an urban villa with a bath. Exploration in the area of the *scamnum tribunorum* uncovered the remains of houses with courtyards and a number of pits containing objects from both the timber-and-wood and the masonry phases of the fortress. A small church was built here in the early medieval period; a church graveyard spread to parts of the old hospital. Jewelry of gold, silver and bronze was found in some of the burials.

104. Head of Emperor Maximin Thrax

Глава на император Maximin Thrax

надписите. Това е вторият подобен случай, известен от историята на римската империя. Политическата ситуация по долното течение на Дунав обаче изисква бързо сформирание на легиона отново. На мястото на болницата се изграждат нови граждански постройки: стъкларска работилница, *horeum*, както и т.нар. постройка с портици – градска вила с баня. При разкопките, проведени в района на *scamnum tribunorum* са открити останки от къщи с дворове и редица ями, съдържащи находки, както от дървено-землената, така и от каменната фаза. През ранното средновековие тук е издигнат малък храм, заобиколен от некропол, заемащ част от площта на бившата болница. В някои от гробовете са открити златни, сребърни и бронзови накити.

В центъра на лагера са открити принципите (*principia*) Сградата на щаба на легиона заема видно място в центъра. Тази голяма сграда (59,5 x 106 м) включва монументална порта, двор, напречна зала и заден ред от клубни и административни помещения със светилището на легионни знамена. Комендантството в Нове е построено по време

The *principia*, meaning the command headquarters, in the center of the camp consisted of a big edifice (59.5 m by 106 m), incorporating a monumental gate, courtyard, transversal hall (basilica) and back row of club and administration rooms, which included a temple of the standards. The structure dates to the Flavian period (69–96 AD), but the basilica was built in the times of Trajan (98–117 AD). A monumental tripartite entrance led to a spacious square surrounded on three sides by colonnaded arcades. The facade of the basilica formed the fourth side; it featured a row of arcades and an inner gate in line with the main axis of the complex. A stone railing fenced in the area in front of the chapel, which was filled with pedestals under altars and statue bases. The small chambers connected with the Temple of the Standards served as treasuries. The remaining rooms were used presumably as offices and archives. Altars and images of deities and emperors (including a marble head of Caracalla) were found inside the temple. Hundreds of broken or cut pieces of bronze statuary were scattered all over the floor in the treasuries and adjoining chambers.

на управлението на императорите от флавийската династия (69–96 г.), а базиликата вероятно е построена чак при управлението на Траян (98–117 г.). През монументалния вход на комендантството са преминавали три коридора водещи към обширен площад, заобиколен от три страни от арки на колони. Четвъртата страна се затваря от фасадата на базиликата с редица от арки и вътрешна порта, разположена на оста на целия комплекс.

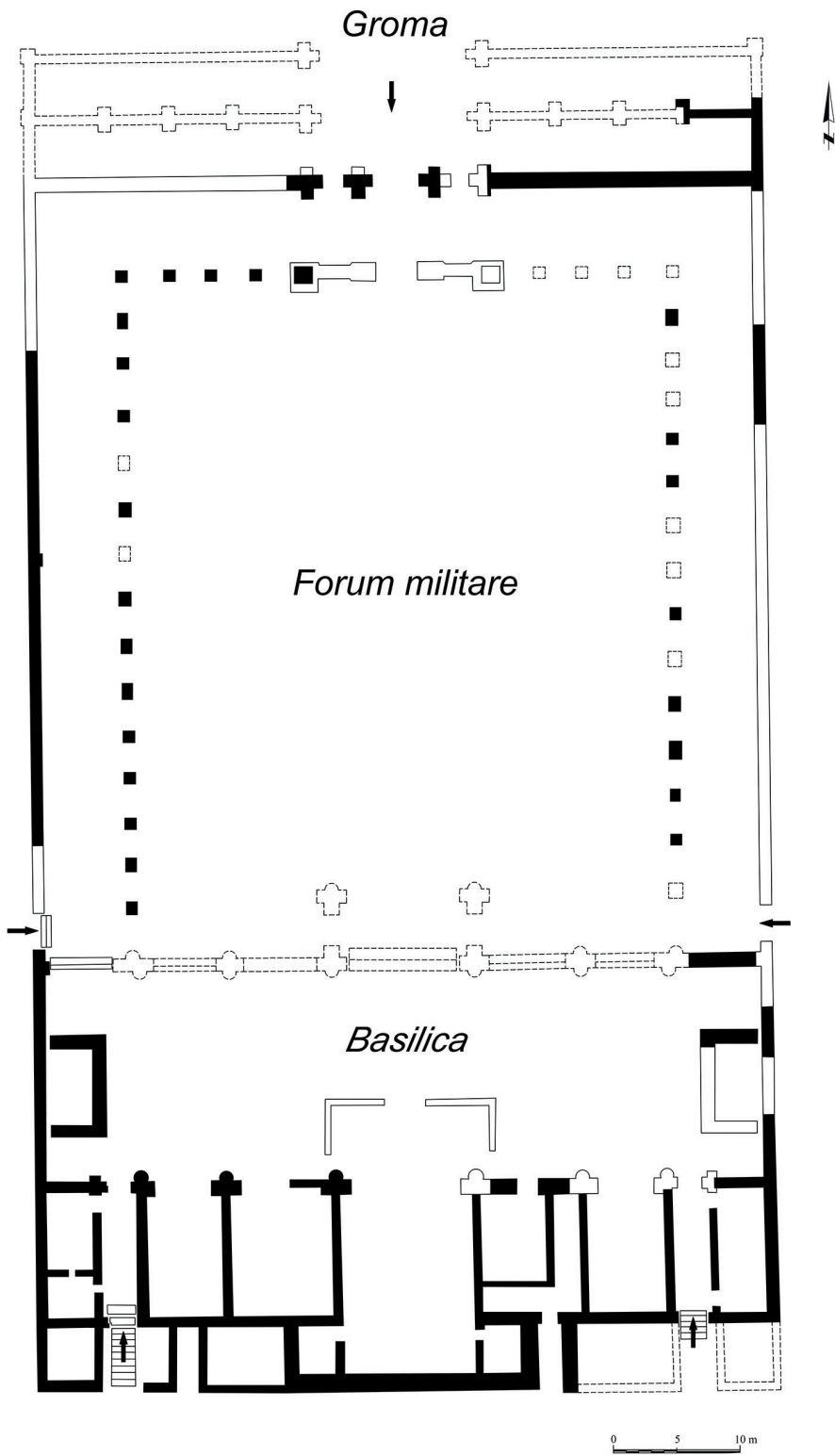
Теренът пред параклиса е изпълнен от основи и постаменти на статуи и олтари. Малките помещения, свързани със светилището на легионните знамена са служели за съкровищници. Останалите помещения вероятно са служели за бюра и архиви. В храма са открити олтари и изображения на божества и императори (включително мраморната глава на Каракала). Стотици счупени или срязани парчета бронз са се търкаляли по пода на съкровищниците и съседните помещения.

Неясните останки от дървено-землени конструкции от времето, когато VIII Августов легион е разположен в Нове (ок. 45–69 г.), са установени преди това в района на *scamnum tribunorum*

105. An inscription from which the name of the Legio I Italica has been removed

Надпис, от който е премахнато името на Legio I Italica A68

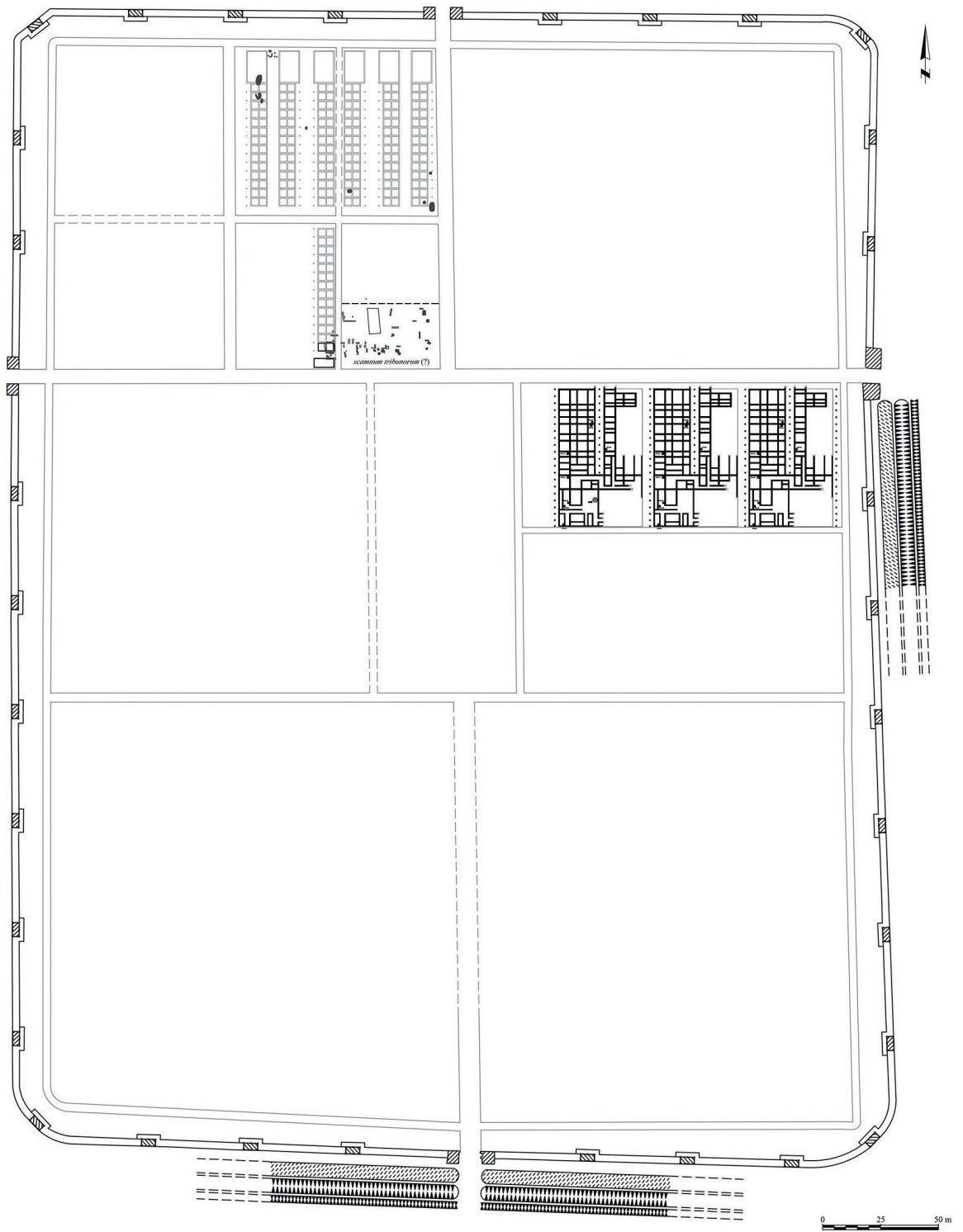
Some traces of the timber-and-earth architecture from the times when the 8th Augusta legion was stationed in Novae (about 45–69 AD), namely a part of the barracks, were recognized earlier in the area of the *scamnum tribunorum*; some pits had been recorded on the site of the *valetudinarium* and in the *principia*, and ditches, an embankment and a tower were known from the area by the east defense wall. Finally, in 2011, the entire timber-and-earth structure was uncovered in the area east of the *principia*: two double barracks and houses of the centurions from the I cohorts of the 8th Augusta. The layout of the barracks could be traced thanks to preserved fragments of wooden beams, postholes, storage and trash pits and the remains of dismantled wattle-and-daub walls of the barracks. A wooden portico fronted the barracks made up of series of living units composed of a chamber and vestibule. Square and circular furnaces were located in many of the chambers.

(фрагмент от барака), *valetudinarium* (ями), в източната част на стената (ров, вал и бастион), както и в *principia* (ями). Едва през 2011 г. е разкрита цялата дървено-землена конструкция от източната страна на *principia*. Установени са две двойни бараки, както и домовете на центурионите, принадлежащи към I кохорта на VIII Августов легион. Разположението и планът на бараките са реконструирани благодарение на запазените фрагменти от дървен материал, ямите за колове, суровини и отпадъци, както и на разположението на разрушенията, в резултат на събарянето на стениите, изградени от плет и глина, на бараките. Пред входовете, водещи към комплексите от жилища, състоящи се от преддверие и основно помещение, е имало дървен портик. В много от помещенията са открити останки от кръгли и квадратни пещи.

107. Marble head of Emperor Caracalla discovered at the headquarters (*principia*) at Novae

Мраморна глава на император Каракал открита във войсковото коменданство (*principia*) в Novae

108. Plan of Novae – wood and earth phase

План на Novae – дърво-земна фаза

A stone masonry structure replaced the old timber-and-earth architecture when the 1st Italic legion arrived in Novae. A large adjoining house with a peristyle, standing by the *via principalis*, could have been the residence of a *primus pilus*. A large bathhouse occupies one wing. There is a pool in the courtyard, the walls are plastered and painted red and wall paintings appear in some places. After the raid of the Goths the structure was rebuilt, adapting part of the space to serve as a glassmaking workshop.

След като I Италийски легион пристига в Нове, лагерът е преустроен, издига се каменна постройка. На мястото на дървените бараки се появяват други, изградени от камък. В съседство с тях, откъм *via principalis* се намира обширен перистилен дом – вероятно резиденция на *primus pilus*. Едното крило е заето от голяма баня, в двора е разкрит басейн, стените са покрити с червена мазилка, а в някои помещения има стенописи. След нашествието на готите, сградата е възстановена.

109. Plan of the barrack of the 1st cohort from the wooden and earth phase

План на казармата на 1-ва кохорта от дървено-земна фаза

110. Plan and view of the centurion's house
 План и изглед на сграда на центуриона

Hidden under one of the floors was a hoard of 45 Roman coins and a rare military diploma. From the 4th to the 5th centuries AD the site was occupied by an official building of still unknown function with a monumental portico including the first inscription from Novae actually mentioning the name of the site.

West of the *principia* was the Trajanic bathhouse, replaced in the late 5th century by a basilica, the main one at the site and the biggest in the Balkans at the time: 46.26 x 24.30 m. A spacious courtyard extended in front (trapezoid in plan, measuring 22.83 x 13.57 x 14.40 m). The episcopal residence was integrally connected with the complex of the basilica. In the first half of the 6th century, the basilica was elaborately decorated with various furnishings made of Proconessian marble, namely, an altar screen, pulpit, capitals and baptismal font in the shape of a tetraconch. The 9th century saw the construction of a rectangular, apsed church measuring no more than 7.50 m x 5.05 m.

Three different cemeteries are known from the vicinity of Novae. One was located beyond the eastern fortifications, in an area that was surrounded by an additional wall after the Gothic raids. Remains of ancient pottery kilns have been noted on the eastern bank of the Dermendere river.

111. Coin hoard from Novae
Монетно съкровище от Novae

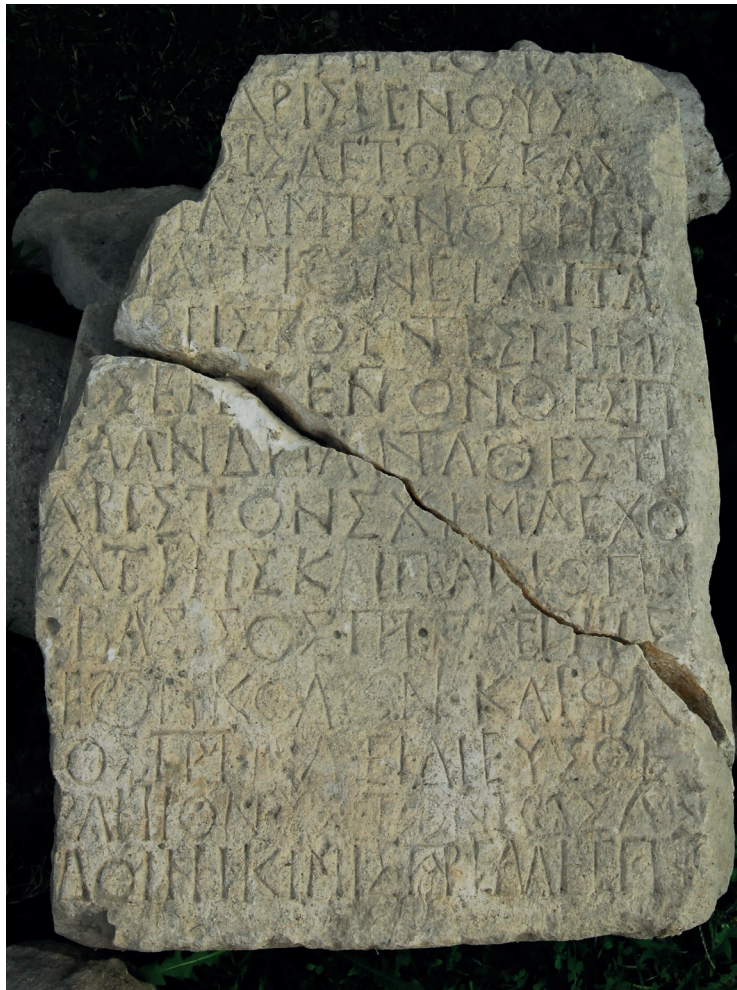
Част от нея се приспособява като работилница за производство на стъкло. В пода на едно от помещението е открито съкровище от 45 римски монети и уникална военна диплома. В периода от IV до V в. на това място е съществувала представителна сграда, с все още неустановена функция, с монументален портик, в която е открит първият надпис, на който се споменава името Novae.

От западната страна на *principia* са разкрити останки от легионна баня, построена по времето на Траян и функционираща до края на V в. Главната базилика в Нове е с размери 46,26 x 24,30 м. Построена е през V век, от западната страна на някогашните *principia*. Преди нея, на това място е имало голям площад с трапецовидна форма и с размери 22,83 x 13,57 x 14,40 м. До базиликата е издигната епископската резиденция. През първата половина на VI век базиликата получава изящна украса, изработена от проконезки мрамор: олтарна преграда, амвон, капители. През IX век, в западната част на двора на главната базилика е построено поредното скромно (7,50 x 5,05 м) светилище.

В района на Нове са открити останки от три некропола. Единият от тях се намира зад източната крепостна стена в район, който е ограден с допълнителна защитна стена след нашествието на готите. На източния бряг на река Дементере забелязват се останки от древни гърнчарски пещи.

112. Military diploma from Novae
Военна диплома от Novae

113. An inscription with the name of Novae

Надпис с името Novae

114. General view of the basilica

Общ изглед на базиликата

The University of Warsaw runs an archaeological base in Novae. A rich collection of inscriptions and architectural elements collected on the premises is open to visitors. A few kilometers to the east, in the Ostrite Mogili area, remains of a Roman observation tower were recorded. The *municipium* of Novae was also probably located there.

A late Roman *castellum* called *Iatrus* was discovered by a German expedition in the village of Krivina, 14 km to the east of Novae. It lay where the *Iantra* joins the Danube. The site appears to have been marked on the *Tabula Peutingeriana* as *Latro*, and it was also mentioned by Herodotus and Pliny in their works; however, it does not seem to have gained importance from a military standpoint before the 4th century AD. There can be no doubt that a *castellum* existed possibly in the 1st century AD and most certainly in the 2nd and 3rd centuries AD. This is suggested by the plan of the fort, which in the opinion of its explorers, was based on typical Principate specifications, relevant to the times when it was manned by two units from the 1st Italic legion, namely a *numerus*

В Нове се намира археологическата станция на Варшавския университет с обширен лапидариум, където е депозирана богата колекция от надписи и архитектурни елементи, достъпни за посетители. На няколко километра на изток, в местността, известна като Острите могили, са установени останки от римска наблюдателна кула. Тук вероятно се намира и цивилното селище (*municipium*).

В село Кривина, разположено на около 14 км източно от Нове, немска експедиция открива късноримски кастел Ятрус (*castellum – Iatrus*). Той е разположен при устието на река Янтра, вливаща се в Дунав. Макар и отбелязан в *Tabula Peutingeriana* като *Latro*, както и споменат от Херодот и Плиний, то този обект придобива съществено военно значение едва през IV век. Няма съмнение обаче, че на мястото е имало *castellum*, вероятно още през I в., а най-вероятно през II и III в. Според археолозите, проучващи *Iatrus*, за това свидетелства и фактът, че планът на крепостта се основава на метричен план, характерен за периода на принципата, когато тук са разположени

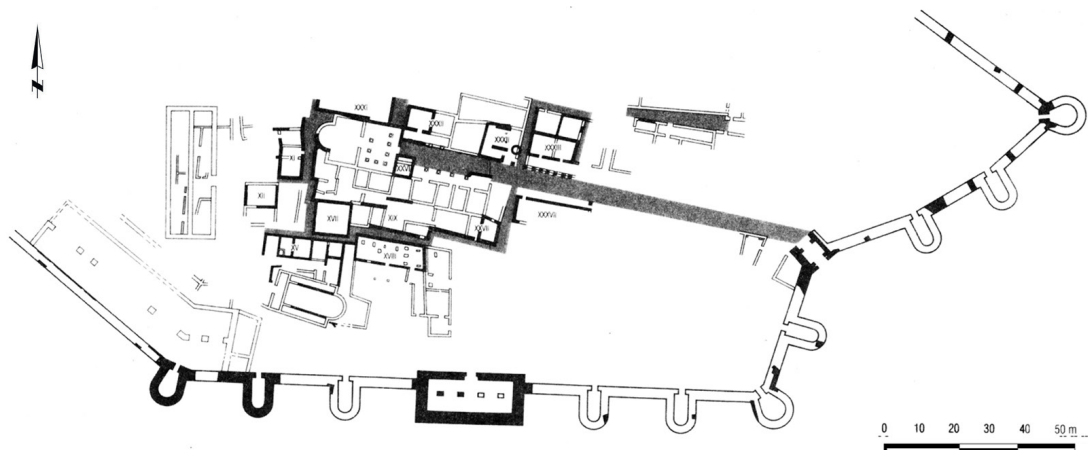
115. Lapidarium at the archaeological base of the University of Warsaw in Novae
Лapidариум в археологическата база на Варшавския университет в Новae

quorum and a *cuneus equitum scutariorum*. *Iatrus* disappeared from the maps presumably at the close of the 6th century AD. The *castellum* was surrounded by defense walls with U-shaped towers and a rectangular *horreum* or granary projecting from the curtain. Since some of the walls have slid into the Danube along with an eroding riverbank, the size of the fort cannot be established, but one thing is certain: the walls followed the edges of an irregular eminence, hence the plan was multi-sided. Two rows of square *tabernae* lay to the north of the main street, which led to the building of the command headquarters or *principia* (24.80 m by 14.80 m). Most likely still in the 4th century AD, the *principia* ceased to have a military function. The complex of the *praetorium* lies to the south. Other domestic structures, as well as a church and other sacral buildings, are dated to the reign of Constantine.

Signs on the Ruse – Târnovo road show the road to the ruins of the ancient 'City of the Victory on the Danube', meaning *Nicopolis ad Istrum*, which Trajan founded in 106 AD, resettling people from Asia Minor.

numerus Quorum и отряд на I Италийский легион – *cuneus equitum scutariorum*. Ятрус (*Iatrus*) пре-става да функционира най-вероятно в края на VI или в началото на VII в. (*castellum*) Кастелът е обграден от крепостни стени, в които ясно личат не само U-образни кули, но и правоъгълен *horreum* – склад. На север от главната улица са установени две редици квадратни *tabernae*. *Via praetoria* достига до *principia* – щаба на легиона (24,80 x 14,80 м). На юг от щаба се намират помещения, принадлежащи към комплекса на *praetorium*. Периодът на управление на Константин е свързан с други постройки, както стопански, така и сакрални, в това число и базилика.

Отклонявайки се от маршрута Русе – Търново, следвайки пътния знак, достигаем до руините на древния „град на победата край Дунав“ – *Nicopolis ad Istrum*, основан от Траян през 106 г. и чиито жители са преселници от Мала Азия. Запазената там архитектура ни връща към гръцката култура, и организацията на общинските власти също е гръцка. Въпреки че градът не се е развил като военен

116. The fortification excavated by Bulgarian and German archaeologists at Krivina (Iatrus)

План на castellum открит от български и немски археолози в Кривина (Iatrus)

The preserved architecture is therefore of Greek character and the organization of the municipal authorities was also Greek. The city exerted a cultural and economic influence on the troops stationed on the Danube. Well known and economically important sites lay nearby: the *emporium* of Discoduratae (modern Gostilica) and Piritensium (modern Butovo, see below), as well as numerous *vici* and Roman villas. Nicopolis ad Istrum is mentioned by Claudius Ptolemy in his *Geography* as Nicopolis ad Haemus ('City of the Victory at the foot of the Balkans'). On the *Tabula Peutingeriana* it was marked as Nicopolistro. The name used by researchers, Nicopolis ad Istrum, was recorded in an inscription of 136 AD and was initially identified mistakenly with Nikopol, until corrected in 1872 by Felix Kanitz. More than a hundred years of excavations started with archaeological testing in 1889 and regular excavations by Georges Seure in the area of the so-called agora in 1900, continued by Vaclav Dobruski from 1906 to 1909. The most interesting and important results, however, were achieved by Teofil Ivanov, Rumen Ivanov, Ludmila Slokovska, Andrew Poulter and Pavlina Vladkova-Baicheva in 1954.

Nicopolis covers an area of 21.26 ha (512 m by 407 m), plus 5.74 ha of a *castellum* (excavated by a British expedition) added on the south side of the

лагер и дори има период, в който не е в границите на Долна Мизия (*Moesia Interior*), то негово културно и икономическо значение е повлияло на войските, разположени по Дунав. Наблизо се намират известните и икономически важни тържища – *emporion* Discoduratae (днешна Гостилица) и Piritensium (днешно Бутово, вж. по-долу), както и много села (*vici*) и римски вили.

Nicopolis ad Istrum е споменат от Клавдий Птолемей в неговата „География“ Nicopolis ad Haemus като (град на победата в подножието на Балкана). В *Tabula Peutingeriana* е отбелязан като Nicopolistro. Използваното в научната литература наименование Nicopolis ad Istrum фигурира върху надписа от 136 г. Първоначално погрешно е локализиран в Никопол (вж. по-горе). Едва през 1872 г. Феликс Каниц го отбелязва правилно.

Археологическите проучвания продължават повече от 100 години Първите сондажни проучвания започват през 1889 г, а разкопките в по-широк мащаб – през 1900 г. (G. Saure) в района на т.нар. agora. Те са продължени от Вацлав Добруски през периода 1906–1909 г. Най-големи резултати са донесли проучванията на Теофил Иванов, който методично и систематично ръководи разкопките от 1954 г., а също Румен Иванов, Людмила Слоковска, Andrew Poulter и Павлина Владкова-Байчева.

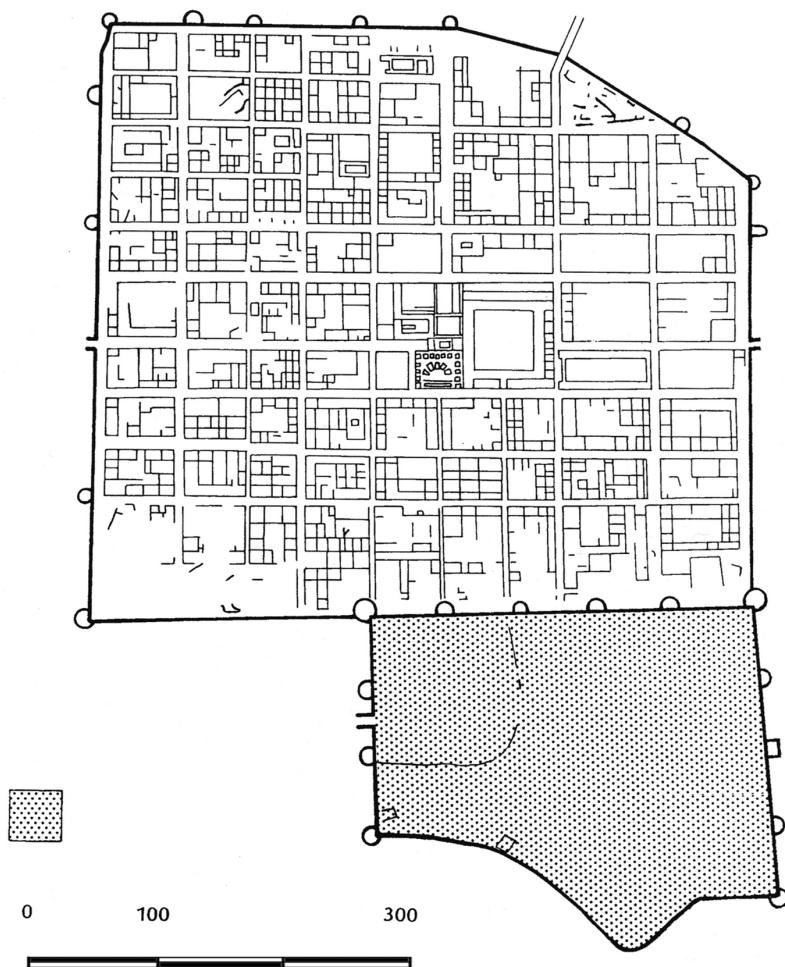
town in the 4th century AD. The town was laid out on an orthogonal plan with streets crossing at right angles and marking out *insulae* or city blocks. The hillside quarries in nearby Hotnitsa, still to be seen today, must have met the needs of the local builders. A monumental aqueduct supplied the town with water brought from a distance of 26 km (from the modern village of Mussina), and a *castellum aquae* was uncovered, inside the town itself, already in the 19th century. The *cardo*, a street paved with large slabs covering a big sewage drain, starts at the northern gate. Numerous inscriptions and sarcophagi originating from the necropolis now line this street. It leads to a finely paved agora (40.90 m by 42 m) raised above the level of the surrounding ground. The monumental architraves, column shafts, Ionian capitals, thresholds, and generally building ruins testify to the scale and aesthetic refinement of the architecture. Statue bases and altars with Greek inscriptions can be seen in the agora. An excellently preserved *bouleuterion* or council chamber (18.20 m by 14.50 m) stands directly next to the ruins of a double-aisled *stoa* or portico. East of the agora are the remains of a rectangular *odeon* (36.20 m by 28.10 m) with a well-preserved orchestra separated from the audience with orthostates. It opened on a peristyle (*paradoi*) running on either side of a central perpendicular street, the *decumanus*. This street leads to one of the most curious buildings excavated at Nicopolis. The Greek inscription on the architrave, set below a monumental tympanum, reads: 'The town council (*boule*) and the people (*demos*) of Nicopolis ad Istrum erected the *thermo-peripatos* in the time of Commodus [184–185 AD]'. It was a rectangular building (28.30 m by 69 m). Adjoining the large central chamber were several small rooms. The remains of three gates have also been uncovered; of these the western one is still to be seen. Inside this Byzantine *polis*, the ruins of two churches were discovered, as well as a huge granary and workshops.

Bogdan Soultov's research on the pottery manufacturing centers in the neighborhood of Butovo and Pavlikeni has highlighted a far-reaching specialization with regard to the kinds of ceramic goods

Nicopolis заема площ от 21, 26 хектара – 512 х 407 м, 53 През IV в. от южната му страна е достроен, проучван от английска археологическа експедиция, т. нар. *castellum*, с площ от 5,74 хектара. Градът е планиран по ортогоналната система, т.е. улиците се пресичат под прав ъгъл, като по този начин са определяли кварталите за застрояване – *insulae*. Вероятно на близките хълмове в село Хотница започва добив на камъни от кариери, за нуждите на строителството. Останки от изкопните дейности се виждат и днес. Към града води и монументален акведукт, който доставя вода от 26 км (от съседното село Мусина), а в самия град е открит през XIX в. *castellum aquae*. Пресичайки, течаща край Никополис, река Росица, той е разположен върху аркади, чиито фундаменти все още могат да се видят на брега на реката. Днес посещението на обекта започва от северната порта, където започва *cardo* – с настилка от огромни плочи, покриващи също обширен канал. По продължение на улицата са разположени множество надписи и саркофази от некропола. *Cardo* води към агората (40,90 x 42 м) със старателно направена настилка от огромни плочи, издигната над нивото на околния терен. Монументалните архитрави, колоните, йонийските капители, праговете, руините на сградите – всичко това доказва, както естетическата изтънченост на архитектурата, така и нейния мащаб. На агората са разположени бази за статуи и олтари с гръцки надписи. От агората има вход към добре запазен булеутерион (*buleuterion*) (18,20 x 14,50) с полукръгли терасовидно разположени седалки. За постигане на съответна височина е използвана римската техника на арките, изработени от тухли. Непосредствено до градския съвет се намират руините на двукорабна *stoa* – портик. На изток от агората личат останки на правоъгълен (36,20 x 28,10 м) одеон с добре запазена орхестра, зрителна зала и ортостати, разделящи двете постройки. Той се отваря към перистил (*parodoi*), който минава от двете страни на втората важна улица, перпендикулярна на *cardo* – то-улицата *decumanus*. Тя ни отвежда до една от най-загадъчните сгради, открити в Nicopolis. Гръцкият надпис, запазен върху

produced there. At Pavlikeni, the pottery workshops covered an area of at least 15 hectares. Some 100 kilns were identified and the pottery collection from the excavations (which started in 1971) counts more than 200 000 pieces. Comprehensive research on this center has revealed that it reached an apogee of development in 138–170 AD. Almost 30 kilns were located near Hotnitsa, along with a rectangular atelier comprising a number of rooms. Based on the content and the pottery from the site, we can assume that the workshop produced cooking pots made of gray clay and thin-walled vessels for drinking wine. The center in Bijala Cerква specialized in building ceramics, which required special furnaces.

архитрава, под монументалната опора, гласи: „Градският съвет (*bule*) и гражданите (*demos*) на Nicopolis ad Istrum издигнаха *thermoperipatos* по време на управлението на император Комод“. Сградата е с правоъгълна форма (28,30 x 69 м) и вход, от йонийски колони, водещ от *cardo* до просторна централна зала, с множество малки помещения към нея. Функцията на тази сграда продължава да бъде загадка за нас. Открити са и останки от три порти – единствено западната, е видима. Във вътрешността на този византийски *polis* са открити руините на две църкви, голям склад и занаятчийски работилници.

117. Nicopolis ad Istrum
План на Nicopolis ad Istrum

The remains of the fort of Scaidava, which was mentioned in the *Itinerarium Antonini*, were discovered in the village of Batin on the Danube in the 1920s. A road winding its way down to the Danube reaches the rocky sandstone riverbank at the location of some ancient rock-cut cisterns, built presumably to collect water from a rivulet. There is nothing, however, to date these structures. The ruins of fortifications discovered on the plateau measured 100 m by 300 m. In 1979, a square tower was explored together with a section of the *castellum* wall. Coins of Constantine II dated the defenses to late antiquity.

The fort in Sexaginta Prista was erected on a spot covering 4,5 hectares where a river, the Rusenski Lom, falls into the Danube. It was a timber-and-earth building, presumably from the Flavian period. The reconstruction in stone dates to Trajan's time. The name is interpreted as meaning '60 ships', suggesting a large river harbor. Some of the fortifications were destroyed during irrigation works in 1911.

118. Ceramic dishes produced in the ceramics center in Butovo

Керамични съдове, произведени в керамичния център в Бутово

Както показват проучванията на Б. Султов на керамичните центрове от района около Бутово и Павликени, те са се специализирали в различни видове керамични изделия.

В Павликени центърът за керамика обхваща площ от най-малко 15 хекта. Там са открити около 100 пещи и са намерени повече от 200 000 съда и техни фрагменти. От началото на разкопките през 1971 г. са открити постройки, свързани не само с производството на керамика, но и с разширената жилищна зона. Тъй като този център е проучен цялостно, знаем, че между 138 и 170 г. постига връх в своето развитие.

В Хотница са намерени почти 30 пещи и правоъгълна работилница с много помещения. На базата на намереното и керамичните фрагменти можем да предположим, че в този център са произвеждани кухненски съдове от сива глина, а трапезната керамика представлява тънкостенни съдове за пиене на вино.

Центърът в Бяла Черква се е специализирал в производството на строителна керамика. За това свидетелстват откритите специални пещи.

Останките от форта Scaidava – споменат в *Itinerarium Antonini* – са открити през 20-те години на миналия век, край брега на Дунава, в село Батин. Тръгвайки към Дунав по криволичещ път, минаващ покрай малка река, достигахме до края на дунавския склон. Там в природните слоеве на пясъчника са издълбани цистерни, които вероятно са събирали водите на гореспоменатата река Датировката им не е възможна. На платото са открити, през 20-те години на миналия век, руини на укрепление с размери 100 x 300 м. През 1979 г. е открита квадратна кула и част от стената на *castellum*.

Крепостта в Sexaginta Prista е построена при устието на река Русенски Лом край Дунав и заема площ от 4–5 хектара. Вероятно е построена през времето на управление на Флавиите и тогава е била с дървено-землена конструкция. Възстановена е от камък по времето на Траян. Името ѝ вероятно означава: „шестдесет кораба“, което доказва, че тук е имало голямо пристанище. Част от укрепленията са разрушени по време на земеделски дейности през 1911 г.

The first to be stationed here was the III Gallorum cohort, followed by the II Mattiacorum, which was replaced about 145 AD by the II Flavia Brittonum *equitata* cohort and units of the 1st Italic legion. Milestones found on the site indicate that the road to Nicopolis ad Istrum ran somewhere in the neighborhood. In Trajan's time, as indicated by a building inscription dated to 100–101 AD, a simple bath was constructed. The next inscription from 230–232 AD (CIL III 7473) informs of the reconstruction of a bath belonging to the II Flavia Brittonum cohort. Rescue excavations uncovered a fragment of the northern fortifications, including a rectangular corner tower and four buildings. A building inscription from 289–299 AD testifies to a renovation of the fort at this time, possibly necessitated by the damages left by raiding Karpai in 296 AD. It was rebuilt again by the emperor Justinian.

The *castellum* Appiaria lay on a small hill (10–15 m above the Danube), 6 km east of the village of Ryahovo. The name could refer to the Latin word *apiarium* meaning 'beehive', or *apiaries*, which is translated as 'beekeeper'. The ruins that Karl Škorpil saw in the 19th century are no longer standing. His reports suggest a defense wall, 2.50 m thick, which he could trace for a stretch of 80 m. Building ceramics and pottery collected from the site span a considerable time horizon, but it is likely that the fort was erected around 76 AD, a date confirmed by a building inscription referring to some unidentified military structures. A considerable number of coins covering the period between Trajan and Aurelian, pottery, fibulae and a marble bust constitute evidence for intensive development of the *castellum* during this time. Different military units are known to have been stationed at Appiaria: initially most probably the Mattiacorum (?) cohort and the ala I Gallorum Aetorigiana (CIL III, 12452), later cavalry perhaps. In late antiquity, *miles tertio nauclarii* stayed there with all certainty. In 294 AD, the *castellum* was visited by the emperor Diocletian.

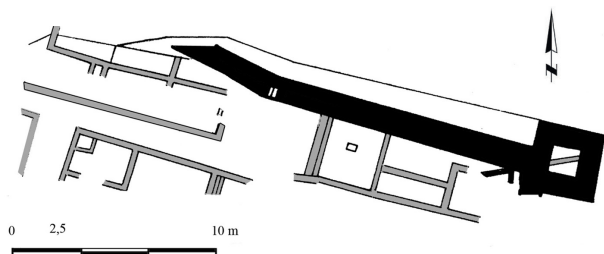
In 1982, a unique Roman mausoleum tomb was discovered 2 km east of the village. An earth tumulus concealed four rooms set out in line, the total length

Първоначално на това място е разположена кохорта на III Gallorum, а след това до ок. 145 г. кохорта на II Mattiacorum, след което е заменена от кохорта II Flavia Brittonum *equitata* и войски на I Италийски легион. Намерените камъни доказват, че наблизко е минавал пътя към Nicopolis ad Istrum. По времето на Траян, както сочи строителен надпис от 100–101 г., в Sexaginta са построени бани. Друг надпис от 230–232 г. (CIL III 7473) показва, че е направена реконструкция на банята на кохорта на II Flavia Brittonum. При спасителните археологически дейности е разкрит фрагмент от северната крепостна стена с четириъгълна ъглова кула и четири постройки. Част от стената с дебелина около 2,70 м. е запазена на дължина от 50 м. Строителният надпис от 289–299 г. показва, че по това време крепостта е ремонтирана. Възможно е това да е станало след разрушенията, причинени от нашествието на карпите през 296 г. По-късно тя е възстановена от император Юстиниан, като от същия период са и споменатите четири постройки с много помещения.

На шест километра от село Ряхово на изток, на нисък хълм (10–15 м над нивото на Дунав) се е намирал *castellum* Appiaria. Вероятно наименованието произхожда от латинската дума *apiarium* – кошер; или *apiarius* – пчелар. Днес руините на крепостта, разположена на хълма Хисарлък, вече не се виждат, тъй като са разрушени от ерозия. От записките на К. Шкорпил от XIX в. можем да заключим, че по негово време все още е съществувала крепостната стена широка 2,5 м и дълга 80 м. Понастоящем обаче на обекта могат да бъдат открити само фрагменти от съдове и от строителна керамика от различни периоди. Вероятно фортът е построен около 76 г, което се потвърждава от строителен надпис, в който се споменава изграждането на неопределени военни конструкции. Големият брой, намерени монети от периода от Траян до Аврелиан (Aurelian), а също и керамиката, фибулите и мраморните бюстове, доказват интензивното развитие на кастела през този период. В Appiaria са били разположени различни военни части. Вероятно първоначално кохортата на

being 22.30 m. It was constructed most likely in the 2nd century CE, presumably to inter the bodily remains of a rich Appiarian boasting Thracian ethnic and cultural roots.

In the center of the town of Tutrakan, Bulgarian archaeologists discovered the ruins of the defenses of the *castellum* Transmarisca. The name derives from a nearby river, which was called Marisca in antiquity and is now known as Ardžeš. The *castellum* was marked on the *Tabula Peutingeriana* and also mentioned in the *Itinerarium Antoniniani*. Two square towers were traced along with a stretch of fortified wall mentioned in Škorpil's report. The fort was most likely in the shape of a trapezoid with the sides measuring respectively 200 m, 240 m, 300 m and 300 m. A double line of defenses, spaced 30 m apart, ran from the south. On the west there was a moat. The tower with an inscription has been restored. In the early 2nd century AD, the cohorts I Thracum Syriaca and detachments of the legio XI Claudia were stationed here. Sections of a Roman road, no longer to be seen, were discovered in the villages of Dunajec and Kuršulite near Tutrakan.

119. The northern fortifications discovered at Ruse (Sexaginta Prista)

План на северната част на фортификация открита в Русе (Sexaginta Prista)

Mattiacorum (?) и ala I Gallorum Aetectorigiana (CIL III, 12452), а по-късно може би и конница. Със сигурност обаче знаем, че през късната античност тук са пребивавали: *miles tertio nauclarii*. През 294 г. кастелът е посетен от император Диоклециан.

През 1982 г., на 2 км източно от селото е открит уникален римски мавзолей Под глинена могила (*tumulus*) са подредени в една редица четири помещения с обща дължина 22,30 м. Вероятно е построен през II в. Два века по-късно той е разрушен. В гробницата е погребан богат жител на Appiaria, вероятно с тракийски етнически и културни корени.

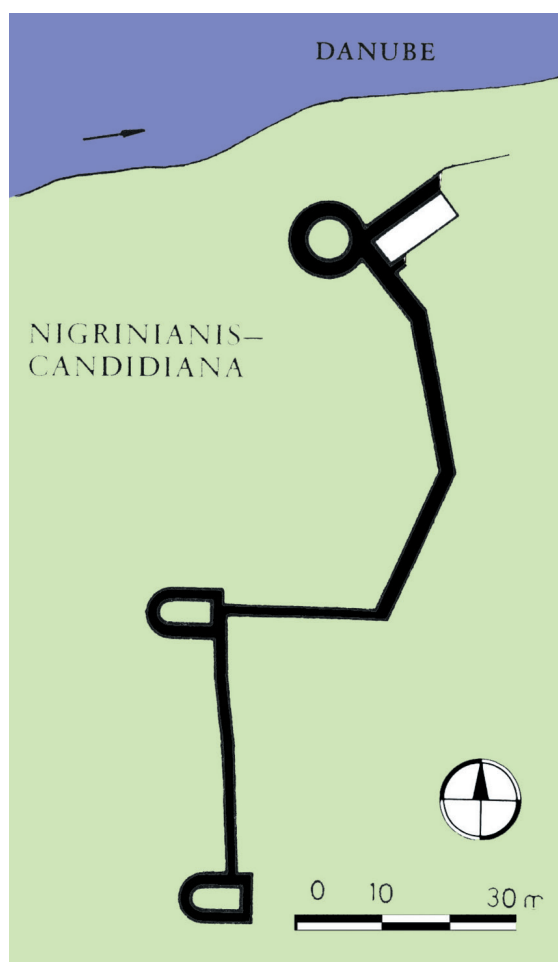
На високия дунавски склон, в центъра на град Тутракан, в резултат на археологически проучвания, проведени от Л. Вагалински през 1989–1991 г. и 1995–1997 г., са открити останки от крепостните стени на *castellum* Transmarisca. Съвременното строителство закрива другите останки от крепостта. Наименованието произхожда от името на близката река – в древността наричана *Marisca* – в наши дни Арджеш. *Castellum* е отбелязан в *Tabula Peutingeriana*, споменат е и в *Itinerarium Antoniniani*. Установени са две квадратни кули и части от крепостната стена, чието съществуване е споменато още през XIX в. от К. Шкорпил.

120. The north defensive wall of the fort at Tutrakan (Transmarisca)

Северен зид на отбранителната крепост в Тутракан (Transmarisca)

A *castellum* was constructed not far from the village of Malak Preslavets around 86 AD. The name Nigrinianis presumably derived from the name of a governor of Lower Moesia, one Cornelius Nigrinus Curvatus Maternus. In the times of Diocletian this was changed to Candidiana. The ruins of the fort are located in a locality referred to by local inhabitants as Kadikioi. A favorable location, gentle hills and the proximity of the Danube and a lake have made this a favored location for settlement ever since the Neolithic. The original timber-and-earth structure was presumably replaced by a stone building in the time of Caracalla. The new, square structure measured 400 m to the side and was constructed in the *opus mixtum* technique well known elsewhere from Moesia. The change of name was accompanied by

Крепостта вероятно е имала трапецовидна форма и размери: 200 x 240 x 300 x 300 м. От юг е вървяла двойна линия от крепостни стени отделени на 30 м една от друга. От западната страна на крепостта са открити останки от отбранителен ров. Една от кулите, на която се е запазил надписът е консервирана. В началото на II в. тук са разположени кохортите I Thracum Syriaca и части от legio XI Claudia. В околностите на Тутракан, в селата Дунаец и Куршулите, са открити участъци от римски път – днес неразличим.

Близко до село Малък Преславец се намира *castellum*, построен около 86 г. сл.Хр. Тогава му е дадено името Nigrinianis, което вероятно произлиза от името на управителя на Долна Мизия: Cornelius Nigrinus Curvatus Maternus. По време на управлението на Диоклециан то е променено на Candidiana. Руините на форта се намират в местността наричана Кардикьой. Благодарение на удобното си местоположение, полегатите възвишения, близостта до Дунав и до езерото, фортът е обитаван още през неолита. В близост до *castellum* е открито съкровище от 2638 монети от II и III в. Не е ясно дали в обекта се намират руините на една или две крепости. Първоначално фортът е изграден с дървено-землена конструкция. Вероятно по времето на Каракала той е променен на каменен форт с размери 400 x 400 м, използвайки уникалната по това време в Мизия техника *opus mixtum* – редове камъни, разделени от редове тухли. Вероятно през III в. е извършено друго преустройство и тогава, както е споменато по-горе, наименованието е променено. През 1948 г. и 1957 г. са проведени археологически разкопки, при които са разкрити участъци от крепостните стени обща дължина 120 м, североизточният ъгъл, както и две U-образни кули, което се виждат и днес.

121. The fortress at Nigrinianis

План на крепост открита в Nigrinianis

a rebuilding of the town presumably in the 3rd century AD. Archaeological excavations uncovered still standing fortifications, measuring a total of 120 m in length, and the northeastern corner tower as well as two U-shaped donjons. Brickworks must have been found somewhere in the vicinity, as suggested by finds of bricks featuring stamps of the Legionis XI Claudiae Figlinae Candidiane. In the 2nd century AD (?), the I Lusitanorum Cyrenaica cohort was stationed there, replaced in late antiquity by the *miles primi Moesiaci*. Coming from Nigranis-Candidiana is a fragment of a bronze statue of the emperor Domitian or Trajan and two army diplomas from about 145 AD.

One of the four legionary camps known from the Bulgarian section of the Roman limes was identified within the borders of the modern town of Silistra. It was Durostorum, which was strategically located about 800 m south of the Danube riverbank. The fortress occupied an area of 19.32 ha. From 104 AD,

Възможно е в района да е имало и тухларница, за което свидетелстват тухлите с печат: Legionis XI Claudiae Figlinae Candidiane. През II в. (?) тук е разположена кохортата I Lusitanorum Cyrenaica, а през късната античност *miles primi Moesiaci*. От Nigrigenis-Candidate произхожда фрагмент от бронзова статуя на император Домициан или Траян и две военни дипломи от ок. 145 г. сл.Хр.

Един от четирите легионни лагера, известни от българския участък на римския лимес – Durostorum, е разположен в границите на днешния град Силистра. Той се намира на стратегическо място, на около 800 м южно от брега на Дунав и е с площ 19,32 ха. От 104 г е седалище на XI Клавдиев легион. Основаването на лагера вероятно датира от края на I в. и първоначално в него е разположена cohors II Flavia Brittonum equitata – 86–101 г. С пристигането на легиона, някогашният малка крепост е изцяло възстановен и заема площ

122. Part of the internal buildings discovered at Silistra (Durostorum)

Фрагмент от вътрешен строеж открит в Силистра (Durostorum)

the fortress was the headquarters of the 11th Claudian legion. However, the beginnings of the camp reach back to the late 1st century AD when the II Flavia Brittonum equitata cohort was stationed there, between 86 and 101 AD. With the coming of the legion the old auxiliary fort was thoroughly overhauled and enlarged to cover an area of 400 m by 390 m. A civil settlement sprang up around the fortress. Repairs and refurbishing accompanied two imperial visits, those of Septimius Severus and of Caracalla. In the written sources Durostorum is mentioned as an important customs house: *statio publicum portorii Illyrici*. The camp was also an important base for the Roman fleet, the *classis Flavia Moesica* in this case. Regular excavations in Silistra were carried out in 1972–1981 by Peti Donevski. Earlier work in 1969–1971 was limited to rescue explorations.

The fortifications of the first camp were 1.50 m thick and had inside rectangular towers measuring 6.40 m by 3.40 m. The exception was a tower in the southwestern corner, which was trapezoidal. The fortification system was rebuilt in the time of either Aurelius or Diocletian. The towers were placed outside the walls, the thickness of which was increased to 2.60 m. The southwestern tower was also enlarged to measure 21.70 m by 12.80 m. The camp architecture has not been investigated sufficiently. Only a part of the *contubernia* or army barracks belonging to the first and second cohorts was excavated in the *praetentura*. These follow an east-west orientation and comprise two rows of rooms, measuring each 3.80 m by 4.40 m. The so-called Centurion's House was excavated in the *retentura* of the fortress.

The *canabae legionis* spread out from the fortress to the northeast, north and southwest, covering an area of 25–30 ha. They are considered to date to the rule of Hadrian and/or Antoninus Pius, as confirmed by a dedicatory inscription from 145 AD mentioning a '*cives Romani et consistentes in canabis Aeliis*'. Some 200 m to the north of the *castrum* there was a large residential complex (70 m by 40 m). This *villa urbana* comprised several rooms heated by a hypocaust system. A row bath is distinctive. In the time of Constantine the villa was rebuilt substantially.

от 400 x 390 м. По това време около крепостта се разраства и гражданско селище. След посещенията на Септимий Север и Каракала в Дуросторум са извършени многобройни ремонти и обновявания. Тогава са построени трапецовидните кули, които са леко издадени пред крепостните стени. В писмените източници Durostorum се споменава като важен митнически пункт – *statio publicum portorii Illyrici*. Тук се е намирала също една от важните бази на римския флот: *classis Flavia Moesica*. Редовни археологически проучвания в Силистра се провеждат между 1972 и 1981 г. (П. Донеvски). Преди това, между 1969 и 1971 г., са извършвани само спасителни дейности.

Крепостните стени на първия лагер са дебели 1,50 м и са с вътрешни правоъгълни кули с размери 6,40 x 3,40 м. Изключение прави кулата в югозападния ъгъл, която е с трапецовидна форма. Укрепителната система е възстановена по времето на Аврелиан или Диоклециан. По това време дебелината на стените е увеличена на 2,60 м и кулите са изнесени отвън. Размерът на югозападната кула, спомената по-горе, също е увеличен – 21,70 x 12,80 м. Вътрешното застрояване на лагера не ни е познато детайлно. В *praetentura* е разкрита единствено част от *contubernio* – военните бараки на първа и втора кохорта. Те са с направление изток-запад и се състоят от два реда помещения с размери 3,80 x 4,40 м. В *retentura* – та на крепостта е разкрит и т.нар. дом на центуриона.

Canabae legionis е разположен на североизток, на север и югозапад от крепостта. Те са обхващали терен от 25–30 ха. Възможно е да са основани по времето на управлението на Хадриан и/или Антонин Пий, за което свидетелства надпис от 145 г., с посвещение гласящо: *cives Romani et consistentes in cannabis Aliis*. На около 200 м северно от *castrum* е открит голям жилищен комплекс (70 x 40 м) – *villa urbana*. Той е построен по същото време и се състои от поредица от помещения, отоплявани с хипокаустна система. Отличителен елемент е голямата баня, чиито помещения са разположени в редове. По времето на Константин вилата е преустроена.

Near the village of Ostrov (in modern Romania) there was a *vicus* that was turned into *municipium Aurelium Durostorum* in the times of Marcus Aurelius. An important workshop center appears to have been located there as well, as indicated by lead seals with the inscription '*Kastra Legionis XI Claudiae*' and stamps of the '*Legio XI Claudia Figlinae Castrorum*'.

Durostorum remained important well into late antiquity. A bishop resided here from the 4th to the 6th century AD. Another undoubted local tourist attraction is the painted tomb of a military commander from the 4th century AD.

Край село Остров (днешна Румъния) се намира цивилното селище (*vicus*), което по времето на Марк Аврелий е превърнато в *municipium Aurelium Durostorum*. Вероятно тук е съществувал и важен занаятчийски център, за което свидетелстват оловните печати с надпис „*Kastra Legionis XI Claudia*” и печатите на „*Legionis XI Claudia Figlinae Castrorum*”.

Durostorum също е важен късноантичен център. През периода IV–VI в. той е епископски център. Несъмнена атракция е също и съществуващата от IV в. гробница с богати рисунки на военен пълководец.

123. Wall painting from an antique grave at Silistra

Стенна рисунка открита в късноантичен гроб в Силистра

Gazeteer of Bulgarian limes sites on the Lower Danube

Vidin / Bononia – early and late Roman auxiliary fort; early Byzantine fortified city

Kula / Castra Martis – *quadriburgium*.

Archar / Ratiaria – early Roman auxiliary fort; Roman city (*colonia*); late Roman legionary fortress; late Roman and early Byzantine fortified city.

Lom / Almus – early and late Roman auxiliary fort; early Byzantine fortified settlement.

Dolni Tsibar / Cebrus – early Roman auxiliary fort; late Roman fort.

Kozloduy / Regianum / Bigrane – Roman civil settlement; late Roman and early Byzantine fortified settlement.

Harlets / Augustae – early and late Roman auxiliary fort; early Byzantine fortified city.

Oryahovo – late Roman watchtower/fortlet; late Roman and early Byzantine fortified settlement.

Gorni Vadin – early and late Roman limestone quarry.

Dolni Vadin / Valeriana – late Roman fort; late Roman and early Byzantine fortified settlement.

Dolni Vadin – Baykal – Roman road.

Baykal / Palatiolum / Palastolon – Roman civil settlement; late Roman fort; late Roman and early Byzantine fortified settlement.

Gigen / Oescus – early Roman legionary fortress; Roman city (*colonia*); late Roman legionary fortress; late Roman and early Byzantine fortified city.

Nikopol / Asamus – late Roman auxiliary fort; late Roman fortified settlement; early Byzantine fortified city.

Nikopol / Securisca – late Roman fort; late Roman and early Byzantine fortified settlement.

Belene / Dimum – early and late Roman auxiliary fort; late Roman and early Byzantine fortified settlement.

Belene / Quintodimum – late Roman and early Byzantine fort.

Svishtov – Stâklen locality / Novae – early and late Roman legionary fortress; late Roman and early Byzantine fortified city.

Vardim – Ostrite Mogili locality – Roman watchtower, *municipium*.

Krivina / Iatrus – late Roman auxiliary fort; late Roman and early Byzantine fortified settlement.

Gazeteer на българските обекти от долнодунавския лимес

Видин / Bononia – ранен и късен римски помощен форт; ранновизантийски укрепен град.

Кула / Castra Martis – *quadriburgium* (квадрибургий).

Арчар / Ratiaria – ранноримски помощен форт; римски град (колония); късноримска легионна крепост; късноримски и ранновизантийски укрепен град.

Лом / Almus – ранно и късноримски помощен форт; ранновизантийско укрепено селище.

Долни Цибър / Cebrus – ранноримски помощен форт; късноримски форд.

Козлодуй / Regnum / Bigrane – римско гражданско селище; късноримско и ранновизантийско укрепено селище.

Хърлец / Augustae – ранен и късноримски помощен форт; ранновизантийски укрепен град.

Оряхово – късноримска стражева кула/крепост; късноримско и ранновизантийско укрепено селище.

Горни Вадин – Ваукал – римски път.

Ваукал / Palatiolum / Palastolum – римско цивилно селище; късноримски форт; късноримско и ранновизантийско укрепено селище.

Гиген / Oescus – ранноримска легионна крепост; римски град (колония); късноримска легионна крепост; късноримски и ранновизантийски укрепен град.

Никопол / Asamus – късноримски помощен форт; късноримско укрепено селище; ранновизантийски укрепен град.

Никопол / Securisca – късноримски форт; късноримско и ранновизантийско укрепено селище.

Белене / Dimum – ранно и късноримски помощен форт; укрепено късноримско и ранновизантийско селище.

Белене / Quintodimum – Късноримски и ранновизантийски форт.

Свищов – топоним Stâklen/Novae – ранно- и късноримска легионна крепост; късноримски и ранновизантийски укрепен град.

Vardim – топоним Острите Могили – римска стражева кула, *municipium*.

Кривина / Iatrus – късноримски помощен форт; Укрепено късноримско и ранновизантийско селище.

Krivina – lime and pottery production center.
Nikjup / Nicopolis ad Istrum – *municipium*, Late Roma *castellum*.
Hotnitsa – Roman limestone quarry (so-called Hotnitsa stone).
Butovo, Pavlikeni, Hotnitsa, Bjaka Cerkva – Roman pottery centers.
Butovo – emporion Piritensium.
Gostilica – emporion Discodurataeae.
Batin, Gredata locality – late Roman fortlet/watchtower.
Batin / Scaidava – late Roman fortlet/fort.
Mechka / Trimammium – early and late Roman auxiliary fort; late Roman and early Byzantine fortified settlement.
Pirgovo / Mediolana – late Roman auxiliary fort; late Roman and early Byzantine fortified settlement.
Ruse / Sexaginta Prista – early Roman auxiliary fort; late Roman fort; late Roman and early Byzantine fortified settlement.
Marten / Tegra / Tigra – early and late Roman auxiliary fort; Late Roman and Early Byzantine fortified settlement.
Ryahovo / Appiaria – early and late Roman auxiliary fort; late Roman and early Byzantine fortified city.
Nova Cherna / Kynton / Κυντων – late Roman and early Byzantine fort; early Byzantine fortified settlement.
Tutrakan / Transmarisca – early Roman auxiliary fort; late Roman fort; late Roman and early Byzantine fortified settlement.
Dolno Ryahovo / Nigriniana – early Roman auxiliary fort.
Malak Preslavets / Candidiana – late Roman auxiliary fort; late Roman and early Byzantine fortified settlement.
Vetren / Tegulicium – late Roman auxiliary fort; late Roman and early Byzantine fortified settlement.
Silistra / Durostorum – early and late Roman legio-nary fortress; Roman city, late Roman and early Byzantine fortified city.
Ostrov (modern Romania) – *vicus* turned into *municipium* Aurelium Durostorum.

Кривина – Център за производство на вар и керамика.
Никюп / Nicopolis ad Istrum – *municipium*, късно-римски кастел.
Hotnitsa – римска кариера за варовик (т.нар. камък от Хотница).
Бутово, Павликени, Хотница, Бяла Църква – римски керамични центрове. Бутово – emporion Piritensium. Гостилица – emporion Discodurataeae.
Batin, топоним Gredata – Късноримска крепост/охранителна кула Batin/ Scaidava – Късноримска крепост/форт.
Мечка / Trimammium – ранно и късноримски помощен форт; късноримско и ранновизантийско укрепено селище.
Пиргово / Mediolanum – Късноримски помощен форт; Укрепено късноримско и ранновизантийско селище.
Русе / Sexaginta Prista – Ранноримски помощен форт; Късноримски форт; Укрепено късноримско и ранновизантийско селище.
Marten / Tegra / Tigra – Ранен и късноримски помощен форт; Укрепено късноримско и ранновизантийско селище.
Ряхово / Appiaria – ранно и късноримски форт; ранновизантийски укрепен град.
Нова Черна / Kynton / Κυντων – късноримски и ранновизантийски форт; ранновизантийско укрепено селище.
Тутракан / Transmarisca – ранноримски; късно-римски форт; укрепено селище.
Долно Ряхово / Nigriniano – ранноримски помощен форт.
Малък Преславец / Candidiana – късноримски помощен форт; късноримско и ранновизантийско укрепено селище.
Ветрен / Tegulicium – Късноримски помощен форт; Укрепено късноримско и ранновизантийско селище.
Силистра / Durostorum – ранна и късноримска легионна крепост; римски град, укрепен късно-римски и ранновизантийски град.
Остров (в днешна Румъния) – *vicus*, превърнат в *municipium* Aurelium Durostorum.

General books on frontiers/Общи публикации за границите

- Austin, N. J. E. and Rankov, B., *Exploratio: Military and political intelligence in the Roman world*, London 1995
- Bishop, M. C., *Handbook to Roman Legionary Fortresses*, Barnsley 2012
- Breeze, D. J., *The Frontiers of Imperial Rome*, revised edition, London 2019
- Breeze, D. and Jilek, S. (eds), *Frontiers of the Roman Empire. The European Dimension of a World Heritage Site*, Edinburgh 2008
- Drummond, S. K. and Nelson, L. H., *The Western Frontiers of Imperial Rome*, New York 1994
- Dyson, S., *The Creation of the Roman Frontier*, Princeton 1985
- Elton, H., *Frontiers of the Roman Empire*, London 1996
- Ferrill, A., *Roman Imperial Grand Strategy*, New York 1991
- Graichen, G. (ed.), *Limes, Roms Grenzwall gegen die Barbaren*, Frankfurt am Main 2009
- Green, D. and Perlman, S. (eds), *The Archaeology of Frontiers and Boundaries*, London 1985
- Hanson, W. S., *The Army and Frontiers of Rome*, Portsmouth, RI 2009
- Isaac, B., *The Limits of Empire. The Roman Army in the East*, Oxford 1992
- Klee, M., *Grenzen des Imperiums. Leben am römischen Limes*, Mainz 2006
- Klose, G., and Nünnerich-Asmus, A., *Grenzen des römischen Imperiums*, Mainz 2006
- Luttwak, E. N., *The Grand Strategy of the Roman Empire From the First Century CE to the Third*, revised edition, Baltimore 2016
- Mattern, S. P., *Rome and the Enemy: Imperial strategy in the Principate*, Berkeley/Los Angeles/London 1999
- Millar, F., *The Roman Empire and its Neighbours*, London/New York 1967
- Moschek, W., *Der Limes. Grenze des Imperium Romanum*, Darmstadt 2010
- Parker, P., *The Empire stops here*, London 2009
- Planck, D. and Thiel, A. (eds), *Das Limes-Lexikon: Roms Grenzen von A bis Z*, München 2009
- Ployer, R., Polak, M., Schmidt, R., *The Frontiers of the Roman Empire. A Thematic Study and Proposed World Heritage Nomination Strategy*, Wien 2019
- Reddé, M., *Les frontières de l'Empire romain (1er siècle J.-C. – 5e siècle après J.C.)*, Lacapelle-Marival 2014
- Schallmayer, E., *Der Limes – Geschichte einer Grenze*, München 2007
- Whittaker, C. R., *Frontiers of the Roman Empire: a Social and Economical Study*, Baltimore/New York 1994
- Whittaker, C. R., *Rome and its Frontiers. The Dynamics of Empire*, London 2004
- Woolliscroft, D. J., *Roman Military Signalling*, London 2003

Individual frontiers/Отделните части от границата

- Baatz, D., *Der römische Limes*, Berlin 2000
- Baird, J. A., *Dura-Europos*, London 2018
- Baradez, J., *Vue-aerienne de l'organisation Romaine dans le Sud-Algerien, Fossatum Africae*, Paris 1949
- Barker, G. and Mattingly, D. (eds), *Farming the Desert. The Unesco Libyan Valleys Archaeological Survey I-II*, London 1996
- Bechert, T. and Willems, W.J.H. (eds), *Die römische Reichsgrenze von der Mosel bis zur Nordseeküste*, Stuttgart 1995
- Bogaers, J. E. and Rüger, C. B., *Der Niedergermanische Limes*, Köln 1974
- Bogdan Cătănciu, I. O. M., *Evolution of the System of the Defence Works in Roman Dacia*, BAR IS 116, Oxford 1981
- Bogdan Cătănciu, I. O. M., *Wallachia in the Defensive System of the Roman Empire, 1st-3th centuries A.D.*, Alexandria 1997
- Breeze, D. J., *The Antonine Wall*, Edinburgh 2006
- Breeze, D. J., *J. Collingwood Bruce's Handbook to the Roman Wall*, 14th edition, Newcastle upon Tyne 2006
- Breeze, D. J. and Dobson, B., *Hadrian's Wall*, 4th edition, London 2000
- Breeze, D. J. and Hanson, W. S., *The Antonine Wall. Papers in Honour of Professor Lawrence Keppie*, Oxford 2020
- Bülöw, G. v. and Milčeva, A. (eds), *Der Limes an der unteren Donau von Diokletian bis Heraklios*, Sofia 1999
- Claßen, E., Rind, M. M., Schürmann, Th., Trier, M. (eds), *Roms fließende Grenzen. Schriften zur Bodendenkmalpflege in Nordrhein-Westfalen 12*, Stuttgart 2021
- Cuvigny, H. (ed.), *La route de Myos Hormos. L'armée romaine dans le desert oriental d'Egypte. Praesidia du désert de Bérénice. Fouilles Institut francais d'archéologie oriental 48,1-2*, Paris 2003
- Czysz, W., Dietz, K., Fischer, T., Kellner, H.-J. (eds), *Die Römer in Bayern*, Stuttgart 1995
- Drummond, S. K. and Nelson, L.H., *The western frontiers of Imperial Rome*, Armonk 1994
- Euzennat, M., *Le Limes de Tingitane, La Frontière Méridionale, Études d'Antiquités Africaines*, Paris 1989
- Fentress, E. W. B., *Numidia and the Roman Army. Social, Military and Economic Aspects of the Frontier Zone*, BAR IS 53, Oxford 1979
- Fischer, T. and Riedmeier-Fischer, E., *Der römische Limes in Bayern*, Regensburg 2008
- Freeman, P. and Kennedy, D., (eds), *The Defence of the Roman and Byzantine East*, BAR IS 297, Oxford 1986
- French, D. H. and Lightfoot, C. S. (eds), *The Eastern Frontier of the Roman Empire*, BAR IS 553, Oxford 1989
- Goodchild, R. T., *Libyan Studies*, London 1976

- Gudea, N., *Römer und Barbaren an den Grenzen des römischen Daciens*, Zalău 1997
- Gudea, N. and Lobüscher, T., *Dacia. Eine römische Provinz zwischen Karpaten und Schwarzem Meer*, Mainz 2006
- Guédon, St., *La frontière romaine de l'Africa sous le Haut-Empire*, Madrid 2018
- Hanson, W. S. and Maxwell, G. S., *Rome's North-West Frontier, The Antonine Wall*, Edinburgh 1986
- Ivanov, R., *Das römische Verteidigungssystem an der unteren Donau zwischen Dordicum und Durostorum (Bulgarien) von Augustus bis Maurikios*, in: Ber. RGK 78, 1997, 467–640
- Kaiser, A., Ployer, R., Woller, R. (eds), *Leben am Donaulimes*, Archäologie in Deutschland Sonderheft 27, Darmstadt 2023
- Kennedy, D., *The Roman Army in Jordan*, London 2000
- Kennedy, D. and Riley, D., *Rome's Desert Frontier from the Air*, London 1990
- Kennedy, D. L. (ed.), *The Roman Army in the East*, Ann Arbor 1996
- Konrad, M., *Die Ausgrabungen unter dem Niedermünster zu Regensburg II. Bauten und Funde der römischen Zeit. Auswertung. Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 57*. München 2005
- Kuhn, H.-P., *Wüstengrenzen des Imperium Romanum. Der römische Limes in Israel und Jordanien*, Mainz 2018
- Lesquier, J., *L'Armée romaine d'Égypte d'Auguste à Dioclétien*, Cairo 1918
- Matešić, S. and Sommer, C. S. (eds), *At the Edge of the Roman Empire. Tours along the Limes in Southern Germany*, World Heritage Site Limes, Special Volume 3, Landshut 2015
- Mattingly, D. J., *Roman Tripolitania*, London 1995
- Maxfield, V. A. (ed.), *The Saxon Shore, A Handbook*, Exeter 1989
- Mirković, M., *Römer an der mittleren Donau. Römische Strassen und Festungen von Singidunum bis Aquae*, Belgrad 2003
- Mirković, M., *Moesia Superior. Eine Provinz an der mittleren Donau*, Mainz 2007
- Musilová, M., Turčan, V. and others, *Roman Monuments on the Middle Danube from Vindobona to Aquincum*, Bratislava 2011
- Parker, S. T., *Rome and Saracens, A History of the Arabian Frontier*, Philadelphia 1986
- Parker, S. T., *The Roman frontier in central Jordan: final report on the Limes Arabicus Project, 1980–1989*, Washington 2006
- Petrović, P. (ed.), *Roman Limes on the Middle and Lower Danube*, Beograd 1996
- Pinterović, D., *Limesstudien in der Baranja und in Slawonien*, Arch. Jugoslavica 9, Beograd 1968, 5–83
- Poidebard, A., *Le Tracé de Rome dans le Désert de Syrie*, Paris 1934
- Reuter, M. and Thiel, A., *Der Limes. Auf den Spuren der Römer*, Stuttgart 2015
- Schwarcz, A., Soustal, P. and Tcholakova, A. (eds), *Der Donaulimes in der Spätantike und im Frühmittelalter*. Miscellanea Bulgarica 22, Wien 2016
- Symonds, M. F. A., *Protecting the Empire: Fortlets, Frontiers and the Quest for Post-Conquest Security*, Cambridge 2018
- Trousset, P., *Recherches sur le Limes Tripolitanus*, Paris 1974
- Vagalinski, L. (ed.), *The Lower Danube in Antiquity (VI C BC – VI C AD)*, Sofia 2007
- Vagalinski, L., Sharankov, N. and Torbatov, S. (eds), *The Lower Danube Roman Limes (1st–6th c. AD)*, Sofia 2012
- Visy, Zs., *The Roman Limes in Hungary*, Pécs 2008
- Visy, Zs. (ed.), *Romans on the Danube*, Pécs 2011
- Visy, Zs., *Ripa Pannonica in Hungary*, Budapest 2003
- Visy, Zs., *The Roman Army in Pannonia*, Pécs 2003
- Zahariade, M., *The Fortifications of Lower Moesia (A. D. 86–275)*, Amsterdam 1997
- Zahariade, M., *Scythia Minor, A History of a Later Roman Province (284–681)*, Amsterdam 2007

Select bibliography on the Lower Danube Limes in Bulgaria/Избрани публикации за Долнодунавския лимес в България

- Barnea, A., et al., *Tropeum Traiani*, București 1979.
- Biernacki, A.; Pawlak, P. (eds), *Late Roman and Early Byzantine Cities on the Lower Danube*, Poznań 1997.
- Bülow von G.; Milčeva (eds), *Der Limes an der Unteren Donau von Diokletian bis Heraklios*, Sofia 1999.
- Dimitrowa-Milčeva, A., *Die Bronzefunde aus Novae Moesia Interior*, Warszawa 2006.
- Dinčev, V., *Rimskite vili v denata bălgarska teritorija*, Sofija 1997.
- Dyczek, P.; J. Kolendo, T. Sarnowski, *Novae – 40 lat wykopalisk/Novae – 40 years of Excavations*, Warszawa 2001.
- Dyczek, P., *Roman Amphorae of the 1st–3rd centuries AD found on the Lower Danube. Typology*, Warszawa 2001.
- Dyczek, P., *Everyday Life In the Fortress of the First Itakic Legion At Novae*, Warszawa 2007.
- Hoddinott, R. F., *Bulgaria in Antiquity*, London 1975.
- Ivanov, R., *Roman and Early Byzantine Cities in Bulgaria, vol I*, Sofia 2002.
- Ivanov, R., *Roman and Early Byzantine Cities in Bulgaria, vol II*, Sofia 2003.
- Ivanov, R., *The Defence System along the Lower Danube between Dordicum and Durostorum from Augustus to Mauricius*, Sofia 1999.
- Ivanov, R.; Atanasov, G.; Donevski, P., *The Ancient Durostorum*, Sofia 2006
- Ivanov, T.; Ivanov, R., *Nicopolis ad Istrum*, Sofia 1994.
- Ivanov, T.; Ivanov, R., *Ulpia Oescus*, Sofia 1998.

- Kabakčijeva, G., *Oescus, Castra Oescensia*, Sofia 2000.
- Kolendo, J.; Božilova, *Inscriptions grecques et latines de Novae (Mésie Inférieure)*, Bordeaux 1997.
- Kuzmanov, G., *Antični lampi*, Sofia 1992
- Olczak, J., *Produkcja szkła w rzymskim i wczesnobizantyjskim Novae w świetle źródeł archeologicznych (Mezja Dolna)*, Toruń 1998.
- Parnicki-Pudęłko, S., *The Episcopal Basilica in Novae*, Poznań 1995.
- Parnicki-Pudęłko, S., *The Fortifications in the Western Sector of Novae*, Poznań 1990.
- Popilian, G., *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova 1976.
- Poulter, A., *Nicopolis ad Istrum: A Roma, Late Roman, and Early Byzantine City. Excavations 1985-1992*, JRS Monograph 8, 1995.
- Poulter, A., *Nicopolis ad Istrum: A Roma, Late Roman, and Early Byzantine City. The Pottery and Glass*, London 1999.
- Sultov, B., *Ceramic Production on the Territory of Nicopolis ad Istrum (II-nd – IV-th Century)*, Sofia 1985
- Slokovska, L., (ed), *The Roman and Later Roman City*, Sofia 2002.
- Zahariade, M.; Gudea, N., *The Fortifications of Lower Moesia (A.D. 86-275)*, Amsterdam 1997

See also, polish Archeologia from 1960, and Novensia from 1987

Illustration acknowledgements/Извори

- 1, 71, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 95, 101, 113, 114, 119 Piotr Dyczek, Warsaw/PL; 2 FRE project; 3 Granada Media Group, London/UK; 4 Richard Avent, Raglan/UK; 5, 51 Michael Mackensen, München/DE; 6, 28, 30, 32–34, 38, 39 David J. Breeze, Edinburgh/UK; 8 David Graf, Miami/USA; 9 Peter J. Brown, Nijmegen/NL; 10, 60 Aquincum Museum, Budapest/HU; 11 Tyne and Wear Archives and Museums, Newcastle/UK; 12, 13 Steven Sidebotham, Newark/USA; 14, 40 S. Boedecker, J. Kunow, H. J. Lauffer/LVR-Amt für Bodendenkmalpflege im Rheinland/DE; 15 Andreas Schmidt-Colinet, Wien/AT; 16 Museum Udine, Udine/IT; 17 National Museum of Denmark, Copenhagen/DK; 18, 25 Jan Rajtár, Nitra/SK; 19, 46 Avril Sinclair, Aylesbury/UK; 20 Andreas Thiel, Esslingen/DE; 21 Rijksmuseum Leiden, Leiden/NL; 22, 26 Hunterian, Glasgow University, Glasgow/UK; 23, 49 Sonja Jilek, Wien/AT; 27 Paul Tontur, Wien/AT; 29 Erik Graafstal, Utrecht/NL; 31 Christof Flügel, Munich/DE; 35 Saalburg Museum, Bad Homburg/DE; 36 Lawrence Keppie, Glasgow/UK; 37 Archäologisches Institut Belgrad/SR; 41 Mark Driessen; 42 George Gerstein; 43 Historic Scotland, Edinburgh/UK; 44 Museum Augst/CH; 45 Museum Intercisa, Dunaujvaros/HU; 47, 84, 86, 96, 99, 102, 104, 110, 112, 117 Janusz Reclaw, Warszawa/PL; 50 Vindolanda Trust/UK; 51 Adam Bülow-Jacobsen, Paris/FR; 53 Zsolt Visy, Pécs/HU; 54, 55, 63 English Heritage/UK; 56 RGK des DAI, Frankfurt/DE; 57 Stadtarchäologie Wien, Wien/AT; 58, Poidebard; 59 TimeScape, Newcastle upon Tyne/UK; 61 Igor Vukmanić, Osijek/HR; 62 Stuart Laidlaw and Portable Antiquities Scheme/UK; 64 Michał Pisz, Warszawa/PL; 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 120 Piotr Dyczek, Agata Momot, Warsaw/PL; 75, 76, 77 Rumen Ivanov, Sofia/BG; 85 Gergana Kabakčijeva, Sofia, BG; 87, 98, 100, 103 Archive of the Center for Research on the Antiquity of Southeastern Europe, University of Warsaw, Warsaw/PL; 88, 89, 90, 107, 108, 109 Piotr Dyczek, Bartosz Wojciechowski, Warsaw/PL; 91, 92, 93, 116 Pavlina Vladkova-Baičeva, Veliko Târnovo/BG; 94 Piotr Dyczek, Bartosz Wojciechowski, Tomasz Słowik, Warsaw/PL; 97 Martin Lemke, Piotr Dyczek, Bartosz Wojciechowski, Warsaw/PL; 105 Tadeusz Sarnowski, Piotr Dyczek, Bartosz Wojciechowski, Warsaw/PL; 106 Tadeusz Biniewski, Warsaw/PL; 111 Krzysztof Narloch, Warsaw/PL; 115 Gerda von Bülow, Berlin/DE; 118 Varbin Varbanov, Svetlana Todorova, Ruse/BG; 121, 122 Donevski Peti, Svistov/BG

The Frontiers of the Roman Empire multi-language books in geographical order

Edited by David J. Breeze, published by Archaeopress

The Antonine Wall/Der Antoninus Wall, revised 2022,

David J. Breeze

Hadrian's Wall/Der Hadrianswall, Le Mur d'Hadrian, revised 2023,

David J. Breeze

The Hinterland of Hadrian's Wall/ L'arrière-pays du mur d'Hadrien, 2023,

David J. Breeze

The Roman Frontier in Wales/Ffiniau Rhufeinig Cymru, 2022,

Peter Guest

The Saxon Shore and the Maritime Coast/Le Litus Saxonicum et la Côte Maritime, 2022,

Tony Wilmott, Sofie Vanhoutte and Richard Bridgland

The Lower German Limes/De Nedergermaanse Limes/Der Niedergermanische Limes, 2018,

Erik P. Graafstal, Willem J. H. Willems and Steve Bödecker

The Upper Germanic Limes/Der Obergermanische Limes/Le limes de Germanie supérieure, 2022,

Andreas Thiel, Sarah Roth and Thomas Becker

The Roman Frontier in Raetia/Die römische Grenze in Rätien, 2024

Thomas Fischer, Veronika Fischer, Christof Flügel, Markus Gschwind, Martina Meyr

The Danube Limes. A Roman River Frontier/Der Donaulimes. Eine römische Flussgrenze, 2009,

Sonja Jilek

The Danube Limes in Austria/Der Donaulimes in Österreich, revised 2023,

Andreas Schwarcz and René Ployer

Slovakia/Slowakei/Slovensko, 2008,

Katarína Harmadyová, Ján Rajtár and Jaroslava Schmidtová

The Roman Limes in Hungary/A Római limes Magyarországon, 2009,

Zsolt Visy

Roman Limes in Serbia/Rimski Limes u Srbiji, 2014,

Miomir Korać, Snežana Golubović, Nemanja Mrdić, Gordana Jeremić and Stefan Pop-Lazić

The Roman Frontiers of Dacia/Frontierele romane ale Daciei, 2022,

Felix Marcu and George Cupcea

The Lower Danube Limes in Bulgaria/Долнодунавския лимес в България, 2008,

Piotr Dyczek

The Roman Frontier in Georgia/რომაული სასაზღვრო ხაზი საქართველოში, 2024

Radosław Karasiewicz-Szczypiorski, Shota Mamuladze

The Eastern Frontiers/Les frontières orientales, 2022,

Fawzi Abudanah, David Braund, Mark Driessen, Simon James, Michaela Konrad and Marinus Polak (also available in Arabic)

The Roman Frontier in Egypt/La frontière romaine en Égypte, 2021,

Michel Reddé

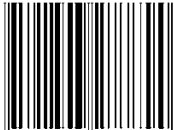
The African Frontiers/Die Grenzen in Afrika/Les frontières africaines, 2013,

David Mattingly, Alan Rushworth, Martin Sterry and Victoria Leitch (also available in Arabic)

SCVLA IVM
XONISARG
IVVNE
CMANIVANVS
EVIVSICAVGIC

ISBN 978-1-80327-779-0

9 781803 277790 >